

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

3' 08 (54)

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: a.keszycka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
A. Kęszycka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2008

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 20/2008, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

MARIA GRZYBEK: Zasady tworzenia związków lojalnościowych w agrobiznesie	5
SŁAWOMIR ZAWISZA, ANNA TOMCZYK: Efekty członkostwa w Unii Europejskiej w opinii pracowników ŁODR w Bratoszewicach i współpracujących rolników	15
ROMAN SASS, PAWEŁ BIELAWSKI: Ocena funkcjonowania doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego w województwie kujawsko-pomorskim w opinii rolników	31
MARIA JOLANTA ORŁOWSKA: Ocena możliwości przygotowania planów rozwoju gospodarstw przez doradców Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Minikowie	46
HALINA KAŁUŻA, JOANNA WAWRZYSZUK: Opinie rolników na temat korzystania z wybranych usług Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Końskowoli Oddział w Rejowcu	53
ALINA WALENIA TERESA MIŚ: Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 - cele, uwarunkowania i możliwości zastosowania w Polsce	67

INFORMACJE

AGNIESZKA WOSZCZEK: Ogólnopolski konkurs „Sposób na Sukces” na najlepsze działania kreujące przedsiębiorczość i nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich	80
MARIA MAJEWSKA, JUSTYNA ZDUNEK: V Rolniczy Festiwal Nauki	86
EUGENIUSZ KOŚMICKI: Mięta znana i mniej znana- możliwości jej uprawy i wykorzystania	93
GRZEGORZ IGNACZEWSKI: BITFARMA – program komputerowy wspomagający zarządzanie produkcją roślinną w gospodarstwie - laureatem Złotego Medalu Międzynarodowych Targów Poznańskich	100
NOWOŚCI WYDAWNICZE	103

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

MARIA GRZYBEK: Principles of creation of loyalty relationships in agri-business	5
SŁAWOMIR ZAWISZA, ANNA TOMCZYK: Effects of membership in the European Union in the opinion of workers ŁODR in Bratoszewice and cooperating farmers	15
ROMAN SASS, PAWEŁ BIELAWSKI: The estimation of performance of economic – organizational advisory in the kujawsko-pomorskie province in the opinion of farmers	31
MARIA JOLANTA ORŁOWSKA: The estimation of the possibility of preparation of farm development plans by advisers of kujawsko-pomorskie Agricultural Advisory Service	46
HALINA KAŁUŻA, JOANNA WAWRZYSZUK: Farmers' opinion on use of agricultural advisory services of Rejowiec branch of Lubelskie Agricultural Advisory Center in Końskowola	53
ALINA WALENIA TERESA MIŚ: The European Ecological Natura 2000 Network - the aims, conditions and the possibilities of implementation in Poland	67

INFORMATIONS

AGNIESZKA WOSZCZEK: Polish National "The way for success" contest on best activities creating entrepreneurship and new workplaces on rural areas	80
MARIA MAJEWSKA, JUSTYNA ZDUNEK: 5 th Agricultural Festival of Science	86
EUGENIUSZ KOŚMICKI: The well-known mint and less-known mint – possibilities of cultivation and the utilization	93
GRZEGORZ IGNACZEWSKI: BITFARMA – the computer programme supporting management in plant production in the farm – prize-winner of the Golden Medal of Poznań Internatinal Fair	100
PUBLISHING NEWS	103

ARTYKUŁY

MARIA GRZYBEK
Uniwersytet Rzeszowski

ZASADY TWORZENIA ZWIĄZKÓW LOJALNOŚCIOWYCH W AGROBIZNESIE

*Losy przedsiębiorstw rozgrywają się
w ich otoczeniu* P.F. Drucker

1. Wprowadzenie

Podstawę rozwoju agrobiznesu stanowiły zawsze integracyjne związki występujące pomiędzy poszczególnymi ogniwami, od producenta surowców rolnych począwszy a na konsumencie finalizując. Powiązania te miały różny charakter bardziej lub mniej sformalizowany, były mocniejsze lub słabsze. Dopiero na przełomie XX i XXI wieku zaczęto zwracać szczególną uwagę na lojalnościowe interakcje podmiotów rynkowych, oparte na długotrwałych partnerskich stosunkach pomiędzy uczestnikami rynku, od których w znacznym stopniu zależy skuteczność działania przedsiębiorstw i ich mocna pozycja rynkowa.

Koncepcja marketingu związków jest jednym z najnowszych rozwiązań organizacyjnych przedsiębiorstw XXI wieku, określana w języku angielskim jako relationship marketing, w języku polskim natomiast występująca pod kilkoma nazwami jako marketing: relacji, związków, więzi, nowoczesny [Otto 2004]. Jak stwierdza Fonfara [2004] kładzie się w nim nacisk na proces zarządzania, tj. tworzenia, rozwoju i utrzymywania powiązań firm z innymi podmiotami. Rydel i Ronkowski [1995] podkreślają, iż chodzi w niej zwłaszcza o budowę związków lojalnościowych pomiędzy partnerami rynkowymi.

2. Cel i metoda pracy

Celem opracowania jest przedstawienie zasad tworzenia związków lojalnościowych w agrobiznesie, jak również wskazanie przedsiębiorcom prowadzącym własną firmę oraz potencjalnym, zamierzającym rozpocząć działalność gospodarczą biznesmenom, na co powinni zwracać uwagę realizując marketingową strategię związków z partnerami aby permanentnie umacniać rynkową pozycję swojej firmy.

Praca bazuje na analizie poglądów specjalistów zajmujących się problematyką marketingu relacji, w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu. Ponadto zawiera własne przemyślenia i koncepcje autorki.

3. Lojalność w ujęciu osobowym i instytucjonalnym oraz jej cechy i znaczenie

Pojęcie lojalności etymologicznie wywodzi się od przymiotnika lojalny, w języku francuskim brzmiący jako loyal, w języku łacińskim natomiast jako legalis. Oznacza postawę, postępowanie człowieka zgodne z przepisami prawa. Osoba taka cechuje się prawością, uczciwością i rzetelnością w stosunkach z ludźmi [Tokarski 1980]. Człowiek lojalny jest zatem godny zaufania, na którym można polegać, a w ciągu całego okresu współpracy nigdy nie zawiedzie i zawsze służy pomocą. Jak stwierdzają Stysiówie [2007] tak rozumiana lojalność ściśle wiąże się z etyką przedsiębiorcy.

W odniesieniu do przedsiębiorstwa lojalność należy rozumieć jako bycie klientem wiernym firmie, jej wizerunkowi, produktom oraz postawom reprezentowanym przez jej pracowników. Według Światowy i Pluty-Olcarnik [2000] lojalność określa subiektywne odczucia klientów, które powodują ich indywidualne przywiązanie do poszczególnych produktów, marki, firmy lub miejsca zakupu. Adamska [2002] lojalność uznaje za korzystny dla obu stron związek nabywcy z firmą. W ujęciu Mazurek-Łopacińskiej [2000] lojalność klienta rozumiana jako zachowanie, przejawia się w powtarzaniu zakupu określonych dóbr i usług, zwiększaniu wielkości zamówień w miarę wydłużania się kontaktów handlowych i zacieśnianiu więzi, udzielaniu rekomendacji innym, potencjalnym klientom. Najbardziej wyczerpującą definicję podaje Czubała [2002] stwierdzając, iż „Lojalność instytucjonalnych nabywców (hurtowników, detalistów) oznacza ich gotowość do powtarzania zakupu u tego samego dostawcy w długim czasie i w warunkach zapewniających im możliwość swobodnego wyboru dostawcy. Przywiązanie nabywcy do dostawcy opiera się na zaufaniu, pewności, że spełni on jego oczekiwania, zapewni satysfakcję i zadowolenie z przeprowadzonych transakcji”.

Najważniejszymi cechami lojalności są zatem:

1. świadomy wybór konkretnych firm i produktów, mimo istnienia innych ofert [Skibiński 2005],
2. powtarzanie zakupów w dłuższym horyzoncie czasu,
3. planowany a nie przypadkowy charakter zakupów,
4. emocjonalna postawa klienta do firmy, produktu, marki, miejsca zakupu.

Lojalni kontrahenci stanowią cenny zasób każdego podmiotu rynkowego, ponieważ w znacznej mierze przyczyniają się do osiągnięcia przez niego dodatkowych przychodów, co wynika m.in. z następujących okoliczności:

- zadowoleni z jakości produktów i usług powtarzają zakupy, zwiększają ich wielkość, kupują nowe oferowane dobra,
- są mniej wrażliwi na ceny oraz oddziaływanie promocyjne konkurencji,
- tworzą pozytywną opinię o przedsiębiorstwie, rekomendują go innym,
- stanowią ważne źródło idei nowych produktów.

Posiadanie przez firmy lojalnych kontrahentów pomaga jednocześnie obniżyć koszty ponoszone na działalność marketingową, ponieważ:

- zostają obniżone koszty transakcyjne poprzez wyeliminowanie wydatków związanych z poszukiwaniem i nawiązywaniem kontaktów handlowych, a także zrutyinizowanie czynności obsługi,
- zostają zmniejszone koszty reklamy,
- integrowane są plany produkcji (sprzedaży) dostawcy z systemem zamówień odbiorcy [Czubała 2002].

Należy ponadto mieć na uwadze fakt, że utrata lojalnego klienta nie może być zrekomensowana pozyskaniem nowego. Plencler i Schröder [2000] podkreślają, że „nakłady na pozyskanie nowego klienta są od trzech do pięciu razy wyższe od jego utrzymania. Wyniki badań innych autorów wskazują, iż zwiększenie o 5% wskaźnika utrzymania nabywców w firmach różnych branż, powodowało poprawę ich rentowności, mierzoną wartością zaktualizowaną, netto (net present value), od 20% aż do 85% [Fonfara 2004].

4. Tezy, według których tworzone są związki lojalnościowe pomiędzy przedsiębiorstwami

Występują trzy główne tezy, według których budowane i rozwijane są relacje lojalnościowe pomiędzy podmiotami rynkowymi w XXI wieku.

W pierwszej tezie stwierdza się, iż firmy zmieniają sposób postrzegania swoich relacji z otoczeniem, ponieważ z dążenia tylko do zawarcia transakcji handlowej, kontrahenci, coraz powszechniej, koncentrują się na budowaniu długoletnich powiązań z efektywnymi partnerami.

Druga teza informuje, że firmy XXI wieku zaczęły dostrzegać nowe obszary działalności, co oznacza, że oprócz zaspokajania potrzeb i wymagań swoich klien-

tów, firmy interesują się również nawiązywaniem i podtrzymywaniem trwałych kontaktów z innymi podmiotami.

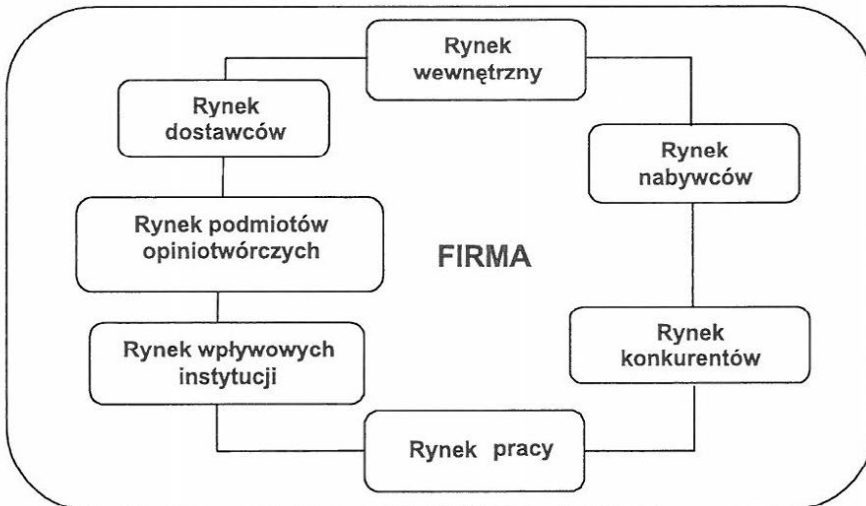
Obydwie tezy objaśnia model siedmiu rynków, który identyfikuje obszary możliwości tworzenia przez firmę związków lojalnościowych (rysunek 1). Każdy z rynków reprezentuje płaszczyznę działań w zakresie zbudowania i podtrzymywania długoletnich powiązań firmy z konkretnym podmiotem.

Należy zwrócić uwagę, że na rynku wewnętrznym przedsiębiorca, w tym także związany z agrobiznesem, powinien stworzyć we własnej firmie atmosferę pełnego zrozumienia wśród wszystkich pracowników dla działań nakierowanych na jak najlepszą obsługę klientów firmy. Chodzi równocześnie o budowanie więzi i zaufania pracowników, tak aby czuli się oni związani z firmą nie tylko ze względu na wynagrodzenie ale aby wykazywali pełne zaangażowanie, również emocjonalne.

Równie istotne jest tworzenie trwałych więzi, pełnego zrozumienia i zaufania czyli lojalności na pozostałych rynkach o charakterze zewnętrznym dla firmy. Na rynku dostawców chodzi o stworzenie wzajemnie korzystnych, długoterminowych kontaktów, których konsekwencją może być poprawa pozycji konkurencyjnej na rynku. Na rynku nabywców ważne jest przywiązanie szczególnej roli do jak najlepszej obsługi klientów, stanowiącej zasadniczy element wyróżniający ofertę firmy od oferty konkurentów, dzięki czemu pozyskać można klientów na dłuższy okres współpracy.

Rysunek 1

Rynki, na których celowe jest tworzenie związków lojalnościowych przez każdą firmę

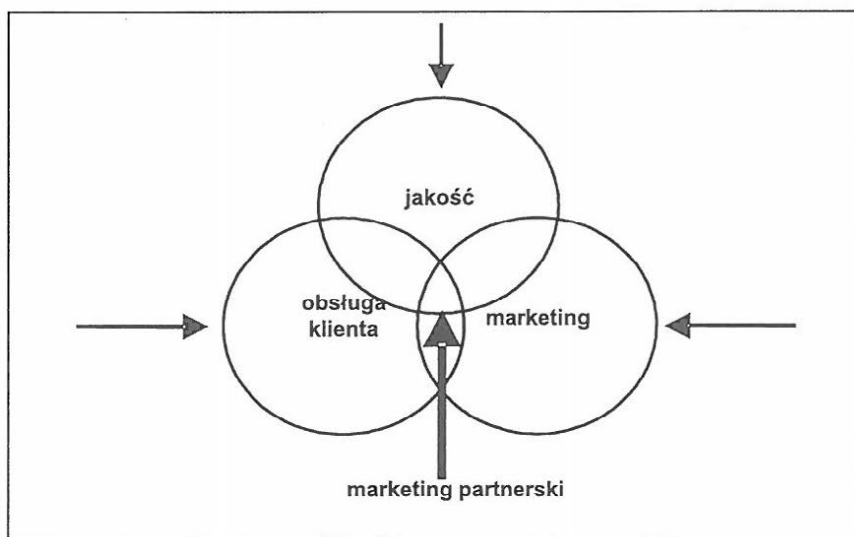
Źródło: Opracowanie własne.

Na rynku konkurentów ważna jest neutralizacja konkurencji poprzez rozwój współpracy. Na rynku pracy koniecznym staje się utrzymanie w firmie takich pracowników, którzy się z nią identyfikują, są lojalni i zaangażowani w realizację przyjętych celów. Chodzi także w tym przypadku, o nawiązanie kontaktów i kierowanie odpowiednio interesujących ofert pracy, tak aby pozyskać jak najlepszych, wykształconych, kompetentnych pracowników, którzy staną się najważniejszym zasobem przedsiębiorstwa. Na rynku wpływowych instytucji zachodzi konieczność nawiązywania ścisłych kontaktów z podmiotami kreującymi opinię w ramach danej branży. Na rynku podmiotów opiniotwórczych ważne staje się wykorzystanie rekomendacji z kręgów profesjonalnego doradztwa oraz dotychczasowych nabywców dla nawiązania nowych kontaktów w celu realizacji transakcji handlowych z efektywnymi, rzetelnymi kontrahentami.

W tezie trzeciej udowadnia się, że jakość, obsługa klienta i działania marketingowe są ze sobą nierozzerwalnie związane (rysunek 2).

Rysunek 2

Integracja elementów w tworzeniu związków lojalnościowych

Źródło: Opracowanie na podstawie [Payne 1996].

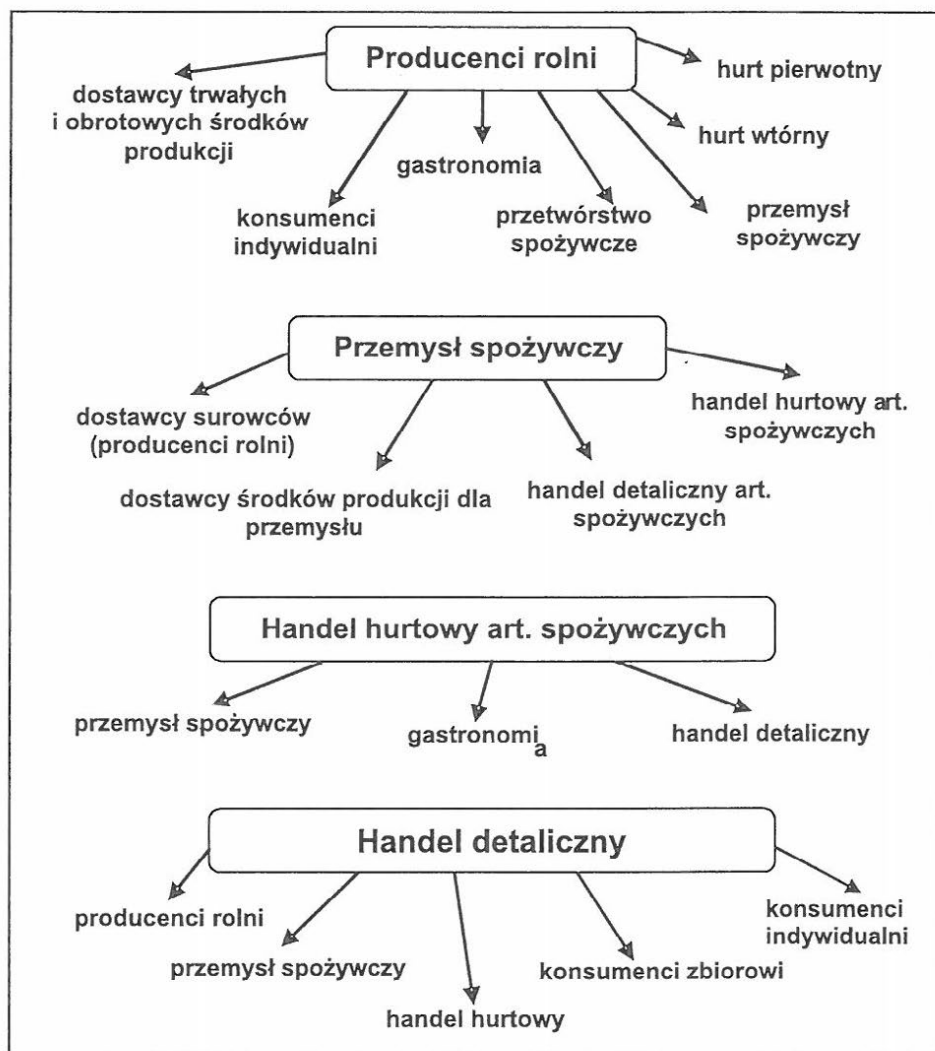
Zadaniem każdego przedsiębiorcy, w tym także działającego w agrobiznesie, jest zbliżenie do siebie tych trzech istotnych, strategicznych dla firm obszarów oraz uruchomienie ich połączonego działania wykorzystując efekt synergii, czyli współdziałania tych elementów.

5. Związki lojalnościowe w agrobiznesie

Uwzględniając strukturę gałęziową agrobiznesu wydaje się zasadne, aby związki lojalnościowe były tworzone między podmiotami reprezentującymi następujące ogniwa (rysunek 3).

Rysunek 3

Związki lojalnościowe podmiotów rynkowych działających w sferze agrobiznesu

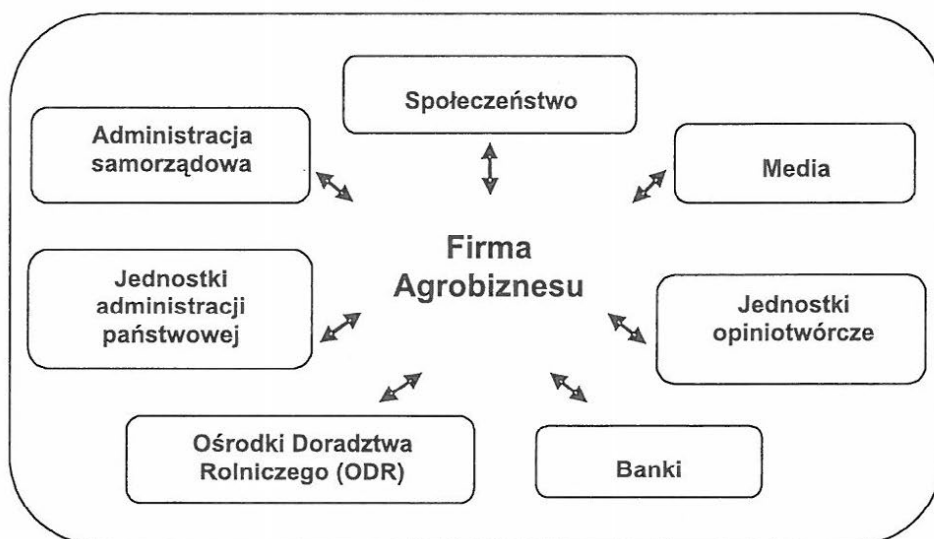

Źródło Opracowanie własne.

Ponadto każda firma działająca w sferze agrobiznesu powinna przywiązywać duże znaczenie do budowania trwałych, lojalnych relacji z innymi uczestnikami otoczenia, z którymi współpracuje na różnych płaszczyznach działalności gospodarczej (rysunek 4).

Rysunek 4

Związki lojalnościowe firmy agrobiznesu z pozostałymi uczestnikami jej otoczenia

Źródło: Opracowanie własne.

Dobre kontakty firmy agrobiznesu z władzami samorządu terytorialnego mają istotny wpływ na szereg ważnych dla przedsiębiorstwa decyzji dotyczących uzyskania określonych zezwoleń. Nadzór i ocena prowadzona przez jednostki państwowe (Państwową Inspekcję Pracy, Państwową Inspekcję Handlową, Państwową Inspekcję Środowiska) w zakresie określonych procesów ma niezmiernie ważny wpływ na działalność firmy poprzez wydawanie stosownych decyzji. Rola ODR polega na przekazywaniu informacji, popularyzacji zachowań i postaw przedsiębiorczych, wspieraniu inicjatyw gospodarczych, opracowaniu programów edukacyjnych, pozyskiwaniu środków na te programy, prowadzeniu konsultacji społecznych i wdrażaniu wypracowanych wcześniej rozwiązań systemowych [Czudec i wsp. 2008]. Szczególnie ważne jest utrzymywanie korzystnych stosunków z bankami w przypadku starania się o sfinansowanie zamierzonych inwestycji. Pozytywne opinie instytucji naukowo – badawczych, które oceniają produkty rolnożywnościowe przyczyniają się do lepszego postrzegania firmy na rynku. Również współpraca z mediami w zakresie promowania zarówno produktów, jak też firmy, ma istotne znaczenie dla tworzenia dobrego jej wizerunku.

W budowaniu związków lojalnościowych niezmiernie ważne jest tworzenie długotrwałych więzi z lokalnym społeczeństwem poprzez kształtowanie image firmy jako podmiotu troszczącego się o sprawy środowiska naturalnego, dbałość o poprawę i rozwój infrastruktury, wspomaganie przedsięwzięć kulturalnych i sportowych oraz zatrudnianie mieszkańców, przeciwdziałając tym samym bezrobociu.

6. Zestaw ważnych pytań, ułatwiających przedsiębiorcy realizację nowoczesnego marketingu w firmie

Działając według zasad marketingu partnerskiego i rozwijając związki lojalnościowe ze wszystkimi podmiotami współpracującymi z firmą, każdy przedsiębiorca, w tym także związany ze sferą agrobiznesu, powinien sobie udzielić odpowiedzi na następujące pytania [Schüller, Fuchs 2005]:

1. Ilu nowych lojalnych klientów firma zdobywa w ciągu roku?
2. Jak dużym wzrostem obrotów to skutkuje?
3. Którzy klienci są najbardziej wartościowi?
4. W jaki sposób jest to oceniane?
5. Jaki potencjał tkwi w lojalnych klientach: (w nich samych, w ich branży)?
6. Od jakiego momentu klient przynosi zyski?
7. Czy klienci znają pełną ofertę firmy?
8. Które relacje z klientami należy rozwijać, a które zredukować?
9. Ile firmę kosztuje zdobycie jednego klienta?
10. Ile firmę kosztuje utrzymanie wierności jednego klienta?
11. Ilu klientów firma traci rocznie?
12. Ile przez to firma traci na obrotach?
13. Dlaczego firma traci tych klientów?
14. Dokąd odeszli ci klienci?
15. Jakie związane z tym negatywne opinie krążą o firmie?
16. Którzy klienci firmy przejawiają skłonność do odejścia?
17. W jaki sposób firma może temu zapobiec?
18. Ilu i jakich klientów firma straciła przez to, że odeszli z niej pewni pracownicy?

Rzetelna odpowiedź na tak szczegółowe zagadnienia pozwoli udoskonalić realizowaną w firmie strategię dotyczącą marketingu relacji, którego efektem, jak dowodzą badania Grzybek [2007], są zarówno korzyści społeczne, ekonomiczne jak i marketingowe.

7. Podsumowanie

Tworzenie lojalnościowych związków firm z dostawcami i odbiorcami produktów ma szczególne znaczenie w agrobiznesie, gdyż jest to podsystem gospodarki narodowej odpowiedzialny za dostarczenie żywności, której rynek należy do wyjątkowo konkurencyjnych, ze względu na dużą liczbę jego uczestników oraz oferowanie przez wielu z nich tych samych lub podobnych produktów. Zatem problemem ale równocześnie ambicją każdego przedsiębiorcy, działającego w swojej branży, jest stworzenie a następnie utrzymanie przewagi konkurencyjnej, rozumianej jako wykształcenie unikalnej pozycji w stosunku do konkurentów, umożliwiającej osiągnięcie ponadprzeciętnej efektywności i zysków. Możliwość osiągnięcia tych celów stwarza umacnianie relacji danego przedsiębiorstwa z podmiotami jego otoczenia, a zwłaszcza kontrahentami – dostawcami i odbiorcami.

Marketing partnerski w agrobiznesie ma szanse bardzo szerokiego zastosowania, ponieważ może być wdrażany zarówno w przedsiębiorstwach o zróżnicowanej skali działalności (małych, średnich, dużych), jak też funkcjonujących na zdyspersyfikowanych przestrzennie rynkach (o zasięgu regionalnym, krajowym, unijnym, międzynarodowym, globalnym).

LITERATURA

1. Adamska J. (2002): Proces kształtowania lojalności klientów indywidualnych. Zesz. Nauk. AE w Krakowie, nr 602, 53.
2. Czubała A. (2002): Proces budowania lojalności instytucjonalnych nabywców. Zesz. Nauk. AE. Kraków, z. 602, 37-43.
3. Fonfara K. (2004): Marketing partnerski na rynku przedsiębiorstw. PWE, Warszawa, 69, 118.
4. Grzybek M. (2007): Marketing partnerski czynnikiem wzrostu konkurencyjności firm. [w:] Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu. Red. S. Makarski. Wyd. UR, Rzeszów, 86.
5. Mazurek-Łopacińska K. (2000): Tendencje zmian w konsumpcji a kierunek rozwoju marketingu. [w:] Marketing. Przełom wieków. Paradygmaty, zastosowania. Red. K. Mazurek-Łopacińska, A. Styś, Wyd. AE, Wrocław, t.2, 94.
6. Otto J. (2004): Marketing relacji. Koncepcja i stosowanie. Wyd. C.H. Beck, Warszawa, 36.
7. Payne A. (1996): Marketing usług. PWE, Warszawa, 263.
8. Plencler J. Schröder A. (2000): Marketing partnerski. Manager, nr 3, 24-26.
9. Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw. (2008). Red. Czudec A., Kata R., Miś T., Zajac D. Wyd. UR, Rzeszów, s. 84.
10. Rydel M., Ronkowski S. (1995): Marketing partnerski. Marketing i Rynek, nr 9, 5.
11. Schüller A.M., Fuchs G. (2005): Marketing lojalnościowy. Wyd. Akademia Sukcesu – HDT Consulting, Warszawa, 49.

13. Styś. A., Styś S. (2007): Lojalność w marketingu – postrzeganie, znaczenie, uwarunkowania. *Handel Wewnętrzny*, nr specjalny, czerwiec, 11-15.
14. Światowy G., Pluta-Olearnik M. (2000): Kreowanie lojalności klientów poprzez markę i jakość usług. [w:] *Marketing. Przełom wieków. Paradygmaty, zastosowania*. Red. K. Mazurek-Łopacińska, A. Styś, Wyd. AE, Wrocław, t.2, 52.
15. Tokarski T. (1980): *Słownik wyrazów obcych*. PWN, Warszawa, 435.

MARIA GRZYBEK

ZASADY TWORZENIA ZWIĄZKÓW LOJALNOŚCIOWYCH
W AGROBIZNESIE

STRESZCZENIE

Opracowanie zawiera zagadnienia dotyczące cech i znaczenia lojalności w ujęciu osobowym i instytucjonalnym, tez według których tworzone są związki lojalnościowe pomiędzy firmami, rynki na których celowe jest tworzenie trwałych związków przez firmy.

Ponadto zaprezentowano w układzie gałęziowym agrobiznesu powiązania partnerskie z kontrahentami oraz zestaw pytań, które mogą przyczynić się do doskonalenia realizacji marketingu relacji w firmach agrobiznesu.

MARIA GRZYBEK

PRINCIPLES OF CREATION OF LOYALTY RELATIONSHIPS IN AGRIBUSINESS

SUMMARY

The paper presents issues connected with features and importance of loyalty in personal and institutional depiction, theses according to which loyalty relationships between companies are created, markets on which it is advisable to create long-lasting links by companies.

Furthermore there were presented partnership relations with contractors in the branch configuration of agri-business as well as a set of questions, which might contribute to improvement of relationship marketing realization in agri-business firms.

SŁAWOMIR ZAWISZA, ANNA TOMCZYK
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie

EFEKTY CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ W OPINII PRACOWNIKÓW ŁODR W BRATOSZEWICACH I WSPÓŁPRACUJĄCYCH ROLNIKÓW

1. Wstęp

Kierunki zmian jakie zaszły w polskim rolnictwie w warunkach gospodarki wolnorynkowej, a zwłaszcza w okresie przedakcesyjnym i po integracji z Unią Europejską, wymusiły pilną potrzebę przystosowania rolników do tych przeobrażeń. Ważna rola w tym procesie transformacji przypadła instytucji doradczej [Wiatrak 2006]. Gospodarstwa musiały zmienić swoje podejście do nowych zjawisk na wsi, konieczne stało się przygotowanie ich na spory wysiłek inwestycyjny, oraz podniesienie wydajności pracy. W nowej sytuacji priorytetem dla rolnika było uzyskanie informacji, w jaki sposób dostosować gospodarstwo do warunków funkcjonowania w UE. Rolnicy potrzebowali także aktualnych i precyzyjnych danych dotyczących możliwości rozwoju gospodarstwa, harmonijnego gospodarowania posiadanymi zasobami oraz pozyskiwania dodatkowych środków finansowych [Matuszak 2005].

Polska stając się członkiem Unii Europejskiej otrzymała możliwość skorzystania z różnych form wspierania obszarów wiejskich, w tym sektora rolnego. Integracja z Unią Europejską oznaczała dla rolnictwa zmianę ekonomicznych warunków produkcji i przeobrażenia instytucjonalne: zmieniły się sposoby wspierania tego sektora, zaczęły obowiązywać inne zasady interwencji i skupu, pojawiły się nowe instrumenty wspierające modernizację gospodarstw, zniesione zostały bariery w handlu produktami rolno-spożywczymi z krajami UE. Jednym słowem Polska weszła w obszar jednolitego rynku rolnego, gdzie miernikami postępowania są instrumenty i mechanizmy Wspólnej Polityki Rolnej [Wawrzyniak, Wojtasik 2005].

Wraz z wstąpieniem do Unii Europejskiej nowego wymiaru nabrała ewolucja systemu doradztwa rolniczego. Doradztwo rolnicze musi sprostać wyzwaniom związanym z pojawiającymi się w Europie i na świecie nowymi trendami, jak globalizacja i liberalizacja rynków rolnych, ograniczanie wydatków budżetowych kierowanych na zadania doradcze oraz komercjalizacja usług doradczych [Kania 2007]. Znacznym wyzwaniem dla doradztwa było wejście w życie z dniem 1 stycznia 2007 Rozporządzenia (WE) 1782 z 2003 roku, które nałożyło na państwa członkowskie obowiązek ustanowienia doradztwa rolniczego w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem [Wiatrak 2006]. W Polsce zgodnie z zapisami w projekcie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 usługi doradcze będą świadczone przez podmioty publiczne i prywatne [Odrobińska 2007].

Powołanie Systemu Doradztwa Rolniczego należy do obowiązków każdego państwa członkowskiego. Ustanowiony system powinien zapewnić:

- obligatoryjną akredytację (certyfikację) prywatnych organizacji doradczych, po spełnieniu przez nie minimalnych kryteriów certyfikacji wymaganych przez Komisję Europejską,
- wyznaczenie podmiotu, który będzie prowadził certyfikację i rejestr doradców i firm doradczych,
- kompleksowość prowadzonych usług,
- powszechny dostęp,
- wprowadzenie monitoringu i kontroli jakości usług doradczych,
- rozdzielenie zadań w pełnieniu funkcji doradcy rolniczego,
- odpowiedzialność cywilną instytucji doradczej za jakość świadczonych usług [Skórnicki 2005].

Pomimo zmian jakie następują w ostatnim okresie, najważniejszą instytucją doradztwa rolniczego w Polsce pozostają WODR, które starają się jak najlepiej dostosować do nowych warunków funkcjonowania. Celem prezentowanych badań było dokonanie oceny poglądów i postaw kadry doradczej badanego WODR oraz współpracujących rolników na temat znaczenia integracji z Unią Europejską dla rozwoju wsi i rolnictwa oraz funkcjonowania doradztwa rolniczego.

2. Metodyka i organizacja badań

Badania terenowe zostały wykonane we wrześniu 2007 roku¹, wśród 385 respondentów, w tym: 181 pracowników ŁODR w Bratoszewicach oraz współpracujących z ośrodkiem 204 rolników. Populacja generalna pracowników ŁODR wynosiła 286 osób, a wśród nich znajdowała się: kadra kierownicza, specjaliści zakładowi i doradcy rolniczy. Podstawę do przeprowadzenia badań stanowił przy-

¹ Badania terenowe przeprowadziła Anna Tomczyk w ramach przygotowywania pracy inżynierskiej pod kierunkiem Sławomira Zawiszy.

gotowany i zweryfikowany w badaniach pilotażowych kwestionariusz ankiety. Spośród przekazanych do badań ankiet otrzymano 181 wypełnionych kwestionariuszy. Przy takiej liczbie arkuszy pomiarowych (181 sztuk) uzyskane wyniki były analizowane z prawdopodobieństwem 90%, a błąd pomiaru wynosił 4%.

Część merytoryczna kwestionariusza ankiety dla pracowników ŁODR zawierała 36 specjalnie przygotowanych pytań. Pytania w większości miały charakter pytań półotwartych (12), tzn. zawierały gotowy zestaw odpowiedzi do wyboru przez respondenta oraz dodatkową możliwość udzielenia własnej, indywidualnej odpowiedzi. Badane osoby udzielały również odpowiedzi na pytania zamknięte (7) tzn. zawierające gotowy zestaw odpowiedzi. W celu dokładnego zbadania stopnia intensywności badanego zjawiska wykorzystano w 15 pytaniach skalę Likerta. W części końcowej kwestionariusza znajdowała się metryczka złożona z 7 pytań.

Populację badanych pracowników ŁODR stanowiło 60,2% kobiet i 39,8% mężczyzn. Wśród respondentów przeważały osoby z wykształceniem wyższym (84%) wobec 16% osób posiadających wykształcenie średnie. Najwięcej doradców z wyższym wykształceniem zatrudniają oddziały w Piotrkowie Trybunalskim (93,8%) i Bratoszewicach (80,3%). Najmniejszy odsetek z wykształceniem wyższym stanowią doradcy Oddziału w Kościerzynie (70,2%). Wśród badanych pracowników dominowały osoby w wieku 40-49 lat, wyjątek stanowili pracownicy z Oddziału w Kościerzynie, gdzie największy odsetek występował u osób w wieku 50- 59 lat. Najliczniejszą młodą kadrą pracowniczą (18,8%) dysponuje Oddział w Piotrkowie Trybunalskim. Pod względem stażu pracy najliczniejszą grupą byli respondenci legitymujący się stażem pracy od 16-25 lat (34,3%) następnie od 6-15 lat (27,1%), oraz pracujący powyżej 26 lat (18,2%). Najmniejszy odsetek stanowili najkrócej pracujący tj. do 5 lat (18,2%). Z tak kształtujących się danych wynika, że kadra doradcza zatrudniona w badanym ośrodku posiada znaczne doświadczenie zawodowe. Wśród badanych respondentów największy udział stanowiły osoby na stanowisku doradcy rolniczego (72,4%), nieco mniej pełniło funkcje specjalisty zakładowego (21,5%). Osoby na stanowisku kierowniczym stanowiły zaledwie 6,1%.

Badania sondażowe wśród rolników zostały wykonane za pośrednictwem doradców rolniczych. Do badań przekazano 240 kwestionariuszy ankiet. Analiza wyników oparta została na podstawie 204 zwróconych arkuszy, a błąd pomiaru wynosił 7% przy poziomie $\alpha=0,05$ (populacja rolników województwa łódzkiego stanowiła 172 364 gospodarstw). Arkusz pomiarowy zawierał 34 pytania, w tym 7 metryczkowych. Wśród pytań w części merytorycznej 2 miały charakter zamknięty, 8 półotwarte. Największą część stanowiło 17 pytań, w których zastosowano skalę Likerta. Postawione w ankiecie pytania pozwoliły na scharakteryzowanie populacji badanych rolników, ponadto arkusz pomiarowy zastosowany w badaniach ułatwił poznanie opinii rolników na temat współpracy z ośrodkiem i korzyści, jakie wynikają z owej współpracy.

W badaniach wzięli udział rolnicy, którzy byli interesantami Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego oraz jego oddziałów: Kościerzyn i Piotrków Trybunalski. Wśród respondentów dominowali mężczyźni, którzy stanowili 80,4%, natomiast płęć żeńską reprezentowało 19,6% badanych. Pod względem wieku w przeprowadzonych badaniach, największą grupę stanowili rolnicy pomiędzy 40 a 49 rokiem życia (44,6%), 33,3% respondentów znajdowało się w przedziale wiekowym 30-39 lat, a grupa wiekowa 50-59 lat stanowiła 13,2%, natomiast nie więcej niż 29 lat ukończyło 7,4% badanych rolników. W badanej populacji najwięcej osób legitymowało się wykształceniem średnim, co stanowiło 44,1% wszystkich badanych. Licznie reprezentowani byli też rolnicy posiadający wykształcenie zawodowe - 33,3% osób badanych. Wyższe wykształcenie posiadało 17,2% wszystkich badanych, a podstawowe miało 5,4% badanej populacji. Wśród ogółu badanych gospodarstwa o powierzchni od 5,1-15 ha posiadało 42,2% respondentów. Kolejna grupa, stanowiąca 28,9%, to użytkownicy gospodarstw o powierzchni 15,1-30 ha, natomiast 15,2% pracowało w gospodarstwach o areale 30,1-45 ha. Gospodarstwa o powierzchni 45,1-60 ha posiadało 6,9% respondentów, zaś 2,0% rolników użytkowało gospodarstwa o powierzchni 60,1-75 ha. Najmniej było gospodarstw przekraczających powierzchnię 75 ha (1,5%). W przeprowadzonych badaniach większość rolników deklarowała, iż prowadzi produkcję mieszaną (72,5%), w tym 48,5% z przewagą produkcji zwierzęcej i 24,0% z dominacją produkcji roślinnej. Część respondentów zajmowała się wyłącznie produkcją roślinną (14,2%) zaś produkcję zwierzęcą prowadziło 9,8% badanych. Niewielką populację (3,4%), stanowili rolnicy pracujący w działach specjalnych.

3. Wyniki badań

Sytuacja rolników uległa zmianom po integracji z Unią Europejską. Programy i fundusze strukturalne dały szansę na poprawę sytuacji finansowej gospodarstw jednakże zmusiły producentów rolnych do podjęcia nowych działań, jak: przygotowywanie dokumentacji niezbędnej do ubiegania się o środki finansowe, prowadzenie szczegółowej dokumentacji swoich działań, śledzenie nowych regulacji prawnych oraz zmian w przepisach, poszukiwanie informacji o uruchamianych środkach finansowych i programach wsparcia finansowego. Taka sytuacja spowodowała także pojawienie się nowych oczekiwań w stosunku do doradców rolniczych oraz zrewidowanie poglądów na temat członkostwa w UE. Badania prowadzone w okresie przedakcesyjnym wskazywały na niechętny stosunek rolników do integracji, a zwłaszcza korzyści z niej wynikających. Z badań przeprowadzonych przez CBOS w latach 1994-2002 wynika, iż postawy rolników wobec członkostwa w Unii Europejskiej były przed integracją negatywne, a w miarę zbliżania się wstąpienia do UE ich ufnosć w stosunku do integracji stopniowo malała (tabela 1) [Lupa 2003].

Tabela 1

Zwolennicy i przeciwnicy Unii Europejskiej

Termin badań	Stosunek do integracji wśród ogółu badanych w %		
	Zwolennicy	Przeciwnicy	Niezdecydowani
VI-1994	77	6	17
V-1995	72	9	19
V-1996	80	7	13
VIII-1997	72	12	15
VIII-1998	63	19	18
XI- 1999	59	26	15
IX- 2000	55	26	19
VII- 2001	53	25	22
II- 2002	54	29	21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Lupa 2003.

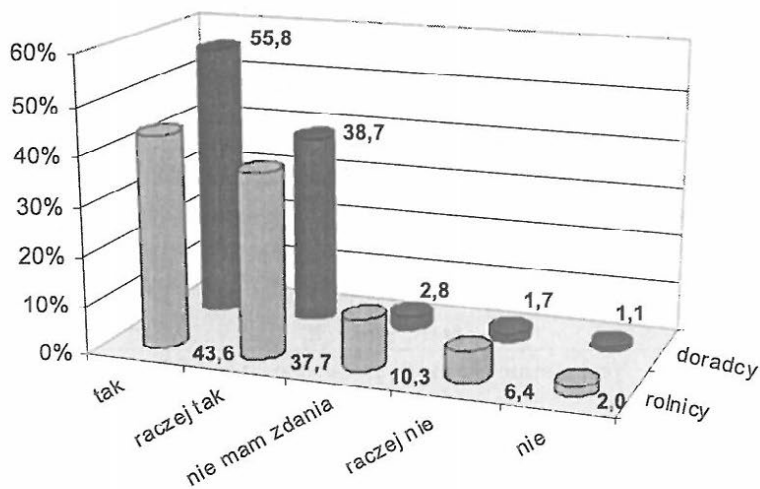
Badani w 2007 r., zapytani o korzyści wynikające z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, w zdecydowanej większości odpowiedzieli pozytywnie. Aż 55,8% pracowników ŁODR i 43,6% rolników widziało korzyści członkostwa w UE. Nieco mniej osób (38,7% pracowników i 37,7% rolników) twierdziło, że owe korzyści raczej występują. Pewną grupę rolników (10,3%) stanowiły osoby, które nie były w stanie udzielić odpowiedzi na zadane pytanie. Wśród pracowników ŁODR kłopot z jednoznaczną odpowiedzią miało 2,8%. Niewielka populacja producentów rolnych (6,4%) deklarowała, iż członkostwo w UE raczej nie przynosi korzyści, podobne stanowisko zajmowało 1,7% kadry badanego WODR. Zdecydowanie pozytywnych stron integracji nie dostrzegало 2,0% rolników, tego samego zdania było 1,1% pracowników (rys.1).

Często pojawiającym się tematem wśród społeczności wiejskich są ekonomiczne skutki przystąpienia dla rolnictwa i obszarów wiejskich [Parlińska 2001, Wilczyński 2005, Marcysiak 2006, Pietrzak 2005]. Jak zatem postrzegali wpływ integracji z Unią Europejską badani rolnicy z województwa łódzkiego?

Dla 82,4% respondentów członkostwo w UE przyniosło znaczny wzrost pomocy finansowej. Niezdecydowani stanowili 9,8%. Grupa 7,9% badanych osób stwierdziła, iż wstąpienie do UE nie stanowiło dla nich istotnej zmiany źródła pozyskiwania środków finansowych. Szczegółowe dane przedstawia rysunek 2.

Rysunek 1

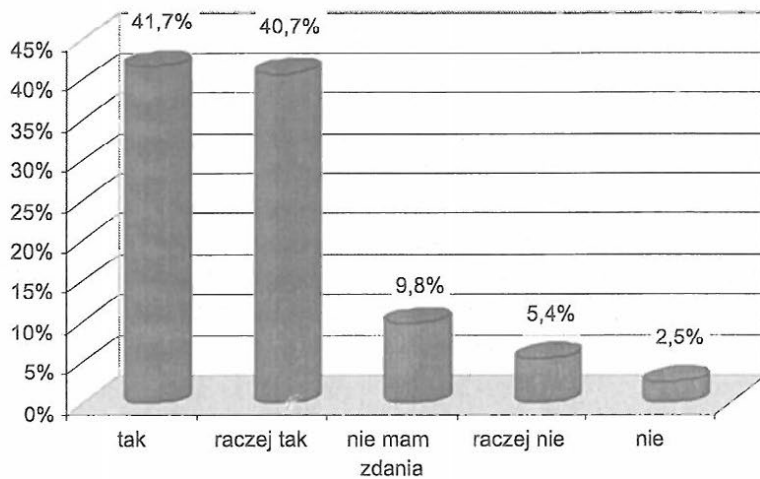
Członkostwo Polski w Unii Europejskiej jest korzystne dla Polski

Źródło: Badania własne.

Rysunek 2

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej przyniosło znaczny wzrost pomocy finansowej dla rolników - opinie rolników

Źródło: Badania własne.

Proces integracji wprowadził wiele zmian w środowisku wiejskim. Nałożył na rolników nowe obowiązki. Fakt ten najbardziej odczuli pracownicy ośrodka doradztwa, którzy pomagają rolnikom w rozwiązywaniu nurtujących ich problemów. Badani pracownicy zapytani o to jak postrzegają sens i cele swej pracy najczęściej odpowiadali, że traktują ją jako pomoc w rozwiązywaniu problemów gospodarczych (34,2%) oraz pomoc w każdej sytuacji problemowej (28,1%). Populacja 23,9% respondentów, zawód doradcy rolniczego kojarzyła z wdrażaniem i upowszechnianiem nowoczesnych technologii w rolnictwie. Poprawa warunków życia rodzin wiejskich i pomoc w pozyskiwaniu funduszy europejskich było misją zaledwie dla 1,1% doradców. Dokładne informacje zawiera tabela 2.

Tabela 2

Cele pracy badanych pracowników ŁODR w Bratoszewicach

Wyszczególnienie	L	%
Pomoc rolnikom w rozwiązywaniu problemów gospodarczych	62	34,2
Pomoc rolnikom w każdej sytuacji problemowej	51	28,1
Wdrażanie i upowszechnianie nowoczesnych technologii w rolnictwie	43	23,9
Prowadzenie działalności informacyjnej	39	21,5
Podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców wsi	34	18,8
Inne	2	1,1
Razem*	231	127,6

*Respondenci udzielali więcej niż jednej odpowiedzi

Źródło: Badania własne.

Badania pozwoliły na stwierdzenie, że potrzeby kontaktu rolników z ŁODR w Bratoszewicach kształtowały się odwrotnie proporcjonalnie do wykształcenia rolników. Najwyższy wskaźnik zainteresowania usługami doradczymi występował u osób posiadających wykształcenie podstawowe (90,9%). Wsparcia ze strony kadry doradczej ŁODR potrzebowały coraz częściej również osoby legitymujące się wykształceniem zawodowym (70,6%) i średnim (67,8%). Nieco mniejsze zapotrzebowanie na porady, choć także bardzo istotne, zgłaszali rolnicy o wykształceniu wyższym (65,7%). Uwagę zwraca fakt, że niewiele osób badanych wykazało brak zainteresowania poradami, a nikt nie udzielił takiej odpowiedzi zdecydowanie (tabela 3).

Tabela 3

Zainteresowanie usługami doradczymi a wykształcenie rolników

Wyszczególnienie	Wyższe		Średnie		Zawodowe		Podstawowe		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	9	25,7	28	27,8	28	41,2	7	63,6	69	33,8
Raczej tak	14	40,0	33	40,0	20	29,4	3	27,3	68	33,3
Nie mam zadania	7	20,0	21	30,0	16	23,5	1	9,1	51	25,0
Raczej nie	5	14,3	8	7,8	4	5,9	0	0,0	16	7,8
Nie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Razem	35	100,0	90	100,0	68	100,0	11	100,0	204	100,0

Źródło: Badania własne.

Pojawienie się nowych potrzeb i oczekiwań ze strony rolników w stosunku do instytucji doradczej, z chwilą wejścia do Unii Europejskiej, wymusiło konieczność modyfikowania działalności ośrodków doradztwa rolniczego zarówno pod względem przekazywanych treści jak też sposobów oraz technik informowania i taką potrzebę sygnalizowano w literaturze jeszcze przed integracją [Rowiński 2001, Lupa 2003]. Zakres zadań znacznie się powiększył, a wraz z nim nastąpiła zmiana jakości w sposobie funkcjonowania doradztwa rolniczego i współpracy doradców z rolnikami. Badani doradcy zapytani o zakres pełnionych obowiązków po wstąpieniu do Unii Europejskiej prawie wszyscy (97,8%) stwierdzili, iż uległ on znacznemu zwiększeniu. Najbardziej odczuli ten fakt doradcy rolniczy terenowi (84,7%), a tylko 2,2% respondentów nie miało na ten temat zdania. Dokładne dane zawiera tabela 4.

Tabela 4

Wzrost obowiązków pracowników ŁODR po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej

Wyszczególnienie	Specjalista zakładowy		Doradca rolniczy		Kadra kierownicza		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	30	76,9	111	84,7	8	72,7	149	82,3
Raczej tak	8	20,5	17	13,0	3	27,3	28	15,5
Nie mam zdania	1	2,6	3	2,3	0	0,0	4	2,2
Raczej nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Nie	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Razem	39	100,0	131	100,0	11	100,0	181	100,0

Źródło: Badania własne.

W związku z wystąpieniem zwiększonego zainteresowania usługami doradczymi, ŁODR w roku 2006 przyjął do wykonania program zmierzający do spełnienia nowych oczekiwań klientów. Działalność ośrodka skierowana była na zapewnienie pomocy mieszkańcom obszarów wiejskich, w tym zwłaszcza rolnikom i członkom ich rodzin w rozwiązywaniu problemów związanych z prowadzeniem gospodarstw rolnych oraz wskazywaniu możliwości pozyskiwania alternatywnych i dodatkowych źródeł dochodu [Sprawozdanie z rocznej działalności doradczej 2006]. Zadania wynikające z przyjętego programu, ŁODR w Bratoszowicach realizował poprzez działalność: doradczą, oświatową, informacyjną i upowszechnieniową. Działania realizowane przez specjalistów zatrudnionych w 18 rejonowych zespołach doradczych oraz przez działy i zespoły branżowe obejmowały:

- a) prowadzenie szkoleń dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich, w szczególności w zakresie:
  - stosowania nowoczesnych metod agrotechnicznych, hodowli oraz przetwórstwa rolno-spożywczego,
  - rozwiązywania problemów technologicznych i organizacyjno-ekonomicznych gospodarstw rolnych,
  - rachunkowości w gospodarstwach rolnych,
  - rolnictwa ekologicznego,
  - rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich,
  - unowocześniania wiejskiego gospodarstwa domowego,
  - ubiegania się o przyznanie pomocy finansowej lub wspólnie finansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych i zagranicznych,
  - modernizacji gospodarstw rolnych, poprawy jakości artykułów rolno-spożywczych i ich przetwórstwa oraz wzmocnienie pozycji rolników na rynku,
  - promocji produktów lokalnych i regionalnych,
- b) prowadzenie działalności informacyjnej wspierającej rozwój produkcji rolniczej,
- c) podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich,
- d) prowadzenie analizy rynku artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzenie i upowszechnianie informacji w tym zakresie,
- e) upowszechnianie metod produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznych dla środowiska,
- f) podejmowanie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi,
- g) upowszechnianie rozwoju agroturystyki, turystyki wiejskiej oraz prowadzenie promocji wsi jako alternatywnego miejsca wypoczynku,

- h) współdziałanie w realizacji zadań wynikających z programów rolnośrodowiskowych,
- i) prowadzenie analiz przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej oraz funkcjonowania gospodarstw rolnych [Sprawozdanie z rocznej działalności doradczej 2006].

Analizując zakres zrealizowanych i planowanych przedsięwzięć z warunkami panującymi na terenie województwa łódzkiego należy stwierdzić, iż badany ośrodek wychodził naprzeciw zapotrzebowaniom ze strony klientów, dostosowując ofertę swych usług do problemów pojawiających się wśród rolników badanych społeczności wiejskich.

Znacząca część wykonywanych w 2006 roku zadań dotyczyła pomocy rolnikom w ubieganiu się o środki finansowe z dostępnych programów. Jak wynika z odpowiedzi badanych doradców, rolnicy najbardziej zainteresowani byli ubieganiem się o środki finansowe z programów SPO (79,0%) i PROW (61,3%). Nieco mniejszym powodzeniem cieszył się przedakcesyjny program SAPARD (33,7%). W opinii badanych pracowników, rolnicy niejednokrotnie sięgali również po kredyty preferencyjne, pomostowe, oprócz najbardziej powszechnie otrzymywanych dopłat bezpośrednich. Tę grupę źródeł finansowania stanowiły odpowiedzi w kategorii „inne”. Dokładne informacje zawiera tabela 5.

Tabela 5

Zainteresowanie rolników programami rozwoju obszarów wiejskich w opinii pracowników ŁODR w Bratoszewicach

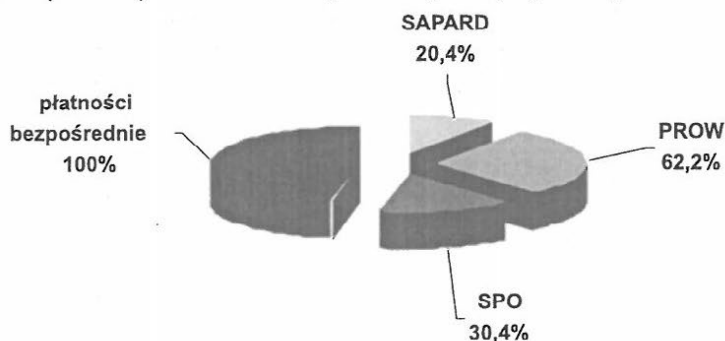
Wyszczególnienie	SAPARD		SPO		PROW		Inne	
	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	53	33,7	143	79,0	111	61,3	47	26,0
Raczej tak	61	29,3	33	18,2	46	25,4	41	22,7
Nie mam zdania	17	9,4	5	2,8	10	5,5	26	14,4
Raczej nie	18	9,8	0	0,0	3	1,7	38	21,0
Nie	18	9,8	0	0,0	0	0,0	24	13,3
Brak odpowiedzi	14	7,7	0	0,0	11	6,1	5	2,8
Razem	181	100,0	181	100,0	181	100,0	181	100,0

Źródło: badania własne

Producenci rolni województwa łódzkiego najczęściej deklarowali, że korzystali z programu PROW (62,2%) i SPO (30,4%). Duże powodzenie miał również program SAPARD, wykorzystało go 20,4% rolników. Największym uznaniem cieszyły się jednak płatności bezpośrednie, po które sięgnęli wszyscy badani rolnicy. Należy zwrócić uwagę, iż w tym pytaniu respondenci mogli wybierać więcej niż jedną odpowiedź. Graficzną prezentację danych przedstawia rysunek 3.

Rysunek 3

Programy rozwoju obszarów wiejskich wykorzystywane przez rolników

Źródło: Badania własne.

Ponad połowa badanych pracowników (63,0%) stwierdziła, że środki z programu SAPARD pozwoliły rolnikom na zainicjowanie inwestycji w gospodarstwach. W mniejszym stopniu (20,4%) umożliwiły różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. W opinii 10,5% pracowników program dał szansę na rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej gospodarstw. Tylko 5% respondentów deklarowało, że SAPARD wsparł przetwórstwo i marketing artykułów rolnych. Szczegółowe dane zawiera tabela 6.

Tabela 6

Działania, z jakich korzystali rolnicy w ramach programu SAPARD w opinii pracowników ŁODR w Bratoszewicach

Wyszczególnienie	L	%
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	124	63,0
Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich	27	20,4
Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem	19	10,5
Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	9	5,0
Brak odpowiedzi	2	1,1
Razem	181	100,0

Źródło: Badania własne.

Jeśli chodzi o Sektorowy Program Operacyjny najczęściej wykorzystywane działania (42,0%) dotyczyły inwestycji w gospodarstwach rolnych, nieco mniejszym powodzeniem (35,4%) cieszyło się działanie dotyczące ułatwienia startu młodym rolnikom. Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej deklarowało 10,5% respondentów. Najmniejszą popularność miały działania: różnicowanie działalności rolniczej (7,7%) i poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych (2,8%). Szczegółowe informacje prezentuje tabela 7.

Tabela 7

**Działania z jakich korzystali rolnicy w ramach programu SPO
w opinii pracowników ŁODR w Bratoszewicach**

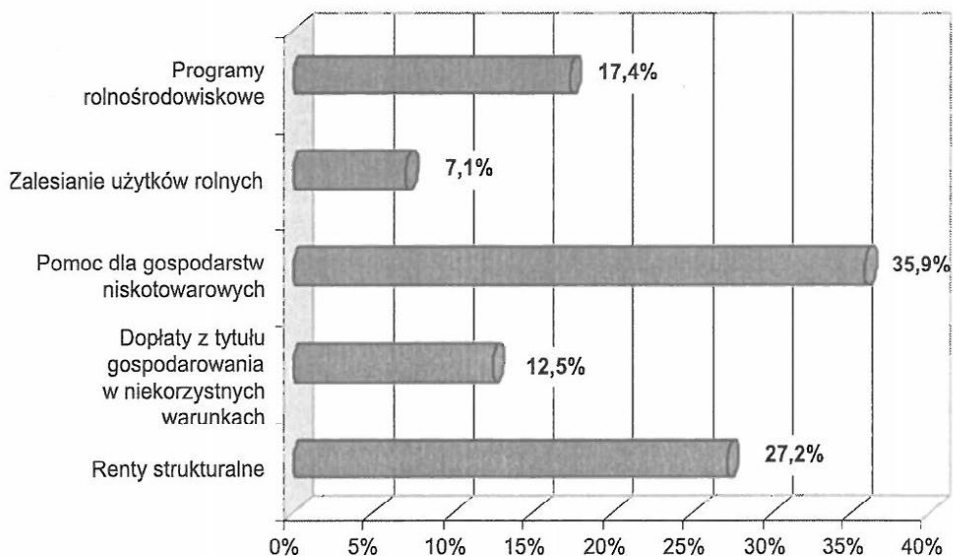
Wyszczególnienie	L	%
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	76	42,0
Ułatwianie startu młodym rolnikom	64	35,4
Rozwój i ulepszenie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem	19	10,5
Różnicowanie działalności rolniczej	14	7,7
Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych	5	2,8
Brak odpowiedzi	3	1,7
Razem	181	100,0

Źródło: Badania własne.

Badani pracownicy ŁODR zapytani o to, z jakich programów w ramach PROW najczęściej korzystali rolnicy, odpowiedzieli, że była to pomoc dla gospodarstw niskotowarowych (35,0%). Liczną grupę rolników interesowały także renty strukturalne (27,2%). Dość wysokim zainteresowaniem (17,4%) cieszyły się programy rolnośrodowiskowe, natomiast o dopłaty z tytułu gospodarowania w niekorzystnych warunkach ubiegało się 12,5% rolników. Najmniej liczną grupę (7,1%) stanowiły osoby korzystające ze wsparcia na zalesianie użytków rolnych (rysunek 4).

Rysunek 4

**Zainteresowanie programami wspierania rolnictwa wśród rolników
w opinii pracowników ŁODR w Bratoszewicach**

Źródło: Badania własne.

Analizując wykorzystanie poszczególnych programów wspierania rolnictwa przez rolników województwa łódzkiego, zaprezentowane w badaniach przeprowadzonych w roku 2006 [Zawisza, Augustowska 2006] i dane uzyskane w wyniku prezentowanych badań należy stwierdzić, że rozdrobniona struktura agrarna motywuje producentów rolnych do tego, aby podejmowali przedsięwzięcia zmierzające do rozwoju swoich gospodarstw, a tym samym zwiększali ich konkurencyjność. Należy zaznaczyć, że w coraz większym stopniu rolnicy angażowali się w działania mające na celu ochronę środowiska przyrodniczego.

4. Podsumowanie

Doradztwo rolnicze zajmuje ważne miejsce we wspieraniu i stymulowaniu przemian na wsi i w rolnictwie. Jego rozwój następuje wraz z przemianami zachodzącymi w rolnictwie. Współcześnie kierunki pracy WODR związane są z procesem integracji Polski z Unią Europejską. Dostosowanie się do zasad wspólnego rynku sprawiło, że zmieniły się warunki gospodarowania rolników oraz cele ich działania. W związku z tym nastąpiły zmiany oczekiwań w stosunku do instytucji doradczej, jak również większe zapotrzebowanie na świadczone przez nią usługi. Respondenci wyrażali najczęściej pozytywne opinie dotyczące przystąpienia do UE, zarówno wśród badanych pracowników jak i współpracujących z nimi rolników. Zdaniem większości badanych rolników członkostwo w UE przyniosło znaczny wzrost pomocy finansowej. Badani pracownicy ŁODR w Bratoszewicach oceniając cele i sens swej pracy najczęściej odpowiadali, że traktują ją jako pomoc w rozwiązywaniu problemów gospodarczych lub nawet jako pomoc w każdej sytuacji problemowej. Najwyższy wskaźnik zainteresowania usługami doradczymi występował u osób posiadających wykształcenie podstawowe i malał wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia. Prawie wszyscy badani pracownicy ŁODR stwierdzili, że po wstąpieniu do Unii Europejskiej znacznemu zwiększeniu uległ zakres obowiązków, a najbardziej odczuli ten fakt doradcy rolniczy. Badani pracownicy uznali, że rolnicy najbardziej zainteresowani byli ubieganiem się o środki finansowe z programów SPO i PROW, zaś mniejszym powodzeniem cieszył się przedakcesyjny program SAPARD. W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego najczęściej działania dotyczyły inwestycji w gospodarstwach rolnych, nieco mniejszym powodzeniem cieszyło się działanie dotyczące ułatwiania startu młodym rolnikom. Spośród działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, zdaniem pracowników badanego WODR, rolnicy najczęściej korzystali z pomocy dla gospodarstw niskotowarowych, a liczną grupę rolników interesowały także renty strukturalne. Ponad połowa badanych pracowników stwierdziła, że środki z programu SAPARD pozwoliły rolnikom na zainicjowanie inwestycji w gospodarstwach oraz umożliwiły różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

LITERATURA

1. Kania J., 2007: Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie. Z. 318. Kraków.
2. Lupa J., 2003. Udział doradztwa rolniczego w informowaniu rolników i mieszkańców wsi o warunkach integracji z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3, ss. 85-92.
3. Marcysiak A., 2006. Ekonomiczne i społeczne skutki integracji Polski z Unią Europejską dla rolnictwa i obszarów wiejskich. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1, ss. 19-123.
4. Matuszak E., 2003: Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji z UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 4, s. 39-53.
5. Matuszak E., 2005. Doradztwo rolnicze po zmianach – wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 4, ss. 14-25.
6. Odrobińska B., 2007: Priorytetowe zadania Centrum Doradztwa Rolniczego w opinii Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2, ss. 94-98.
7. Parlińska A., 2001. Fundusze strukturalne Unii Europejskiej i możliwości ich wykorzystania przez polskie rolnictwo. Roczniki Naukowe SERiA, Tom III z. 2, ss. 42-47.
8. Pietrzak A., 2005. Zmiany w sytuacji ekonomicznej polskiego rolnictwa w roku po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (na podstawie badań wybranych gospodarstw województwa zachodnio-pomorskiego. Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych BTN seria B, nr 57, ss. 597-604.
9. Rowiński J., 2001. Członkostwo Polski w UE - informowanie rolników o koniecznych dostosowaniach gospodarstw rolnych [W:] Rola nauki w rozwoju wsi, rolnictwa i rynków rolnych w procesie integracji z unią Europejską, ss. 49-56. Materiały konferencyjne. Brwinów.
10. Skórnicki H., 2005: Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4, ss.7-13.
11. Sprawozdanie z rocznej działalności Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszowicach w 2006 roku.
12. Wawrzyniak B.M., Wojtasik B., 2005: Rolnicy polscy po roku funkcjonowania w Unii Europejskiej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1, ss. 15-24.
13. Wiatrak A.P., 2006: Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1, ss.39-49.
14. Wilczyński A., 2005. Wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych BTN seria B nr 57, ss. 839-844.
15. Zawisza S., Augustowska E., 2006. Wpływ Integracji z Unią Europejską na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszowicach. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1, ss. 96-109.

SŁAWOMIR ZAWISZA, ANNA TOMCZYK

EFEKTY CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ W OPINII PRACOWNIKÓW ŁODR
W BRATOSZEWICACH I WSPÓŁPRACUJĄCYCH ROLNIKÓW

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera wyniki badań ankietowych, które zostały wykonane w województwie łódzkim we wrześniu 2007 roku, wśród 385 respondentów, w tym: 181 pracowników ŁODR w Bratoszewicach oraz współpracujących z ośrodkiem 204 rolników. Respondenci wyrażali pozytywne opinie dotyczące przystąpienia do UE, w tym: 55,8% pracowników i 43,6% rolników widziało korzyści członkostwa w UE. Nieco mniej osób (38,7% pracowników i 37,7% rolników) twierdziło, że owe korzyści raczej występują. Zdaniem 82,4% badanych rolników członkostwo w UE przyniosło znaczny wzrost pomocy finansowej. Badani pracownicy zapytani o to jak postrzegają sens swej pracy najczęściej odpowiedzieli, że traktują ją jako pomoc w rozwiązywaniu problemów gospodarczych (34,2%) oraz pomoc w każdej sytuacji problemowej (28,1%). Najwyższy wskaźnik zainteresowania usługami doradczymi występował u osób posiadających wykształcenie podstawowe (90,9%), mniejszy u osób legitymujących się wykształceniem zawodowym (70,6%), średnim (67,8%) i wyższym (65,7%). Po wstąpieniu do Unii Europejskiej prawie wszyscy badani pracownicy ŁODR (97,8%) stwierdzili, że zwiększył się zakres obowiązków doradców, a najbardziej odczuli ten fakt doradcy rolniczy (84,7%). Badani pracownicy uznali, że rolnicy najbardziej zainteresowani byli ubieganiem się o środki finansowe z programów SPO (79,0%) i PROW (61,3%), zaś mniejszym powodzeniem cieszył się przedakcesyjny program SAPARD (33,7%). Jeśli chodzi o Sektorowy Program Operacyjny najczęściej wykorzystywane działania dotyczyły inwestycji w gospodarstwach rolnych (42,0%), nieco mniejszym powodzeniem cieszyło się działanie dotyczące ułatwiania startu młodym rolnikom (35,4%). W ramach PROW 2004-2006, zdaniem badanych pracowników, rolnicy najczęściej korzystali z pomocy dla gospodarstw niskotowarowych (35,0%), a liczną grupę rolników interesowały także renty strukturalne (27,2%). Ponad połowa badanych pracowników ŁODR (63,0%) stwierdziła, że środki z programu SAPARD pozwoliły rolnikom na zainicjowanie inwestycji w gospodarstwach. W mniejszym stopniu umożliwiły różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich (20,4%).

SŁAWOMIR ZAWISZA, ANNA TOMCZYK

EFFECTS OF MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN UNION IN THE OPINION
OF WORKERS ŁODR IN BRATOSZEWICE AND COOPERATING FARMERS

SUMMARY

The article contains the results of surveys carried out in Łódzkie province, in September 2007, on a group of 385 respondents, including 181 workers of (Regional Center of Agricultural Counseling) WODR Bratoszewice, and on 204 farmers cooperating with

the center. Respondents were of the opinion that being a member of the European Union has a positive effect on the Polish farming: 55,8% of workers, 43,6% of farmers. A slightly smaller number of respondents (38,7% of workers and 37,7% of farmers) said that having joined the EU provided rather benefits. According to 82,4% of farmers the membership of Poland in the EU is connected with a significant increase in financial support. The surveyed counselors who were asked about the purpose of their work answered that for them it meant providing assistance in solving economic problems (34,2%) and support in solving other problems (28,1). The highest interest in counseling services was observed among farmers who were graduates of the primary school (90,9%), smaller among graduates of specialized schools (70,6%), high schools (67,8%) and the university (65,7%). After entering the European Union almost all employees of ŁODR (97,8%) said that the range of their duties increased which affected mostly the field counselors (84,7%). The surveyed workers reckoned that farmers were mostly interested in applying for financial support from programs SPO (79,0%) and PROW (61,3%), whereas the pre-accession program SAPARD was less popular (33,7%). As far as the Sector Operational Program was concerned, it was used most frequently for investments in farms (42,0%), projects concerning support for young farmers enjoyed slightly less popularity (35,4%). Within PROW 2004-2007, according to workers, the farmers most frequently used support for farms with low output of agricultural produce (35,0%), also structural support was appreciated by farmers (27,2%). According to more than a half of the surveyed workers (63,0%) the financial means from SAPARD made it possible for farmers to initiate investments in their farms though they were not equally effective for differentiation of economic activities in rural areas (20,4%).

ROMAN SASS, PAWEŁ BIELAWSKI¹
*Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Minikowie*

OCENA FUNKCJONOWANIA DORADZTWA EKONOMICZNO- ORGANIZACYJNEGO W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM W OPINII ROLNIKÓW

1. Wstęp

Doradztwo rolnicze jako bardzo szerokie pojęcie doczekało się kilku prób podania sprecyzowanych definicji podejmowanych przez różnych badaczy. B.M. Wawrzyniak uważa, że doradztwo rolnicze „najczęściej jest definiowane przez określenie celów, którym ma służyć. Cele te to pomoc rolnikowi w rozwiązywaniu problemów i podejmowaniu decyzji, dostarczaniu informacji rynkowej”. Według J. Kanii „celem doradztwa rolniczego jest podniesienie poziomu dochodów i polepszenie warunków życia rolników i ich rodzin.”² Termin doradztwo rolnicze może też określać instytucje, które świadczą określone usługi. Według A. P. Wiatraka doradztwo rolnicze to: „instytucje świadczące usługi dla rolników i mieszkańców wsi, które mają na celu: ukazanie im istniejącej sytuacji, przygotowanie ich do rozpoznania i rozwiązywania swoich problemów zawodowych i rodzinnych oraz podejmowania samodzielnych decyzji i skutecznych działań w tym zakresie.”³ B. M. Wawrzyniak definiuje doradztwo rolnicze „jako wyodrębnioną działalność consultingową, której istota sprowadza się do pomocy rolnikom w rozwiązywaniu ich problemów gospodarczych, powstających w wyniku dzia-

¹ Paweł Bielawski jest absolwentem Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Technologiczno – Przyrodniczego w Bydgoszczy. Przygotował pracę magisterską pod kierunkiem dr Romana Sassa nt.: „Ocena doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego w województwie kujawsko-pomorskim w świetle opinii rolników”.

² J. Kania, 2007, Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja, Kraków, s.71.

³ A. P. Wiatrak, 1998, Ośrodki doradztwa rolniczego, Encyklopedia Agrobiznesu, Warszawa

łałości na rynku rolnym. Jest to więc forma udzielania pomocy w doskonaleniu procesów wytwórczych, a także dążność do zmiany struktury i funkcji, w których doradca odgrywa rolę pomostową między układem lokalnym a pozalokalnym.”⁴

Obecnie przed doradztwem rolniczym stawia się nowe zadania i priorytety, wymuszone zarówno przez zmiany polityczne w naszym kraju jak i w całej Wspólnocie Europejskiej oraz przez coraz wyższe wymagania stawiane ze strony samych odbiorców usług doradztwa rolniczego – rolników. Spowodowało to wiele zmian w funkcjonowaniu doradztwa zarówno na szczeblu organizacyjnym jak i stosowanych metod pracy doradczej oraz form dotarcia do rolnika. Doradztwo rolnicze musi się przystosowywać do zmieniających się uwarunkowań, stojąc w obliczu nowych wyzwań pojawiających się wraz z przemianami gospodarczymi i społecznymi obszarów wiejskich. Jest to proces długotrwały, który będzie przebiegał nieustannie w miarę pojawiających się potrzeb rolników, a także innych mieszkańców wsi korzystających z usług doradztwa rolniczego. Zmiany ustrojowe pociągnęły za sobą zmianę w samej istocie gospodarki, która z centralnie sterowanej przekształciła się w wolno rynkową. Przekształcenia te skutkują koniecznością nauczenia się przez rolników znajdowania w nowej rzeczywistości gospodarczej. Pomocą rolnikowi w tym zakresie służą przede wszystkim ośrodki doradztwa rolniczego, izby rolnicze, komercyjne firmy prywatne oraz firmy zajmujące się zaopatrzeniem rolników w środki do produkcji. Największe tradycje oraz zasługi w działalności doradczej mają bez wątpienia ośrodki doradztwa rolniczego, będące państwową instytucją wspierającą rozwój rolnictwa i wsi [Ardanowski 2006; Kania 2006; Matuszak 2002; Potok 2006; Skórnicki 2005; Wiatrak 2006]. Szczegółowe zadania stawiane doradztwu rolniczemu określone są w ustawie o jednostkach doradztwa rolniczego z dnia 22 października 2004 roku (Dz. U. Nr 251, poz. 2507). Jedną z wielu dziedzin doradztwa rolniczego jest doradztwo w obszarze ekonomiki produkcji rolniczej i organizacji gospodarstw zwane doradztwem ekonomiczno-organizacyjnym⁵. Do podstawowych zadań stojących przed doradztwem ekonomiczno-organizacyjnym należą:

1. Analiza kosztów produkcji rolniczej.
2. Opracowywanie planów przedsięwzięć (biznes planów) i ich opiniowanie.
3. Prowadzenie i upowszechnianie wyników rachunkowości rolnej Polski FADN.

⁴ B. M. Wawrzyniak, 2000; Doradztwo w agrobiznesie. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek, s.13.

⁵ Termin „doradztwo ekonomiczno-organizacyjne” pojawił się w latach 80 ubiegłego wieku i był związany z teorią upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie. Prof. Józef Kuźma w swej książce „Doradztwo rolnicze” pisał, że „Punktem wyjścia dla zorganizowanego doradztwa indywidualnego staje się obecnie planowe doradztwo organizacyjno-ekonomiczne. Najwyższą formą tego typu doradztwa są projekty zmierzające do wprowadzenia specjalizacji drogą stopniowych uproszczeń organizacji gospodarstwa i metod produkcji rolniczej, oparte na metodzie planowania programu”, s. 146.

4. Pomoc w wypełnianiu wniosków o pomoc finansową ze środków krajowych i wspólnotowych.
5. Dostarczanie informacji niezbędnych do właściwego funkcjonowania gospodarstw rolniczych.

2. Metoda i materiał badawczy

Celem przeprowadzonych badań było dokonanie oceny jakości usług świadczonych przez K-PODR, obejmujących pomoc rolnikom w obszarze problemów ekonomiczno-organizacyjnych oraz przedstawienie zadań jakie realizowane są w tym zakresie. Badania zostały wykonane na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, które jest jednym z lepiej rozwiniętych pod względem rolniczym w Polsce. Badania przeprowadzono z użyciem kwestionariusza wywiadu. „Wywiad kwestionariuszowy należy do grupy technik badawczych, które określane są jako techniki ilościowe.”⁶ „Badanie przy zastosowaniu wywiadu kwestionariuszowego traktować można jako specyficzną rozmowę, której przebieg i charakter wyznacza zastosowane narzędzie badawcze. To właśnie zawarte w kwestionariuszu pytania, zadawane respondentowi w sposób określony w instrukcji, z wykorzystaniem różnego rodzaju pomocy nadają specyficzny charakter tej rozmowie.”⁷ Ważną cechą badania kwestionariuszowego jest standaryzacja narzędzia badawczego. „...dla zapewnienia porównywalności wyników uzyskanych przez wszystkich ankierów, w kwestionariuszu stosuje się ujednolicone, identyczne dla wszystkich respondentów pytania.”⁸ Standaryzacja powinna również dotyczyć warunków w jakich przeprowadzono badanie, chodzi o „stworzenie sytuacji wywiadu przewidzianej przez badacza.”⁹

Wykorzystany do badań kwestionariusz został przygotowany przez pracowników Zakładu Ekonomiki Produkcji Rolniczej Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy. Właściwe badanie zostało poprzedzone badaniem pilotażowym, którego celem było sprawdzenie poprawności pytań oraz umożliwienie ewentualnej ich poprawy.

Dobór rolników do badań był celowy. Wybór celowy polega na tym, że badający – wykorzystuje posiadaną wiedzę o badanej zbiorowości – stara się domniemywać, jakie są typowe składniki społeczno-demograficzne tej zbiorowości i w ten sposób tworzy sobie jej swoisty model. Następnie dobiera próbę, która

⁶ Praca pod redakcją Z. Sawińskiego, P.B. Sztabińskiego, F. Sztabińskiego, 2000; Podręcznik Ankietera, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa, s.43

⁷ Tamże, s.49

⁸ Tamże, s.44

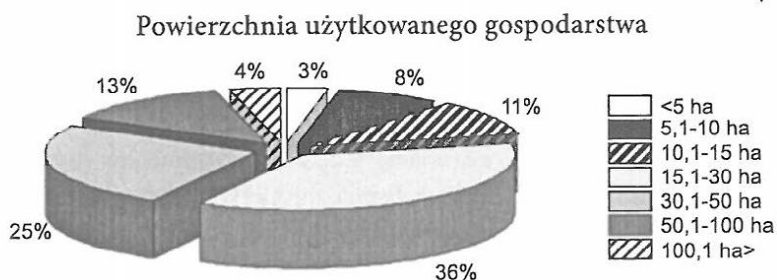
⁹ Tamże, s.45

powinna być odzwierciedleniem tego modelu¹⁰. Wybrano przedstawicieli rolników z wszystkich gmin, po 3 do 5 rolników z każdej gminy, co zapewniło pełną terytorialną reprezentatywność badanej populacji. Badania objęto tylko tych rolników, którzy korzystają z usług doradczych K-PODR, co wykluczyło ryzyko iż respondentami zostałyby osoby nie zaznajomione z oferowanymi przez doradców usługami z zakresu ekonomiki rolnictwa oraz specyfiką ich pracy. W rezultacie przeprowadzonych badań otrzymano 605 wypełnionych przez rolników kwestionariuszy ankiet. Badania zostały przeprowadzone w lutym 2007 i obejmowały okres po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

3. Charakterystyka badanych gospodarstw

W badanej zbiorowości przeważały gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych mieszczącej się w przedziale od 15,1 do 30 ha. Ich liczba wynosiła 214 co stanowiło 36% wszystkich badanych gospodarstw. Drugą najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa o powierzchni od 30,1 do 50 ha UR w liczbie 148 gospodarstw, co stanowiło 25% badanej zbiorowości, 66 gospodarstw (11%) mieściło się w przedziale od 10,1 do 15 ha, natomiast 79 badanych rolników (13%) deklarowało powierzchnie gospodarstwa od 30,1 do 50 ha UR (rysunek 1). Dane te wskazują, że z usług doradztwa korzystają najczęściej rolnicy użytkujący gospodarstwa o średniej i większej niż przeciętnie w województwie powierzchni UR.

Rysunek 1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

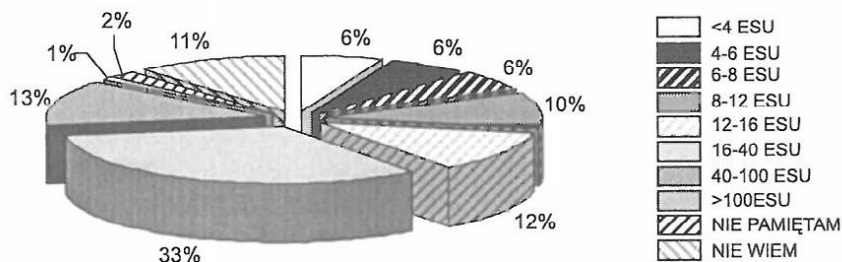
Wśród badanej zbiorowości gospodarstw zdecydowana większość rolników, 191 co stanowi 33% całej próby deklarowała, że ich gospodarstwa mieszczą się w przedziale od 16 do 40 ESU, na drugim miejscu pod względem wielkości ekonomicznej były gospodarstwa od 40 do 100 ESU, co zadeklarowało 73 badanych rolników (13%). Podobnie przedstawia się sytuacja jeżeli chodzi o gospodarstwa o wielkości ekonomicznej 8 do 12 ESU i 12 do 16 ESU odpowiednio było to 66

¹⁰ J. Sztumski, 1995: Wstęp do metod i technik badań społecznych. Śląsk, Katowice, s. 136.

i 59 gospodarstw. Natomiast 64 respondentów nie było w stanie określić w jakim przedziale wielkości ekonomicznej mieści się ich gospodarstwo, stanowiło to 11% badanej populacji (rysunek 2).

Rysunek 2

Wielkość ekonomiczna użytkowanego gospodarstwa (ESU)

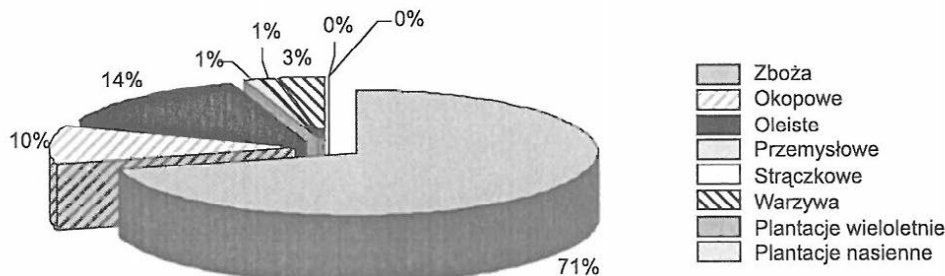

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

W produkcji roślinnej zdecydowanie przeważała uprawa roślin zbożowych, na drugim miejscu były rośliny oleiste a na trzecim okopowe. Rośliny te zajmowały 95% powierzchni upraw (rys. 3).

Rysunek 3

Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach

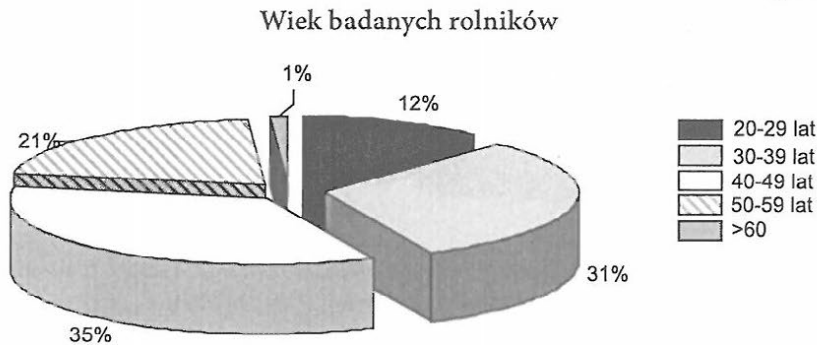

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Większość rolników oprócz produkcji roślinnej prowadziła także produkcję zwierzęcą, było to 475 gospodarstw co stanowi 75,5% badanej zbiorowości. Wśród produkcji zwierzęcej dominowały: chów bydła, trzody chlewnej i drobiu. Pogłowie tych zwierząt na dzień 31 grudnia 2006 roku w całej badanej zbiorowości gospodarstw to odpowiednio: 8 276 sztuk bydła, 60 159 sztuk trzody chlewnej i 132 830 sztuk drobiu. Oprócz wyżej wymienionych zwierząt rolnicy deklarowali również utrzymywanie owiec – 537 sztuk, koni – 33 sztuki i kóz – 12 sztuk.

Większość respondentów mieściła się w dwóch przedziałach wiekowych, 35% pytanych osób zadeklarowało wiek w przedziale od 40 do 49 lat, natomiast 31% w przedziale od 30 do 39 lat. Osoby w wieku od 50 do 59 lat stanowiły 21% badanej zbiorowości. Osoby w wieku pomiędzy dwudziestym a dwudziestym dziewiątym rokiem życia stanowiły tylko 12%. Najmniej liczną grupę stanowiły osoby starsze niż 60 lat (rysunek 4).

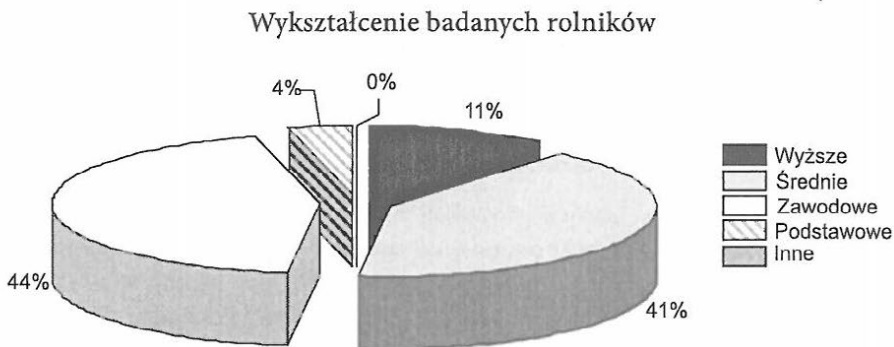
Rysunek 4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Obok wieku ważnym elementem charakterystyki demograficznej badanych rolników było ich wykształcenie. Zdecydowana większość respondentów deklarowała wykształcenie średnie – 41% badanych oraz zawodowe – 44% badanych. Wykształcenie wyższe deklarowało tylko 11% respondentów. Strukturę wykształcenia badanych rolników przedstawiono na rysunku 5. Z danych dotyczących wykształcenia wynika, że z usług K-PODR korzystają najczęściej rolnicy lepiej wykształceni.

Rysunek 5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Po prześledzeniu struktury wykształcenia w poszczególnych grupach wiekowych można zauważyć zwiększający się udział rolników z wyższym wykształceniem wśród młodszych grup respondentów. Świadczy to o coraz większej świadomości rolników o potrzebie podnoszenia kwalifikacji zawodowych poprzez zdobywanie wyższego wykształcenia.

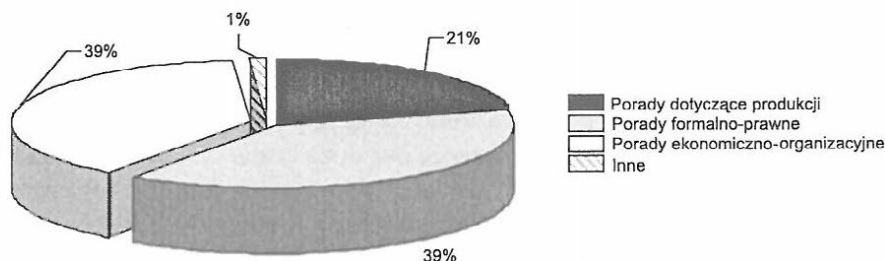
4. Ocena doradztwa przez rolników korzystających z usług K-PODR

Wśród porad udzielanych rolnikom wyraźnie przeważają porady ekonomiczno – organizacyjne (39%) oraz dostarczanie rolnikom informacji dotyczących formalno-prawnych warunków korzystania przez rolników z różnych dostępnych form pomocy finansowej (39%), na drugim miejscu znajdują się porady dotyczące produkcji (21%). Świadczy to o zmianach w zachowaniu rolników, którzy musieli przystosować się do nowych warunków gospodarowania po roku 1990 (rysunek 6). Zależność ta występuje niezależnie od wielkości ekonomicznej gospodarstw.

Analizując tematykę udzielanych porad należy również wskazać na główne źródła informacji, na których opierają się rolnicy podczas podejmowania ważnych decyzji np. dotyczących inwestycji w gospodarstwie. Zdecydowana większość respondentów (63%) czerpie informacje od doradców, na drugim miejscu znajdują się media (14%), kolejnym źródłem informacji są szkolenia (13%), które organizowane są głównie przez K-PODR. Świadczy to o zaspokajaniu potrzeb rolników z zakresu ekonomiki produkcji głównie przez pracowników K-PODR. Natomiast fakt, że dla większości respondentów są oni najważniejszym źródłem informacji świadczyć może o wysokim poziomie i rzetelności udzielanych informacji oraz wysokich kompetencjach doradców pracujących w K-PODR, a także o większym zaufaniu do pracowników K-PODR niż innych źródeł informacji (rysunek 7).

Rysunek 6

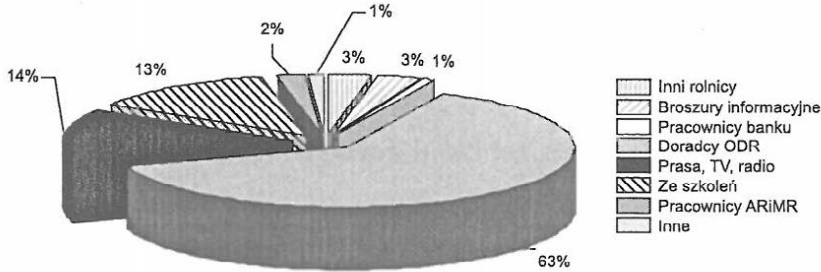
Tematyka porad udzielanych rolnikom przez doradców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Rysunek 7

Źródła informacji o programach inwestycyjnych dla rolnika

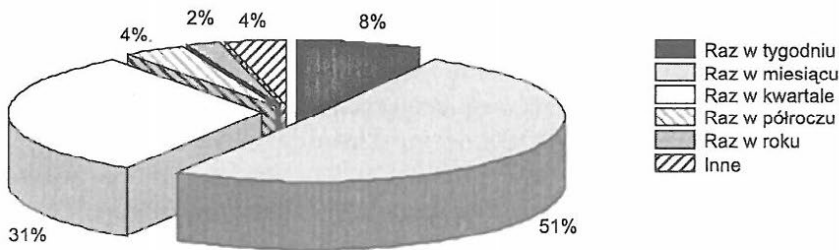

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Wśród badanej zbiorowości rolników ponad połowa (51%) respondentów korzystała z porad doradców raz w miesiącu, a 31 % badanych rolników raz na kwartał. Stosunkowo mało liczną grupę stanowili rolnicy korzystający z porad minimum raz w tygodniu (8%), podobnie nieliczną grupą byli korzystający z porad raz w roku lub raz na pół roku, odpowiednio 2% i 4% (rysunek 8).

Rysunek 8

Częstotliwość korzystania z usług doradztwa przez rolników

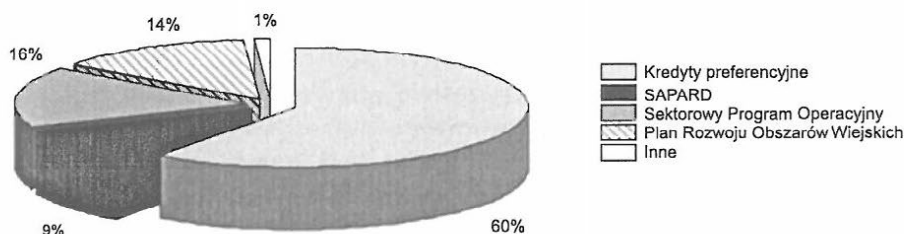
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Przejawem pozytywnej oceny poziomu świadczonych usług doradztwa z zakresu ekonomiki produkcji rolniczej może być duża liczba gospodarstw, dla których przygotowano biznes plany. W badanej zbiorowości grupę tę stanowiło aż 452 gospodarstwa tj. prawie 74,7% wszystkich respondentów. Z grupy gospodarstw, dla których sporządzono biznesplany, 294 deklarowało chęć przygotowania kolejnego, stanowi to 65% tych gospodarstw. Dla zdecydowanej większości gospodarstw biznesplan był przygotowany z myślą o ubieganiu się o kredyt preferencyjny, grupa ta stanowiła 60% badanej zbiorowości. Na drugiej pozycji znalazła się pomoc z Sektorowego Programu Operacyjnego (16%), zaś na trzeciej

pozycji dopłaty z Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (14%). Najmniejsza liczba wskazań (9%) dotyczyła Programu SAPARD (rysunek 9). Należy jednak mieć na uwadze, że duże zainteresowanie ze strony rolników przygotowaniem biznesplanu wynika głównie z wymagań formalnych jakie muszą rolnicy spełnić ubiegając się zarówno o kredyty z dopłatą ARiMR jak i o środki z funduszy Unii Europejskiej. W dalszym ciągu zainteresowanie ze strony rolników opracowaniem planu rozwoju gospodarstwa jest znikome. Natomiast istotą działań podejmowanych w obszarze problemów ekonomiczno-organizacyjnych gospodarstw rolnych jest poszukiwanie możliwości rozwoju gospodarstwa tak aby zapewnić środki na rozwój gospodarstwa i utrzymanie rodziny [Sass 2000]. Duża część gospodarstw w Polsce stoi przed koniecznością poszukiwania odpowiedzi na pytanie o kierunek rozwoju gospodarstwa. Praktycznie zerowe zainteresowanie przygotowaniem planu rozwoju gospodarstwa nasuwa pewną refleksję, że zdecydowana większość gospodarstw, która nie widzi szans na utrzymanie się z pracy w gospodarstwie, przyjęła strategię przetrwania w myśl zasady „jakoś to będzie”. Również system płatności obszarowych sprzyja w dużym stopniu takiej postawie i hamuje procesy przemian strukturalnych w rolnictwie. Podobnie jest prowadzona polityka korzystania przez rolników z pozostałych funduszy UE, która nakierowana jest głównie na zaspokojenie jak największej liczby gospodarstw, a nie na realizację celów, które w dłuższej perspektywie mają zapewnić konkurencyjność naszego rolnictwa, co przy nasilającym się procesie globalizacji jest warunkiem koniecznym aby nasze rolnictwo mogło odgrywać znaczącą rolę w Europie.

Rysunek 9

Główne powody dla których przygotowano biznes plany

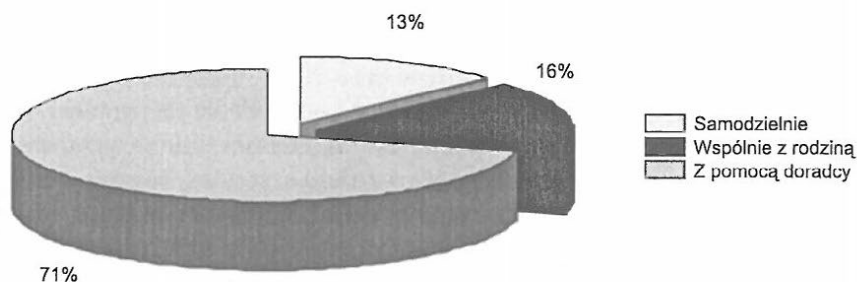
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

O pozytywnej ocenie funkcjonowania doradztwa w zakresie ekonomii i organizacji produkcji rolniczej świadczy również udział doradców w podejmowaniu najważniejszych decyzji dotyczących rozwoju gospodarstwa, najczęściej związanych z inwestycjami w gospodarstwie. Zdecydowana większość ankietowanych rolników deklarowała, że podejmuje ważne decyzje po wcześniejszej konsultacji z doradcą (71%). W grupie tej, większość respondentów bierze również pod uwa-

gę opinie rodziny (57,8%), natomiast pozostała część podejmuje decyzje bez konsultacji z rodziną (42,2%). Na drugim miejscu znajdują się rolnicy, którzy decyzje te konsultują tylko z rodziną (16%), najmniej liczną grupę (13%) stanowią rolnicy podejmujący wszelkie decyzje związane z rozwojem gospodarstwa bez konsultacji z innymi osobami (rysunek 10).

Rysunek10

Podejmowanie decyzji rozwojowych w gospodarstwie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

W badanej zbiorowości gospodarstw zdecydowana większość respondentów (93,7%) wypowiedziała się, że w przeciągu ostatnich 15 lat przeprowadzała znaczne inwestycje w gospodarstwie np. zakup ciągnika, maszyn czy budowa budynków. Większość z nich (71%) podejmuje decyzje rozwojowe z pomocą doradcy.

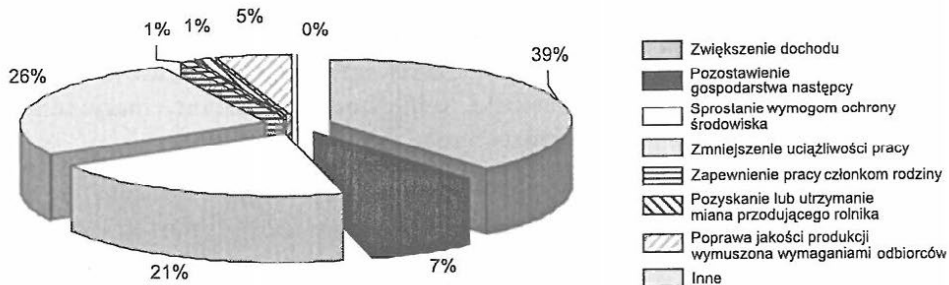
Dla większości inwestujących rolników (78,3%) przygotowano również biznes plany. 83,2% rolników z tej grupy stwierdziła, że inwestycje współfinansowane były z kredytów preferencyjnych lub środków pomocowych UE. Dla 94% rolników korzystających ze środków pomocowych realizację inwestycji poprzedziło przygotowanie biznesplanu. Wśród pozostałej grupy rolników nie korzystających z środków pomocowych na realizację inwestycji jako główne powody wskazano: skomplikowaną dokumentację wniosku (21%), brak korzyści z współfinansowania (13%), wsparcie rodziny (13%), wyczerpanie się środków pomocowych (13%) oraz nie spełnienie stawianych wymagań formalnych (12%). Dla większości inwestujących rolników (39%) podstawowym bodźcem i spodziewanym rezultatem była chęć zwiększenia dochodu, na drugim miejscu znalazło się zmniejszenie uciążliwości pracy (26%), na trzeciej pozycji była chęć sprostania wymaganiom ochrony środowiska (21%). Strukturę oczekiwań rolników przedstawiono na rysunku 11.

Posługując się skalą pięciopunktową oceniono stopień spełnienia oczekiwań w wyniku zrealizowanych inwestycji, uznając za 5 punktów pełne spełnienie oczekiwań oraz za 1 punkt całkowity brak spełnienia oczekiwań. Rolnicy którzy przyznali 4 punkty stanowili najliczniejszą grupę – 48% udzielonych odpowiedzi.

Drugą co do liczebności grupą byli rolnicy, którzy przyznali 3 punkty, stanowili oni 28% respondentów udzielających odpowiedzi na to pytanie. Wśród inwestujących rolników 17% uznało, iż przeprowadzone inwestycje spełniły w pełni ich oczekiwania. Nie zadowolonych z inwestycji było tylko 5% inwestujących rolników, którzy przyznali 2 punkty. Zaledwie 2% badanych rolników uznała, że zrealizowane inwestycje całkowicie nie spełniły ich oczekiwań (rysunek 12). Stopień zadowolenia z przeprowadzonych inwestycji może być miarą zadowolenia rolników z jakości świadczonych usług doradztwa, zwłaszcza z przygotowanych biznes planów. Fakt, iż większość inwestujących rolników konsultowało z doradcami swoje zamierzenia inwestycyjne, świadczyć może o pozytywnym odbiorze K-PODR i wysokiej ocenie pracujących w nim doradców.

Rysunek 11

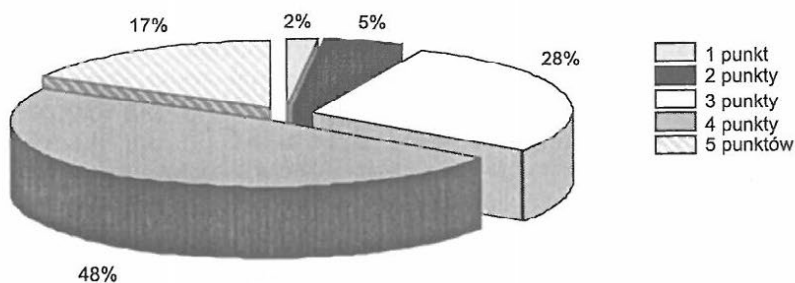
Oczekiwania rolników związane z zrealizowanymi inwestycjami

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Rysunek 12

Stopień zadowolenia rolników z zrealizowanych inwestycji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród rolników województwa kujawsko-pomorskiego.

Również badania przeprowadzone przez prof. S. Zawiszę na terenie województwa kujawsko-pomorskiego potwierdziły wysoką ocenę pracy doradców K-PODR

w rozwiązywaniu problemów ekonomicznych rolników. Z badań tych wynika, że 27,2% rolników oceniło pomoc K-PODR w rozwiązywaniu problemów ekonomicznych bardzo wysoko, a 46% raczej wysoko. Tylko 2,5% respondentów oceniło raczej nisko i bardzo nisko, a 2,9% nie miało zdania [Zawisza 2008].

Podobnie jak w przypadku oczekiwanej pomocy doradztwa rolniczego w kwestii ważnych decyzji rozwojowych dotyczących gospodarstwa, także zdecydowana większość badanych rolników wypowiedziała się, że chciałaby porównać swoje gospodarstwo z innymi podobnymi gospodarstwami, 426 rolników odpowiedziało, że tak lub raczej tak, stanowiło to 71% wszystkich udzielonych odpowiedzi, zaledwie 35 respondentów (5,8%) odpowiedziało zdecydowanie że nie. Większość badanych rolników chciałaby dowiedzieć się jak zmiana liczby zwierząt przy różnych wariantach organizacji produkcji wpłynie na wysokość osiąganych dochodów. Pozytywnej odpowiedzi udzieliło 70,7% badanych rolników. Ponadto aż 79% rolników zainteresowana jest informacją dotyczącą w jaki sposób zmiana organizacji produkcji roślinnej wpłynie na poziom dochodu z gospodarstwa. Świadczy to o poszukiwaniu przez rolników dodatkowych informacji, które ważne są przy podejmowaniu decyzji w gospodarstwie. Rolnicy oczekują, że informacje te powinny być udzielane im przez doradztwo rolnicze.

5. Wnioski:

Na podstawie przeprowadzonych badań można sformułować następujące wnioski:

1. Wysokie oczekiwania rolników, niezależnie od wielkości ekonomicznej gospodarstwa, względem porad z zakresu ekonomiki produkcji rolniczej są, obok dostarczania rolnikom informacji dotyczących formalno-prawnych warunków korzystania przez nich z różnych dostępnych form pomocy finansowej, najczęściej świadczoną usługą przez pracowników K-PODR w Minikowie. W obu przypadkach stanowią one po 39% całkowitej liczby udzielanych porad i/lub przekazywanych informacji. Może świadczyć to o zmianach zachodzących przy podejmowaniu ważnych decyzji dotyczących rozwoju gospodarstwa, gdzie coraz ważniejsze stają się dla rolników aspekty ekonomiczne oraz wymagania formalne (środowiskowe, weterynaryjne) prowadzonej działalności rolniczej.
2. Doradcy rolniczy stanowią ważne źródło informacji odnośnie programów inwestycyjnych, dla 61% respondentów doradcy byli głównym źródłem informacji. Obok doradców, jako ważne źródło informacji - 14% respondentów wskazało media, świadczyć to może o potencjalnych możliwościach dotarcia do rolników nie tylko w bezpośrednich kontaktach ale wykorzystując prasę, radio, TV. Doradztwo rolnicze powinno zatem dążyć do wzrostu wykorzystania masowych środków przekazu w pracy doradczej, co mogłoby

w znacznym stopniu zwiększyć dostęp do informacji dla szerokiego grona rolników i mieszkańców wsi.

3. Większość rolników pozytywnie ocenia funkcjonowanie doradztwa rolniczego o czym może świadczyć wysoki stopień zadowolenia z przeprowadzonych inwestycji, których realizacja wspierana była fachową pomocą doradców. Prawie 50% badanych rolników dokonując oceny stopnia zadowolenia z zrealizowanych inwestycji przydzieliło 4 punkty w pięciopunktowej skali, co świadczy o tym, że zrealizowane inwestycje niemalże w 100% spełniły oczekiwania rolników, tylko 2% rolników uznało, że inwestycje były chybione.
4. Spośród rolników objętych badaniami 75% respondentów miało przygotowany biznesplan. Jako pozytywną ocenę jakości świadczonych usług przez K-PODR można uznać również fakt, iż 65% rolników z tej grupy wyraża chęć ponownego przygotowania biznesplanu. Ponadto zdecydowana większość rolników objętych badaniami (71%) korzystała z pomocy doradców w podejmowaniu ważnych decyzji rozwojowych, co również jest przejawem wysokiej oceny doradztwa rolniczego.
5. Duże zainteresowanie ze strony rolników opracowaniem biznes planu wynika głównie ze względów formalnych. Każdy rolnik, który ubiega się o kredyt z dopłatą ARiMR lub o dofinansowanie z funduszy UE musi dołączyć do wniosku plan przedsięwzięcia. Można zatem jednoznacznie stwierdzić, że plan przedsięwzięcia jest załącznikiem do składanego wniosku i niewiele może mieć wspólnego z planem rozwoju gospodarstwa, jaki powinien być postawą do świadczenia na wysokim poziomie usług z zakresu doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego.

LITERATURA

1. Ardanowski J. K. (2006): Doradztwo rolnicze w 2006 roku-czas refleksji i nowych wyzwań. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1. CDR Oddział w Poznaniu.
2. Kania J. (2007): Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja, Kraków.
3. Kania J. (2006): Zmiany w systemach doradztwa rolniczego na świecie. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1. CDR Oddział w Poznaniu.
4. Kuźma J. (1986): Doradztwo rolnicze. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
5. Matuszak E. (2002): Doradztwo rolnicze w kontekście integracji z Unią Europejską. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3-4. CDR Oddział w Poznaniu.
6. Potok A. (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1. CDR Oddział w Poznaniu.
7. Sass R. (2000): Stan i kierunki rozwoju doradztwa ekonomicznego w latach 1990 – 2000, [W]: Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku – materiał

- konferencyjny, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, RCDRRiOW Przysiek.
8. Sawiński Z. redakcja (2000): Podręcznik Ankietera. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
  9. Skórnicki H. (2005): Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4. CDR Oddział w Poznaniu.
  10. Sztumski J. (1995): Wstęp do metod i technik badań społecznych. Śląsk, Katowice.
  11. Wawrzyniak B.M.(2000): Doradztwo w agrobiznesie. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek.
  12. Wiatrak A. P. (1998): Ośrodki doradztwa rolniczego, Encyklopedia Agrobiznesu, Warszawa.
  13. Wiatrak A.P. (2004): Doradztwo rolnicze i doradztwo w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w procesie integracji europejskiej, Wieś i Rolnictwo nr 2, Polska Akademia Nauk Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa.
  14. Wiatrak A.P. (2006): Wizja i misja doradztwa rolniczego jako wyznaczniki struktury organizacyjnej jednostek doradczych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1. CDR Oddział w Poznaniu.
  15. Zawisza S. (2008): Ekspertyza nt.: Ocena usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów. Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie, Zakład Doradztwa w Agrobiznesie, Uniwersytet Technologiczno – Przyrodniczy w Bydgoszczy. Maszynopis K-PODR w Minikowie.

ROMAN SASS, PAWEŁ BIELAWSKI

OCENA FUNKCJONOWANIA DORADZTWA EKONOMICZNO-ORGANIZACYJNEGO W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM W OPINII ROLNIKÓW

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych wśród rolników z województwa kujawsko-pomorskiego. Badanie zostało przeprowadzone przez odpowiednio przygotowanych doradców terenowych oraz poprzedzone badaniem pilotażowym. Wśród badanych gospodarstw dominowały gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 15 do 30 ha, następnie 30 do 50 ha oraz od 50 do 100 ha. Wśród badanych rolników przeważają rolnicy w przedziale wiekowym od 40 do 49 roku życia oraz od 30 do 39 lat. Ponadto liczną grupę stanowią również osoby w wieku od 50 do 59 lat. Najmniej liczną grupą były młode osoby w wieku od 20 do 29 lat. Wśród respondentów przeważało wykształcenie średnie (41% respondentów) oraz zawodowe (44% respondentów). Rolników o wykształceniu wyższym było zdecydowanie mniej (11%).

Ponad połowa respondentów korzystała z pomocy doradztwa rolniczego co najmniej raz w miesiącu. Najczęściej udzielane były porady z zakresu ekonomiki produkcji rolniczej (39%) oraz dostarczanie informacji dotyczących formalno-prawnych warunków korzystania przez rolników z różnych dostępnych form pomocy finansowej (39%). Doradztwo rolnicze stanowi również ważne źródło informacji pomocne podczas podejmowania

w samym procesie decyzyjnym. Jako element pozytywnej oceny doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego można również wskazać wysoki odsetek rolników przygotowujących biznes plany – prawie 75% badanych rolników. Większość z nich (65%) deklaruje chęć ponownego przygotowania planu przedsięwzięcia. Z przeprowadzonych badań wynika również wysoki stopień spełnienia zakładanych przez rolników oczekiwań w związku ze zrealizowanymi inwestycjami, 48% badanych rolników przyznała 4 punkty na 5 maksymalnie. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że w opinii badanych rolników większość inwestycji realizowana była przy aktywnym udziale doradców K-PODR, co świadczy o wysokim poziomie oceny pracowników oraz świadczonych przez nich usług.

ROMAN SASS, PAWEŁ BIELAWSKI

THE ESTIMATION OF PERFORMANCE OF ECONOMIC - ORGANIZATIONAL
ADVISORY IN THE KUJAWSKO-POMORSKIE PROVINCE IN THE OPINION
OF FARMERS

SUMMARY

The results of studies conducted among farmers from the Kujawsko-Pomeranian voivodeship have been presented in the article. Such a study was conducted by adequately prepared field advisors and was preceded by a pilot study. Among the farms covered by the studies, there dominated farms of the area of arable areas from 15 to 30 ha, then from 30 to 50 ha and from 50 to 100 ha. Among the farmers covered by the study, there prevailed farmers in the age group from 40 to 49 years old and from 30 to 39 years old. Moreover, also persons at the age between 50 up to 59 years old constitute a large group. Young persons at the age from 20 to 29 years old constituted the least numerous group. Among the respondents there prevailed secondary education (41% respondent) and vocational (44% respondents). There were decisively less farmers having higher education (11%). More than a half of the respondents made use of farm counseling at least once a month. Most often advices concerning agrarian production economics (39%) were given and information was passed concerning legal and formal terms of making use by farmers of different available forms of financial assistance (39%). Farm counseling constitutes also a very important source of information helpful while making developmental decisions concerning a farm. Moreover, farmers pointed at the share of advisors in the decisive process itself. A high percentage of farmers drawing up business plans – almost 75% of the farmers covered by the study, may be mentioned as the element of a positive assessment of economic and organizational counseling. Most of them (65%) declare willingness to draw up an undertaking plan once again. From the conducted studies there also turns out a high degree of meeting the expectations assumed by the farmers connected with the realized investments, 48% of farmers covered by the studies granted 4 points for maximum 5. Attention also should be paid to the fact, that in opinion of the farmers covered by the studies, most of the investments were realized with active participation of K-PODR advisors, what proves high level of employees' assessment and services rendered by them.

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

OCENA MOŻLIWOŚCI PRZYGOTOWANIA PLANÓW ROZWOJU GOSPODARSTW PRZEZ DORADCÓW KUJAWSKO-POMORSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W MINIKOWIE

1. Wstęp

W Polsce występuje znaczne zróżnicowanie gospodarstw pod względem wysokości uzyskiwanego dochodu oraz ich zdolności do samofinansowania rozwoju. Organizując system wsparcia dla młodych rolników, za gospodarstwa żywotnie ekonomiczne uznano gospodarstwa od 4 ESU¹. Jednak wyniki przeprowadzonych badań przez Mańko i in. [Mańko i in. 2008] pokazały, że dopiero gospodarstwa powyżej 8 ESU generują nadwyżkę na finansowanie rozwoju. Gospodarstwa o wielkości do 8 ESU w większości osiągają ujemną wartość nadwyżki na samofinansowanie. Nadwyżka na samofinansowanie rozwoju jest różnicą pomiędzy dochodem brutto (dochód z gospodarstwa rolnego powiększony o wartość rocznej amortyzacji) i umowną opłatą pracy własnej na poziomie parytetowym. Wskazuje ona jaką kwotę środków pieniężnych gospodarstwo jest w stanie wygospodarować jako wkład własny do inwestycji [Mańko i in. 2008]. Oznacza to, że gospodarstwa o wielkości do 8 ESU są w stanie zachować własny potencjał poprzez odtworzenie majątku trwałego tylko przy wysokich wyrzeczeniach w postaci ograniczenia konsumpcji lub ze źródeł osobistych.

Ze względu na zróżnicowanie gospodarstw pod względem wysokości uzyskiwanego dochodu oraz ich zdolności do samofinansowania rozwoju, gospodarstwa w Polsce podzielono na: [Mańko i in. 2008]:

1. samozaopatrzeniowe - do 2 ESU,
2. rozwijające się - od 2 do 8 ESU,
3. rodzinne - od 8 do 100 ESU,
4. farmerskie - powyżej 100 ESU.

---

¹ www.armir.gov.pl

Gospodarstwa, które będą chciały się rozwijać powinny mieć przygotowany plan rozwoju. Dotychczas plan przedsięwzięcia (zwany biznesplanem) opracowywany był doraźnie w celu pokazania efektów określonego przedsięwzięcia związanego z zapotrzebowaniem na kredyt bankowy. Przygotowywany był więc bardziej na potrzeby banku niż rolnika. Często zdarzało się, że rolnik zlecał jego przygotowanie sam w nim nie uczestnicząc. Tak przygotowywany plan nie daje jednak rozpoznania czy w gospodarstwie jest możliwość innego, efektywniejszego zainwestowania posiadanych środków [Leśniak 1997].

Plan rozwoju w pierwszej kolejności ma służyć przede wszystkim rolnikowi. Celem planu rozwoju jest wskazanie drogi rozwoju gospodarstwa oraz potencjalnych zagrożeń sytuacji ekonomicznej, pokazanie ryzyka. Tak sporządzony plan powinien pomóc rolnikowi w przeprowadzeniu zmian w gospodarstwie. Planowanie pomaga spojrzeć na gospodarstwo całościowo z punktu widzenia rolnika i jego rodziny. Plan rozwoju sporządzony wielowariantowo, powinien pokazywać rozwój gospodarstwa w długim okresie. Konieczny staje się ogląd gospodarstwa w dłuższej perspektywie czasu, bowiem szanse rozwojowe będą miały tylko te gospodarstwa, które lepiej i szybciej niż inne dostosują swój potencjał, produkcję oraz koszty wytwarzania do możliwości konkurencji na rynku. Analiza i planowanie rozwoju gospodarstwa daje możliwość porównania różnych rozwiązań organizacji gospodarstwa i osiąganych wyników. Umożliwia wybór najlepszego wariantu organizacji gospodarstwa. Tak opracowany plan rozwoju poprawi zarządzanie gospodarstwem. Będzie przydatny przy podejmowaniu decyzji zarówno bieżących jak i długoterminowych.

Opracowaniem planu rozwoju mogą być zainteresowane gospodarstwa z grupy gospodarstw rodzinnych, farmerskich i część gospodarstw rozwijających się. Znacząco wzrośnie rola planu rozwoju gospodarstwa w kierunku poprawienia sytuacji dochodowej rodzin rolniczych.

Przed doradztwem rolniczym staną nowe zadania. Konieczne bowiem będzie przygotowanie znacznej liczby planów rozwoju, dla gospodarstw o różnym potencjale i zróżnicowanym poziomie produkcji. Decyzje dotyczące kierunków rozwoju gospodarstwa podejmuje rolnik. Doradca powinien służyć pomocą w przygotowaniu różnych wariantów planu rozwoju, wskazywać konsekwencje dokonanych wyborów, pokazywać rozwiązanie problemów. Rolnik bowiem wybierając wariant rozwoju gospodarstwa podejmuje ważne, perspektywiczne decyzje dotyczące organizacji gospodarstwa ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami [Leśniak 1997, Mańko 2007].

2. Cel i źródło danych

Celem opracowania było określenie potencjalnej liczby gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim, które aby się rozwijać, będą wymagały przygotowania planu rozwoju oraz analiza możliwości w tym zakresie Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego (K-PODR). Szacując liczbę gospodarstw rozwojowych przyjęto, że będą to gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU.

W opracowaniu posłużono się danymi statystycznymi GUS [Powszechny Spis Rolny 2002] oraz danymi uzyskanymi z Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

3. Analiza możliwości K-PODR związanych z przygotowaniem planów rozwoju gospodarstw

W województwie kujawsko-pomorskim funkcjonuje 69752² gospodarstw rolniczych. Z tego około 25091 to gospodarstwa powyżej 8 ESU.

Centrum w Minikowie (podregion bydgoski) obejmuje powiaty: bydgoski, inowrocławski, mogileński, nakielski, sępoleński, świecki, tucholski i żniński. W powiatach tych jest 25853 gospodarstw (10339 powyżej 8 ESU). W analizowanym podregionie zatrudnionych było 66 doradców terenowych. Na 1 doradcę przypadało średnio 392 gospodarstwa, najwięcej w powiecie sępoleńskim (506), najmniej w świeckim (332). Szacuje się, że w przedstawionym podregionie, aby się rozwijać, zainteresowanych opracowaniem planu rozwoju może być około 40% gospodarstw. Wyniosłoby to średnio 157 gospodarstw na 1 doradcę (tabela 1).

Drugim podregionem Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego jest podregion toruński (Oddział Przysiek). Tworzą go powiaty: brodnicki, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, toruński, wąbrzeski. W podregionie tym jest 20538 gospodarstw, w tym 7675 o wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU. Podregion obsługiwany jest przez 38 doradców terenowych. Jeden doradca współpracuje średnio z 540 gospodarstwami. Najwięcej gospodarstw w przeliczeniu na 1 doradcę jest w powiecie toruńskim (696), najmniej w grudziądzkim (469). Potencjalnie zainteresowanych planem rozwoju będzie tu około 37% gospodarstw. Na jednego doradcę z tego podregionu przypadałoby więc sporządzenie planu rozwoju dla około 202 gospodarstw (tabela 1).

Podregion włocławski (Oddział Zarzeczewo) tworzą powiaty: aleksandrowski, lipnowski, radziejowski, rypiński i włocławski. Z 23361 gospodarstwami współdziała tu 44 doradców terenowych. Gospodarstw o wielkości ekonomicznej ponad

² Liczbę gospodarstw określono na podstawie złożonych wniosków o płatności obszarowe.

8 ESU jest tutaj 7070. Na jednego doradcę w tym regionie średnio przypada 531 gospodarstw. Najwięcej w powiecie lipnowskim (576), najmniej w radziejowskim (469). Obliczono, że około 36% gospodarstw w tym podregionie, aby się rozwijać może być zainteresowanych opracowaniem planu rozwoju. Wyniesie to średnio 122 plany rozwoju do sporządzenia przez jednego doradcę.

Tabela 1

Specjaliści zakładowi i zatrudnieni w Powiatowych Zespołach Doradztwa Rolniczego

Powiat	Liczba doradców	Liczba gospodarstw w powiecie	Liczba gospodarstw na doradcę	Szacowany odsetek gospodarstw, które będą wymagały opracowania planu rozwoju	Szacowana liczba planów rozwoju do opracowania przez jednego doradcę
specjaliści zakładowi CENTRUM W MINIKOWIE	20				
specjaliści terenowi w Powiatowych Zespołach Doradztwa Rolniczego		Podregion bydgoski			
bydgoski	10	4184	418	26,46	111
inowrocławski	12	4560	380	41,25	157
mogileński	5	2480	496	46,94	233
nakielski	7	2767	395	45,86	181
sępoleński	4	2023	506	47,95	243
świecki	13	4313	332	37,65	125
tucholski	7	2548	364	34,65	126
żniński	8	2978	372	48,39	180
Razem	66	25853	392	39,99	157
specjaliści zakładowi ODDZIAŁ PRZYSIEK	14				
specjaliści terenowi w Powiatowych Zespołach Doradztwa Rolniczego		Podregion toruński			
brodnicki	9	4360	484	38,97	189
chełmiński	5	2517	503	36,71	185
golubsko-dobrzyński	6	3250	542	42,12	228
grudziądzki	7	3280	469	35,79	168
toruński	7	4873	696	31,27	218
wąbrzeski	4	2258	565	43,62	246
Razem	38	20538	540	37,37	202
specjaliści zakładowi ODDZIAŁ ZARZECZEWO	23				
specjaliści terenowi w Powiatowych Zespołach Doradztwa Rolniczego		Podregion włocławski			
aleksandrowski	6	3002	500	35,61	178
lipnowski	9	5184	576	25,50	147
radziejowski	8	3750	469	39,60	186
rypiński	6	3423	571	29,59	169
włocławski	15	8002	533	27,34	146
Razem	44	23361	531	30,29	161
ogółem	205	69752	340	35,97	122

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych oraz danych statystycznych GUS [Powszechny Spis Rolny 2002].

Potencjalna liczba planów rozwoju przypadająca na 1 doradcę K-PODR w poszczególnych podregionach jest zróżnicowana (tabela 1). W podregionie bydgoskim najmniej planów rozwoju do opracowania przez jednego doradcę przypadnie w powiecie bydgoskim (111), najwięcej w sępoleńskim (243). Również w pozostałych powiatach podregionu bydgoskiego liczba planów jaka może przypaść do przygotowania przez 1 doradcę jest znaczna. Jeszcze mniej korzystna sytuacja jest w podregionie toruńskim. W podregionie tym najmniej planów rozwoju (168) na 1 doradcę wypadnie w powiecie grudziądzkim, najwięcej w wąbrzeskim (246). Także w trzecim z podregionów, podregionie wrocławskim, na 1 doradcę może przypaść do opracowania niemała liczba planów rozwoju. Szacuje się, że najmniej planów na 1 doradcę w tym podregionie przypadnie w powiecie wrocławskim (146), najwięcej w radziejowskim (186).

Przygotowanie planu rozwoju gospodarstwa jest bardzo pracochłonne. Poprawnie opracowany plan przedsięwzięcia powinien zawierać [Mańko 2007]:

- opis sytuacji wyjściowej, w tym: charakterystykę warunków środowiskowych i rynkowych w jakich funkcjonuje gospodarstwo, zasobów produkcyjnych i finansowych jakimi dysponuje rolnik przed podjęciem inwestycji, organizacji produkcji i wyników ekonomicznych osiągniętych w gospodarstwie w ostatnim czasie;
- wizję docelowego wyposażenia gospodarstwa, sposobu zorganizowania produkcji oraz spodziewanych rezultatów (realizacji celów) dla rolnika i jego rodziny;
- program inwestycji i harmonogram (terminy) ich realizacji;
- zakładaną organizację produkcji i spodziewane wyniki produkcyjne w kolejnych latach planu;
- przepływy środków pieniężnych oraz planowane wyniki finansowe działalności w okresie planowania;
- harmonogram spłaty kredytów;
- ocenę ryzyka utraty bieżącej i długookresowej zdolności płatniczej.

Niezwykle ważna w przygotowaniu planu rozwoju gospodarstwa będzie rola doradców. Potencjalna liczba planów rozwoju do przygotowania przez jednego doradcę jest znaczna (tabela 1). Doradcy, aby temu podołać muszą zostać wyposażeni w obiektywne metody i narzędzia (oprogramowanie, bazy danych) służące przygotowaniu planów rozwoju gospodarstw. Brakuje zarówno prostych i efektywnych nadających się do masowego stosowania wzorów planów rozwoju, jak też wiarygodnych danych o charakterze planistycznym. Istnieją wprawdzie informacje z gospodarstw prowadzących rachunkowość unijną (FADN), dotyczące całego gospodarstwa, które można by wykorzystać tworząc bazy danych, nie ma jednak informacji z zakresu technologii produkcji, które są niezbędne przy projektowaniu rozwoju gospodarstwa. Tych danych nie ma i nic się nie robi aby je pozyskać.

4. Wnioski

Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Znaczna liczba gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim, które aby się rozwijać będą musiały przygotować plan rozwoju, wymaga odpowiedniego przygotowania doradztwa.
2. Doradztwo, aby spełniać swoją rolę musi zostać wyposażone w obiektywne metody i narzędzia służące przygotowaniu planów rozwoju gospodarstw.
3. Konieczne jest opracowanie prostych i efektywnych nadających się do masowego stosowania wzorów planów rozwoju, jak też zgromadzenia wiarygodnych danych o charakterze planistycznym.

LITERATURA

1. Leśniak B., 1997: Analiza i planowanie rozwoju gospodarstw rolnych jako metoda rolniczego doradztwa socjalno-ekonomicznego stosowana w krajach Unii Europejskiej. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań.
2. Mańko S., 2007: Planowanie rozwoju gospodarstwa rolnego. [w]: Runowski H. (red.): Finanse gospodarstwa rolnego. Wyd. K-PODR. Przysiek, s. 46-51.
3. Mańko S., Sass R., Sobczyński T., 2008: Zróżnicowanie sytuacji dochodowej polskich gospodarstw rolnych. [w]: Sokołowska S. (red.): Problemy rozwoju obszarów wiejskich. Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, w druku.
4. www.armir.gov.pl

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA

OCENA MOŻLIWOŚCI PRZYGOTOWANIA PLANÓW ROZWOJU GOSPODARSTW PRZEZ DORADCÓW KUJAWSKO-POMORSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W MINIKOWIE

STRESZCZENIE

Celem opracowania było określenie potencjalnej liczby gospodarstw w województwie kujawsko-pomorskim, które, aby się rozwijać, będą wymagały przygotowania planu rozwoju oraz analiza możliwości w tym zakresie Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

Szacując gospodarstwa rozwojowe, przyjęto, że będą to gospodarstwa o wielkości powyżej 8 ESU. Znaczna liczba gospodarstw jaka może być zainteresowana sporządzeniem planu rozwoju sprawia, że doradztwo, aby spełniać swoją rolę musi zostać wyposażone w obiektywne metody i narzędzia służące planowaniu.

Słowa kluczowe: rozwój gospodarstw rolnych, Ośrodki Doradztwa Rolniczego, doradcy

MARIA JOLANTA ORŁOWSKA

THE ESTIMATION OF THE POSSIBILITY OF PREPARATION OF FARM DEVELOPMENT PLANS BY ADVISERS OF KUJAWSKO-POMORSKIE AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE IN MINIKOWO

SUMMARY

The aim of the paper was to estimate the potential number of farms in kujawsko-pomorskie province that need development plans to be done for their future development. The second goal of the research was to analyse the possibilities of the Kujawsko-Pomorski Agricultural Advisory Centre in this field.

Estimating the number of developmental farms assumed that their scale would be over 8 ESU. The significant number of farms interested in having drawn up a development plan causes that advisory centres need to be well equipped in objective methods and tools useful for planning.

Key words: farms development, agricultural advisory centres, advisory officers

HALINA KAŁUŻA
Akademia Podlaska w Siedlcach

JOANNA WAWRZYSZUK
Akademia Podlaska w Siedlcach

OPINIE ROLNIKÓW NA TEMAT KORZYSTANIA Z WYBRANYCH USŁUG LUBELSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO W KOŃSKOWOLI ODDZIAŁ W REJOWCU

1. Wstęp

Prowadzenie działalności rolniczej w warunkach gospodarki rynkowej i postępującej globalizacji stawia wysokie wymagania polskim producentom. Zwiększa się presja na wzrost konkurencyjności w rolnictwie, w warunkach ograniczonych możliwości dostosowań rolników po stronie kosztów i wolumenu produkcji. Dlatego też rolnicy potrzebują pragmatycznej wiedzy zarówno biologicznej, technicznej, technologicznej, ekonomicznej jak i organizacyjnej w postaci kursów, konsultacji czy doradztwa. B. Klepacki jest zdania, że: „współczesne rolnictwo, intensywne oraz precyzyjne, jest bardzo wiedzochłonne. Toteż wymogom nowoczesnego gospodarowania nie sprosta rolnik bez wykształcenia, brak umiejętności lub spóźnianie się z wdrażaniem postępu technologicznego eliminuje go z rynku. Producenci, którzy chcą rozwijać przedsiębiorstwa muszą utrzymać klientów, o których zabiegają inni rolnicy, wobec tego muszą osiąść umiejętność rozpoznania rynku, nawiązać kontakt z odbiorcą i stworzyć własną markę” [Klepacki 2005]. W walce konkurencyjnej na rynku mogą wygrać ci producenci, którzy będą umiejętnie korzystać również z wiedzy wyspecjalizowanych instytucji doradczych.

Osobami, które mają bezpośredni wpływ na kształtowanie postaw rolników wobec współczesnych problemów rozwoju wsi i rolnictwa, są doradcy państwowych ośrodków doradztwa rolniczego, które także ewoluują wraz ze zmieniającymi się oczekiwaniami środowisk rolniczych [Matuszak 2005]. Należy przy tym brać pod uwagę, że oczekiwania w stosunku do działalności doradczej są uza-

leżnione od cech zbiorowości, do jakiej są one skierowane oraz od problemów na jakie ta zbiorowość napotyka [Sikorska 2006]. Uwzględnienie tych czynników zdaniem cytowanej autorki jest równie istotne jak nowe zadania, które dla doradztwa rolniczego wyznacza Wspólna Polityka Rolna.

Celem przeprowadzonych badań było poznanie opinii rolników o korzystaniu z wybranych usług doradczych oferowanych przez Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego (LODR) w Końskowoli Oddział w Rejowcu oraz przyczyn dlaczego rolnicy nie korzystali z tej formy doradztwa.

2. Metody zbierania i analizy danych

Przeprowadzone w artykule analizy opierają się na pierwotnym materiale źródłowym, jakim są dane pochodzące z badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców trzech powiatów województwa lubelskiego: chełmskiego, włodawskiego i krasnostawskiego. W analizie wykorzystano również źródła wtórne, jakimi są dane z GUS.

Badaniem zastały objęte gospodarstwa rolnicze (w tym ze szczególnym uwzględnieniem gospodarstw ogrodniczych) będące w obrębie działania LODR O/Rejowiec. Badania ankietowe dla producentów zostały przeprowadzone w okresie 01.02.2006 – 31.05.2006 wśród stu pięćdziesięciu respondentów. Dobór próby badań został przeprowadzony w sposób przypadkowy. Jednym z kryteriów doboru do próby oprócz zamieszkania w wyżej wymienionych powiatach było posiadanie produkcji ogrodniczej.

Formularze ankiety zawierały pytania o charakterze zamkniętym jednokrotnego wyboru, pytania zamknięte wielokrotnego wyboru oraz pytania otwarte w części poświęconej wyposażeniu gospodarstwa w maszyny i urządzenia.

Kwestionariusz ankiety skierowanej do producentów składał się z trzech części i 25 pytań.

Analiza danych pierwotnych i wtórnych została przeprowadzona w oparciu o proste metody statystyczno-matematyczne. Wyniki przedstawiono w formie opisowej, tabelarycznej oraz graficznej.

3. Charakterystyka obszarów objętych działaniem Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego Oddział w Rejowcu

Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli Oddział w Rejowcu obejmuje swoim działaniem obszar trzech powiatów województwa lubelskiego - powiat chełmski, włodawski i krasnostawski. Region ten nie jest zaliczany do obszarów o korzystnych warunkach gospodarowania, na co wskazywać mogą gleby o słabych klasach bonitacyjnych oraz duża liczba gmin objętych działaniem pomocy finansowej ONW (obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania).

Największa powierzchnia użytków rolnych znajduje się w obrębie powiatu chełmskiego 97767 ha, najmniejsza zaś w obrębie powiatu włodawskiego 44612 ha. Natomiast liczba gospodarstw jest proporcjonalna do powierzchni UR. W powiecie chełmskim występuje największa liczba gospodarstw o powierzchni: 0-1 ha, 1-2 ha, 2-5 ha, 10-15 ha, 15-20 ha, 20-30 ha, 30-50 ha, >50 ha, natomiast najwięcej gospodarstw o powierzchni 5-10 ha znajduje się w powiecie krasnostawskim.

Poziom wykształcenia rolniczego właścicieli gospodarstw w powiatach objętych działalnością LODR Oddział w Rejowcu jest bardzo niski. Największy odsetek właścicieli gospodarstw stanowią osoby bez wykształcenia rolniczego lub osoby, które skończyły tylko kurs rolniczy (tabela 1).

Tabela 1

**Poziom wykształcenia rolniczego właścicieli gospodarstw rolnych
w analizowanych powiatach (w % liczby gospodarstw)**

Wykształcenie:	Procent gospodarstw			
	Włodawski	Chełmski	Krasnostawski	Razem dla całego ODR
Wyższe	1,1	0,6	1,1	0,93
Policealne	0,1	0,1	0,1	0,1
Średnie zawodowe	5,8	4,2	8,5	6,17
Zasadnicze zawodowe	6,5	4,9	8,8	6,73
Kurs rolniczy	31	30,3	28,7	30
Brak wykształcenia rolniczego	55,5	59,9	52,8	56,07
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analiza gospodarstw według okresu prowadzenia produkcji rolniczej, informuje iż producenci terenów objętych działaniem LODR O/Rejowiec posiadają długi staż pracy w gospodarstwie (tj. 21 lat i więcej). We wszystkich trzech powiatach tak długo zajmowało się rolnictwem powyżej 35% właścicieli (tabela 2).

Tabela 2

**Struktura gospodarstw w analizowanych powiatach wg czasu prowadzenia
gospodarstwa rolnego przez osobę kierującą (w %)**

Czas prowadzenia produkcji	Udział gospodarstw			
	Włodawski	Chełmski	Krasnostawski	Średnia dla całego ODR
do 1 roku	7,3	5,8	5,9	6,33
2 - 5 lat	12,6	13,4	12,4	12,8
6 -10 lat	19,5	17,5	19,4	18,8
11 - 15 lat	13,5	13,5	14,2	13,74
16 - 20 lat	12,4	12,5	12,4	12,43
21 lat i więcej	34,7	37,3	35,7	35,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Gospodarstwa rolne prowadzące działalność wyłącznie rolniczą w procentach ogółu gospodarstw rolnych prowadzących działalność gospodarczą stanowią – w powiecie włodawskim 87,2%, chełmskim 91,4%, krasnostawskim 90,9%.

4. Charakterystyka właścicieli badanych gospodarstw rolnych

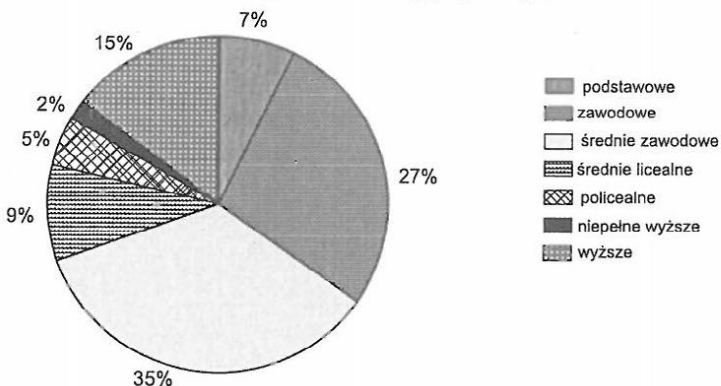
W całej badanej grupie producentów rolnych większość, bo 80%, stanowili mężczyźni. Kobiet producentów było jedynie 20%. Natomiast wśród wchodzącej w jej skład podgrupy producentów ogrodników mężczyźni stanowią 71%, zaś kobiety 29%.

Gro producentów są to osoby w średnim wieku – 50% badanych mieści się w przedziale wiekowym 41-65 lat, a 42% w przedziale 26-40 lat. Osoby młode, poniżej 25 lat stanowiły jedynie 8% respondentów. Przedział wiekowy powyżej 60 lat nie został wskazany przez nikogo.

Z powyższej struktury wiekowej wynika iż, brak jest młodych osób prowadzących gospodarstwa rolne. Przyczyn tego można upatrywać głównie w odpływie młodych ludzi do miast w poszukiwaniu innej pracy. Tereny Lubelszczyzny są jednymi z najbiedniejszych regionów UE, co niestety nie daje perspektyw na zatrzymanie młodych ludzi na wsi, szczególnie w rolnictwie. Jedną z przyczyn wyludniania się wsi (jak wskazują mieszkańcy) jest nieopłacalność produkcji rolnej i ogrodniczej na tym terenie. Wynika to między innymi z faktu, iż występują tu bardzo słabe gleby oraz niesprzyjające warunki klimatyczne.

Wśród badanych osób obserwuje się niski poziom wykształcenia. Największa grupa posiada wykształcenie średnie zawodowe i zasadnicze zawodowe – 35% i 27% (Rysunek 1). Są również producenci z wykształceniem wyższym, którzy stanowią 15% badanych.

Rysunek 1
Struktura respondentów według kategorii poziomu wykształcenia
(w % badanej populacji)

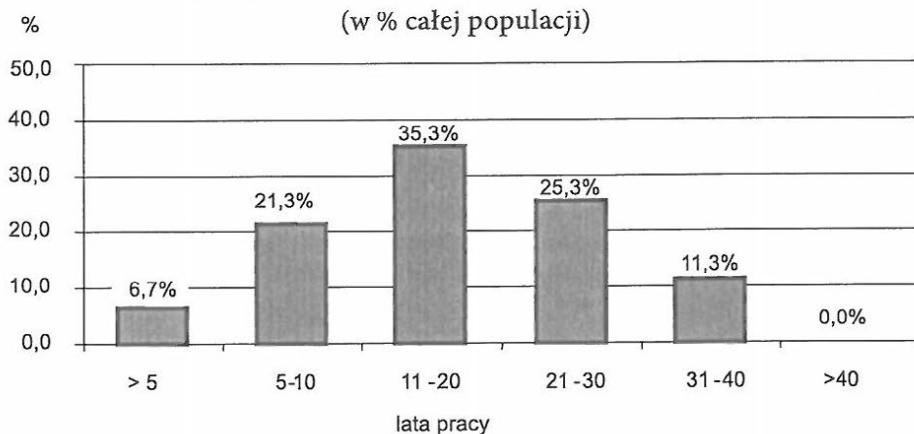

Podgrupa producentów ogrodników również nie prezentuje wysokiego poziomu wykształcenia. Przeważają osoby z wykształceniem średnim zawodowym i zasadniczym zawodowym – odpowiednio 31% i 27%. Producenci z wykształceniem wyższym stanowią 16% wszystkich ogrodników.

Najwięcej producentów, bo 35,3% ogółu badanych, zajmowało się pracą w rolnictwie 11-20 lat. Stosunkowo wysoki jest jednak odsetek rolników z krótkim stażem pracy, gdyż 21,3% z nich pracowało w rolnictwie 5-10 lat, a 6,7% krócej niż 5 lat (Rysunek 2).

Rysunek 2

Staż pracy w rolnictwie według wskazań respondentów

Natomiast wśród producentów ogrodników najczęściej bo 36,6% oraz 30,5% badanych zajmowało się pracą w ogrodnictwie 11-20 lat i 21-30 lat. Niski jest jednak odsetek ogrodników z krótkim stażem pracy, gdyż 13,4% z nich pracowało w rolnictwie 5-10 lat, a 3,7% krócej niż 5 lat. Tak więc są to gospodarstwa z wieloletnią tradycją, których właściciele posiadają doświadczenie.

5. Wielkość i struktura użytkowanych gruntów

W gospodarstwach objętych badaniami głównym profilem produkcji jest produkcja roślin rolniczych (tabela 3). Większość bo 78,7% badanych wskazało na produkcję zbóż, na uprawę roślin okopowych i przemysłowych wskazało odpowiednio 27,3% i 24,7%.

Podkreślić jednak należy, iż większość tych gospodarstw prowadzi zarówno produkcję roślinną jak i zwierzęcą.

Tabela 3

Ilość wskazań respondentów na produkcję roślinną jako główny profil produkcyjny w ich gospodarstwach

Rodzaj prowadzonej produkcji rolnej	produkcja roślinna			
	zboża	okopowe	przemysłowe	inne
Wyszczególnienie				
Ilość wskazań	118	41	37	13
Procentowy udział kategorii produkcji wśród badanych gospodarstw	78,7%	27,3%	24,7%	8,7%

Natomiast produkcję ogrodniczą wskazało 82 ankietowanych, z czego produkcję: sadowniczą 50 osób, warzywniczą 17, zielarską 10, najmniej zaś roślin ozdobnych - 8 osób (tabela 4). Najwięcej gospodarstw zajmuje się produkcją sadowniczą, stanowią one 33,3% wszystkich gospodarstw zajmujących się produkcją ogrodniczą. Najmniej badanych producentów zajmuje się uprawą roślin ozdobnych, na które wskazało 5,3% ogrodników.

Tabela 4

Ilość wskazań respondentów na produkcję ogrodniczą jako główny profil produkcyjny

Rodzaj prowadzonej produkcji rolnej	produkcja ogrodnicza			
	warzywnicza	sadownicza	zielarska	rośliny ozdobne
Wyszczególnienie				
Ilość wskazań	17	50	10	8
Procentowy udział kategorii produkcji wśród badanych gospodarstw	11,3%	33,3%	6,7%	5,3%

Największy udział powierzchni gruntów ornych w badanej populacji stanowią uprawy typowe rolnicze (tabela 5), natomiast rośliny ogrodnicze tj. warzywa, zioła, truskawki zajmują niewielkie powierzchnie, bo jedynie: 23,01 ha GO; 24,49 ha GO; 10,48 ha GO. Średnia powierzchnia zasiewu na jedno gospodarstwo rolne, które wskazało dany typ uprawy wynosiła w przypadku upraw rolniczych 8,89 ha, natomiast w przypadku upraw warzyw 1,15 ha, ziół 2,23 ha, truskawek 0,52 ha. Przy czym średnia krajowa powierzchnia upraw warzyw wynosi 0,5 ha/gospodarstwo.

Tabela 5

Powierzchnia gruntów ornych z poszczególnymi rodzajami upraw

Wyszczególnienie	grunty orne				
	uprawy rolnicze	warzywa	zioła	truskawki	inne
Całkowita powierzchnia zasiewu w ha	1129,03	23,01	24,49	10,48	14,5
Średnia powierzchnia zasiewu w ha na 1 gospodarstwo rolne wskazujące dany typ uprawy	8,89	1,15	2,23	0,52	1,32
Udział zasiewu w grupie	94,0%	1,9%	2,0%	0,9%	1,2%

Uprawy drzew i krzewów owocowych zajmują w badanej populacji 182,19 ha. Średnia powierzchnia nasadzeń drzew owocowych na jedno gospodarstwo rolne wynosi 2,00 ha, zaś krzewów owocowych 3,33 ha (tabela 6).

Tabela 6

Powierzchnia upraw sadowniczych w posiadaniu badanej populacji rolników

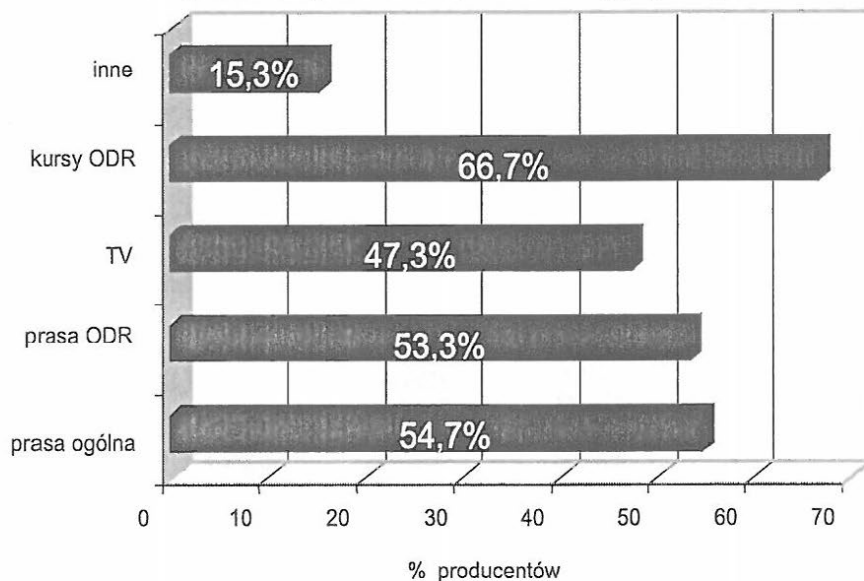
Wyszczególnienie	drzewa	krzewy	suma
Całkowita powierzchnia nasadzeń w ha	92,18	90,01	182,19
Średnia powierzchnia nasadzeń w ha na 1 gospodarstwo rolne wskazujące dany typ uprawy	2,00	3,33	2,22
Udział sadów w powierzchni UR	50,6%	49,4%	100,0%

6. Poszerzanie wiedzy przez producentów

Jednym z głównych źródeł informacji z dziedziny rolnictwa dla większości badanych rolników są: kursy organizowane przez LODR, prasa wydawana przez ten ośrodek oraz prasa ogólna i TV (Rysunek 3).

Rysunek 3

Źródło informacji z dziedziny rolnictwa, według wskazań wszystkich respondentów (w % badanej populacji)

Natomiast najbardziej wiarygodnym źródłem informacji dla badanych ogrodników jest prasa ogólna oraz media, na które wskazało odpowiednio 54,7% i 47,3% badanych.

Przeważająca większość respondentów, bo 80,7% korzysta z różnych usług kierowanych do nich przez LODR. Najwięcej osób uczestniczy w kursach i szkoleniach oraz w Dniach Otwartych.

Wśród producentów ogrodniczych 66,7% badanych korzysta z usług LODR Oddział w Rejowcu.

7. Zakres korzystania z usług LODR Oddział w Rejowcu

Osoby korzystające z usług LODR współpracują z doradcami w większości przypadków w sposób ciągły - 55,1% badanych. Jednak wysoki odsetek respondentów - 43,2% - ma kontakt z doradcą jedynie sporadycznie. Prawdopodobnie są to beneficjenci działu Ekonomiki i Przedsiębiorczości potrzebujący wykonania biznesplanu wymaganego do większości działań współfinansowanych z UE. Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego obecnie wykonują i opiniują biznesplan za niewielką odpłatnością w porównaniu z komercyjnymi firmami doradczymi.

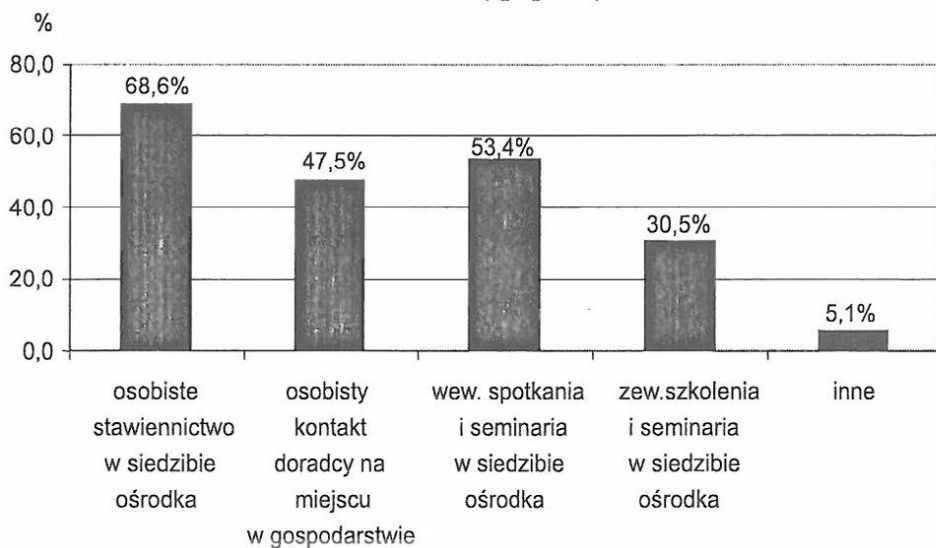
Należy zaznaczyć iż 47,3% producentów ogrodników spotyka się z doradcami systematycznie, a 50,9% korzysta z usług LODR sporadycznie.

Dla większości osób dotychczasowy sposób kontaktu z przedstawicielem LODR odbywał się poprzez osobiste stawiennictwo zainteresowanego w ośrodku - 68,6% badanych, oraz w czasie szkoleń i seminariów - 53,4% badanych (Rysunek 4).

Ogrodnicy, podobnie jak reszta badanych, kontaktują się z doradcą poprzez osobiste stawiennictwo w siedzibie ośrodka oraz w trakcie szkoleń i seminariów - odpowiednio 56,4% ogrodników.

Rysunek 4

Sposób kontaktu producenta z pracownikiem doradztwa rolniczego
(w % badanej populacji)

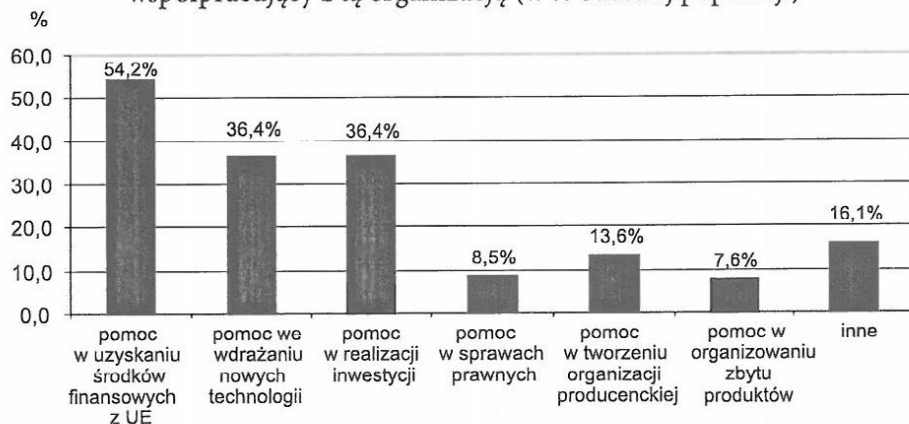

Najwięcej osób dotychczas korzystało z pomocy doradców w pozyskiwaniu środków finansowych z UE (pomoc przy wypełnianiu wniosku) – 54,2% badanych oraz wdrażaniu nowych technologii – 36,4% badanych i realizowaniu inwestycji – 36,4% badanych (Rysunek 5). Korzystano także z doradztwa i pomocy przy tworzeniu organizacji producenckich. Z tej pomocy korzystało 13,6% badanych. Najmniej rolników korzystało z pomocy doradztwa w sprawach prawnych i w organizacji zbytu produktów – odpowiednio 8,5% i 7,6% badanych.

Pomoc przy wypełnianiu wniosków oraz doradztwo w kwestiach realizacji inwestycji były także i dla ogrodników głównym powodem spotkania z doradcą. Ogrodnicy w większym stopniu korzystali też z pomocy w tworzeniu organizacji producenckich – 23,6% badanych, natomiast podobnie jak w przypadku rolników, najmniej ogrodników korzystało z pomocy doradztwa w sprawach prawnych i w organizacji zbytu produktów – odpowiednio 9,1% i 5,5% badanych.

Rysunek 5

Dotychczasowy zakres usług LODR, z których korzystali wszyscy respondenci współpracujący z tą organizacją (w % badanej populacji)

Większość osób korzystających z usług LODR Oddział w Rejowcu nigdy nie słyszała o prywatnych firmach doradczych - 52,5% badanych. Odsetek osób, które słyszały o prywatnych firmach pokrywa się ze wskaźnikiem osób, dla których źródłem informacji o nowościach jest TV.

Respondenci ogrodnicy w 57,1% nie słyszeli o istnieniu prywatnych firm doradczych. Natomiast 37,5% badanych słyszało, a 5,4% nie pamięta.

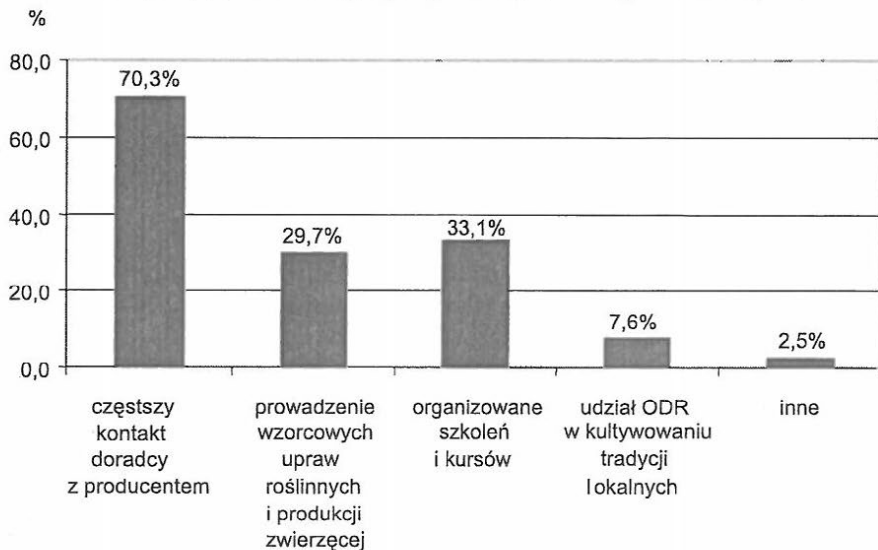
Obecnie usługi doradcze świadczone przez ośrodki doradztwa rolniczego są finansowane z budżetu państwa. W sytuacji gdyby usługi doradcze oferowane przez LODR byłyby płatne odsetek korzystających i nie korzystających we wszystkich grupach respondentów byłby zbliżony. Odnotowano natomiast wysoki odsetek badanych, którym jest trudno powiedzieć, jak się zachowają w momencie wprowadzenia opłat za tego rodzaju usługi. W większości przypadków są to

osoby, które nie będą korzystać z usług państwowego doradztwa. Nastąpi wzrost zainteresowania komercyjnymi firmami doradczymi oferującymi kompleksowe usługi z doradztwem na miejscu.

Badani producenci nie są w pełni usatysfakcjonowani zakresem i poziomem oferowanych usług doradczych. Większość z nich, bo 70,3% oczekuje od doradców częstego kontaktu, przede wszystkim w gospodarstwie (Rysunek 6). Respondenci ogrodnicy także oczekują od doradców częstszych wizyt w gospodarstwie – 62,8% badanych.

Rysunek 6

Oczekiwania w stosunku do LODR ze strony wszystkich respondentów korzystających z usług tej organizacji (w % ogółu badanych)

Pomimo mankamentów prawie wszyscy ankietowani beneficjenci usług ośrodka doradztwa w Rejowcu wyrażają chęć kontynuacji współpracy z analizowaną jednostką.

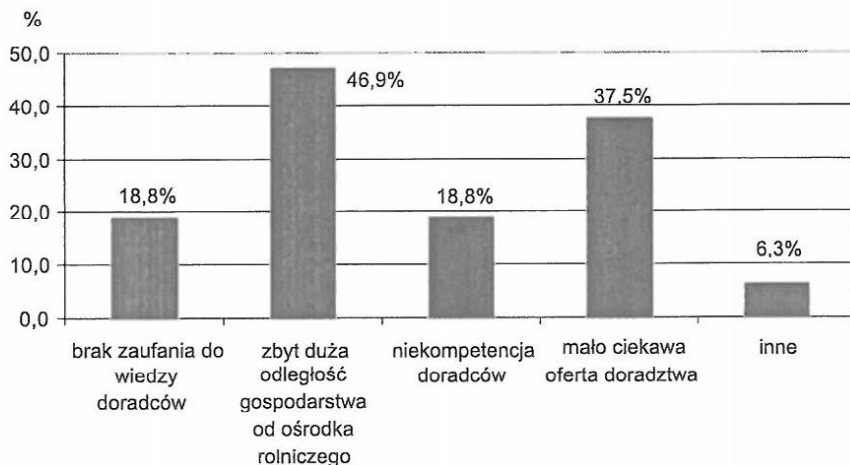
Jak wskazują badania innych autorów porady udzielane przez pracowników LODR są pozytywnie oceniane przez rolników i większość respondentów wyraża chęć dalszej współpracy [Chorób 2007] [Sikorska 2006]. Zdaniem Fedyszak – Radziejowskiej nadal większość gospodarstw rolnych będzie potrzebować bezpłatnego, ogólnodostępnego, doradztwa, zdolnego do towarzyszenia rolnikom i mieszkańcom wsi w podejmowaniu decyzji o przyszłości gospodarstwa rolnego, o zmianach strategii życiowych i źródeł dochodów, a także w działaniach na rzecz rozwoju własnej gminy. W wielu regionach kraju Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego sprawdziły się w tej roli znakomicie i są pozytywnie oceniane przez rolników [Fedyszak - Radziejowska 2006].

8. Przyczyny nie korzystania z usług LODR

Głównymi przyczynami, z powodu których rolnicy i ogrodnicy nie korzystają z usług LODR jest przede wszystkim: zbyt duża odległość gospodarstwa od ośrodka oraz mało ciekawa jego oferta (Rysunek 7). Faktem jest, iż wiele gmin znajduje się w bardzo dużej odległości od siedziby Oddziału w Rejowcu, a zarówno specjaliści z Rejowca jak i doradcy rolniczy usytuowani w poszczególnych gminach nie są wyposażeni w służbowe środki lokomocji, co utrudnia kontakt z producentami na miejscu. Problemy z dojazdem do ośrodka doradztwa mają także producenci. Na uwagę zasługuje także wysoki odsetek respondentów, którzy sądzą iż oferta doradcza LODR jest mało ciekawa i nie mają zaufania do wiedzy doradców. Przypuszczać można, iż są to producenci z wyższym wykształceniem posiadający bardzo fachową wiedzę w kierunku prowadzonej produkcji.

Rysunek 7

Przyczyny nie skorzystania z usług doradztwa rolniczego według wskazań wszystkich respondentów (w % badanej populacji)

Wśród ogółu respondentów dotychczas nie korzystających z usług LODR wskaźnik chęci korzystania z tych usług rozkłada się równomiernie - 47% badanych nie planuje współpracy z doradztwem, a 53,1% ma takie zamiary.

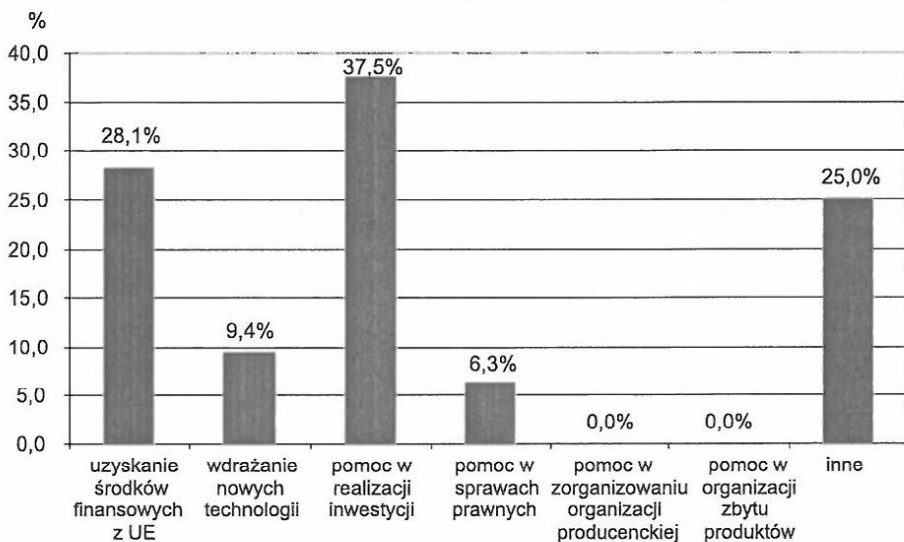
Podobnie wśród respondentów ogrodników wskaźnik chęci korzystania z usług LODR rozkłada się równomiernie - 52% z nich, nie planuje współpracy z doradztwem, a 48% ma takie zamiary.

Producenci dotychczas nie korzystający z usług doradztwa najchętniej chcieliby skorzystać z jego pomocy w realizacji inwestycji - 37,5 % badanych oraz pozyskiwaniu środków finansowych z UE - 28,1% badanych. Bardzo mały jest odsetek chętnych uzyskania pomocy przy wdrażaniu nowych technologii i porad prawnych - odpowiednio 9,4% i 6,3% badanych. (Rysunek 8).

Producenci ogrodnicy, dotychczas nie korzystający z usług LODR także oczekują jego pomocy w kwestiach realizacji inwestycji i pozyskiwania środków finansowych z UE – odpowiednio 37% i 22,2%. Chęć uzyskania pomocy związanej z wdrażaniem nowych technologii i w kwestiach prawnych wyraziło jedynie 7,4% badanych.

Rysunek 8

Zakres usług LODR z jakich chcieliby skorzystać wszyscy respondenci dotychczas z nich nie korzystający (w % badanej populacji)

Najwięcej z badanych właścicieli gospodarstw, bo 84,4% nie korzystających z usług LODR oczekuje od doradcy osobistego kontaktu na miejscu w gospodarstwie. Wiele osób wyraża także chęć uczestnictwa w zewnętrznych szkoleniach i seminariach organizowanych za pośrednictwem LODR -18,8% badanych, przy czym tyle samo osób deklaruje brak zaufania do doradców

Osobistego kontaktu na miejscu w gospodarstwie oczekuje 88,9% badanych ogrodników, a 22,2% z nich wyraża chęć uczestnictwa w szkoleniach i seminariach organizowanych w siedzibie LODR Oddziału w Rejowcu, ale przy współpracy ze specjalistami innych instytucji.

9. Podsumowanie

Prezentowane wyniki badań wykazały, iż na terenie powiatów chełmskiego, krasnostawskiego i włodawskiego, oprócz Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego Oddział w Rejowcu i Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego, nie

istnieją inne organizacje doradcze, nawet przy izbach rolniczych. Dlatego też, Oddział w Rejowcu stał się ważnym centrum informacji i doradztwa w regionie.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż głównymi beneficjentami Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego Oddział w Rejowcu są producenci rolni, zaś tylko w niewielkim stopniu ogrodnicy np. sadownicy. Wynika to, w głównej mierze z braku tradycji prowadzenia upraw ogrodniczych na skalę towarową. Wyniki badań wykazały również, że respondenci wysoko cenili sobie rady specjalistów z ośrodka doradztwa rolniczego. Większość respondentów korzysta lub pragnie skorzystać z usług świadczonych przez powyższy ośrodek, widząc w tym możliwość rozwoju i unowocześnienia swoich gospodarstw. Ankietowani producenci chcieliby uzyskać pomoc w zakresie modernizacji gospodarstwa z wykorzystaniem funduszy unijnych, gdzie prowadzącą i nadzorującą instytucją byłby LODR. Beneficjenci doradztwa oczekują aktywnej roli ośrodka doradztwa w przekazywaniu wiedzy i pomocy w uzyskaniu środków finansowych. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w przyzwyczajeniach rolników z poprzednich lat, kiedy to istniały funkcje agronomów terenowych.

LITERATURA

1. Chorób R., (2007): Wpływ informacji i doradztwa na rozwój inicjatyw gospodarczych producentów rolnych na przykładzie Podkarpacia. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 3, s. 40-48.
2. Fedyszak - Radziejowska B., (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce - zmiana czy doskonalenie dotychczasowych rozwiązań. *Analiza instytucjonalna. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1, s. 75-86.
3. Klepacki B., (2005): Wykształcenie jako czynnik różnicujący zasoby, organizacje i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych. *Roczniki Naukowe Seria, Tom VII, z.1.*, s. 124-128.
4. Matuszak E., (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach - wybrane aspekty. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 4, s. 14-25.
5. Sikorska A., (2006): Doradztwo rolnicze - opinie mieszkańców wsi o działalności ODR. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1, s. 87-95.
6. *Statystyka i charakterystyka gospodarstw rolnych – woj. lubelskie 2003*. US w Lublinie, Wydawnictwo WUS, Lublin.
7. *Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich w woj. lubelskim 2003* US w Lublinie, Wydawnictwo WUS, Lublin.

HALINA KAŁUŻA
JOANNA WAWRZYSZUK

OPINIE ROLNIKÓW NA TEMAT KORZYSTANIA Z WYBRANYCH USŁUG
LUBELSKIEGO OŚRODKA DORADZTWA ROLNICZEGO
W KOŃSKOWOLI ODDZIAŁ W REJOWCU

STRESZCZENIE

W opracowaniu zaprezentowano wyniki badań dotyczące korzystania przez rolników z wybranych usług doradczych Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Końskowoli Oddział w Rejowcu.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że Oddział w Rejowcu jest swoistym centrum informacyjno – edukacyjnym na terenie powiatów chełmskiego, krasnostawskiego i włodawskiego, z pomocy którego korzystają rolnicy w średnim wieku i osoby z niższym poziomem wykształcenia, pragnący pogłębić swoją wiedzę z dziedzin rolniczych i pozarolniczych oraz skorzystać z programów pomocowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Respondenci wysoko cenią rady specjalistów z ośrodków doradztwa rolniczego.

HALINA KAŁUŻA
JOANNA WAWRZYSZUK

FARMERS' OPINION ON USE OF AGRICULTURAL ADVISORY SERVICES
OF REJOWIEC BRANCH OF LUBELSKIE AGRICULTURAL ADVISORY CENTER
IN KOŃSKOWOLA

SUMMARY

In the paper there was presented farmers' opinion by profit of advisory services performed by the Rejowiec division of the LODR in Końskowola.

Based on the conducted analyses, it can be assumed that the Center in Rejowiec is a educational and information center for whole Chełm, Krasnostaw and Włodawa districts and its services are being used by the farmers in middle age and those with lower qualifications willing to widen their knowledge in the agricultural and other fields as well as to use and benefit from the available programs at Common Agricultural Policy. Respondents high valued also specialists opinions from the Agricultural Advisory Service Centers.

ALINA WALENIA TERESA MIŚ
Wydział Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski

EUROPEJSKA SIEĆ EKOLOGICZNA NATURA 2000 - CELE, UWARUNKOWANIA I MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA W POLSCE

1. Wprowadzenie

Sieć Natura 2000 jest jedną z najważniejszych inicjatyw UE na rzecz ochrony przyrody. Zgodnie z postanowieniami prawa Wspólnoty Europejskiej, jest to spójna europejska sieć ekologiczna, której celem jest zachowanie rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków ważnych dla krajów Wspólnoty z punktu widzenia ochrony różnorodności biologicznej. Ustanowienie obszaru Natura 2000 jest wskazaniem i podkreśleniem jego rangi i znaczenia dla zachowania dziedzictwa europejskiego, a także wypełnieniem przez Polskę zobowiązań wynikających z dyrektyw Rady Europy: 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r.¹ w sprawie ochrony dzikich ptaków (tzw. Dyrektywy Ptasiej) i 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r.² w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (tzw. Dyrektywy Siedliskowej). Utworzenie w krajach Unii Europejskiej, systemu obszarów chronionych, połączonych korytarzami ekologicznymi pod nazwą sieć Natura 2000 (N2000), stanowić ma praktyczną realizację zobowiązań wynikających z Konwencji o różnorodności biologicznej z Rio de Janeiro. Sieć Natura 2000 składa się z dwóch typów obszarów:

- specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), tworzone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej dla ochrony: typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt,
- obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), tworzone na podstawie Dyrektywy Ptasiej dla ochrony siedlisk ptaków.

¹ Dz.U.UE.L.99.94.24.

² Dz.U.UE.L.92.206.7.

Zgodnie z traktatem akcesyjnym Komisja Europejska w wytycznych z dnia 25 lipca 2002 (znak: DG Env. B2/AR D(2002), zobowiązała nowo wstępujące kraje, do przedstawienia do dnia akcesji listy proponowanych obszarów sieci Natura 2000. W Polsce w zakresie wdrażania ochrony na obszarach N2000 nie ustalono okresów przejściowych. W dokumencie pn. "Stanowisko negocjacyjne Polski w obszarze środowisko" stwierdzono, że „Polska akceptuje i wdroży całość *acquis communautaire* w zakresie ochrony przyrody i nie będzie się domagała okresów przejściowych w tej dziedzinie”.

Wdrożenie sieci Natura 2000 w Polsce zostało uznane za zadanie priorytetowe w takich dokumentach strategicznych jak: *Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań* zatwierdzona przez Radę Ministrów dnia 25. lutego 2003 r. oraz *Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010*, uchwalona przez Sejm 8. maja 2003 r.³.

Komisja Europejska szczególną uwagę zwracała na wdrażanie w Polsce procesu tworzenia i funkcjonowania sieci N2000, oceniając, że bez przyspieszenia prac założony na 2010 r. cel – „Powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej na kontynencie europejskim” - nie zostanie osiągnięty [Łustacz 2002].

Przedstawiona przez Rząd RP propozycja obszarów N2000, w ocenie KE była niewystarczająca. W kwietniu 2006 r. KE wystosowała do Rządu Polskiego 2 pisma w sprawie niewłaściwego wdrażania postanowień dyrektyw i zobowiązała do jak najszybszego rozszerzenia sieci. Do chwili obecnej ostateczny kształt sieci N2000 w Polsce nie został uzgodniony. Nie wywiązywanie się z nałożonych dyrektywami obowiązków w zakresie sieci ekologicznej N2000 zagrożone jest sankcjami finansowymi. W celu zrealizowania obowiązków nałożonych przez KE należy podejmować działania na rzecz tworzenia współpracy i porozumienia pomiędzy stroną rządową oraz samorządami lokalnymi, zarządcami lub właścicielami gruntów, na których usytuowane są projektowane siedliska Natura 2000, a także z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się problematyką ochrony przyrody.

Na ochronę różnorodności biologicznej przeznaczane są w budżecie UE coraz większe środki. W okresie 2007 – 2013 istnieje możliwość dofinansowania działań z funduszy strukturalnych, funduszy spójności, funduszy rozwoju obszarów wiejskich oraz funduszu Life+. W nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej wsparcie rozwoju obszarów wiejskich, w tym także obszarów objętych Naturą 2000 jest finansowane w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, utworzonego na mocy Rozporządzenia Rady (WE) 1698/2005 w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej.

Czy Polska będzie beneficjentem środków finansowych z UE czy też płatnikiem kar, jakiegó grożą państwowóm nie wywiązujującym się z postanowień ww. dyrek-

³ M.P. Nr 33, poz. 433.

tyw, będzie zależało od tempa i prawidłowości wdrożenia ochrony na obszarach Natura 2000.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie znaczenia obszarów Natura 2000 w polityce ekologicznej Wspólnoty Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem tej problematyki w woj. podkarpackim. Na podstawie materiałów empirycznych oraz literatury dotyczącej omawianego problemu przedstawione zostały obowiązujące zasady tworzenia, zarządzania i zapewnienia ochrony obszarów N2000 wg uregulowań prawnych w Polsce wynikających z obowiązujących dyrektyw Rady Europy: 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. i 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r.

2. Zarządzanie siecią Natura 2000

Sieć Natura 2000 wymaga wdrożenia odpowiedniego systemu zarządzania zarówno na poziomie UE, jak i poszczególnych państw członkowskich. W UE głównymi instytucjami zarządzającymi są: Komisja Europejska i Europejska Agencja Środowiska. W poszczególnych krajach członkowskich zarządzanie siecią Natura 2000 uwarunkowane jest tradycjami ochrony przyrody i wynikającymi z nich rozwiązaniami administracyjnymi. Jest to zazwyczaj statutowe zadanie organów rządowych, które współpracują z organizacjami resortowymi, pozarządowymi i indywidualnymi ekspertami. Dyrektywa siedliskowa nie precyzuje sposobu zarządzania siecią Natura 2000, pozostawiając rozstrzygnięcia tych zagadnień państwu członkowskiemu. Artykuł 11 Dyrektywy Siedliskowej nakłada na nie jedynie obowiązek nadzorowania i monitorowania stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków wymienionych w załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej oraz w załączniku I Dyrektywy Ptasiej. Podstawowym aktem prawnym w Polsce określającym organizację i zasady ochrony na obszarach Natura 2000 jest *ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*⁴ oraz wydane rozporządzenie z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000⁵.

Rozporządzenie zawiera cztery załączniki:

- w załączniku nr 1 są wymienione typy siedlisk przyrodniczych, w tym typy siedlisk przyrodniczych o znaczeniu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000,
- w załączniku nr 2 wymieniono gatunki roślin, w tym gatunki roślin o znaczeniu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000,
- w załączniku nr 3 wymieniono gatunki zwierząt, z wyjątkiem gatunków

⁴ Dz.U. Nr 92, poz.880 z późn. zm.

⁵ Dz.U. Nr 94, poz.795.

ptaków, w tym gatunki zwierząt o znaczeniu priorytetowym, wymagające ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000,

- załącznik nr 4 przedstawia kryteria oceny znaczenia w skali kraju letnich i zimowych schronień nietoperzy.

Obszar Natura 2000 może obejmować część lub całość obszarów i obiektów objętych innymi formami ochrony przyrody, takimi jak: parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (art. 25 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody). Wiele obszarów wytypowanych do sieci Natura 2000 nie było dotychczas objętych żadną formą ochrony. W trakcie badań prowadzonych na tych obszarach stwierdzono, że są one bardzo wartościowe przyrodniczo [Pawlaczyk, Jaremczek 2004].

Zgodnie z art.6 i art.8 Dyrektywy Siedliskowej, finansową odpowiedzialność za utworzenie i utrzymanie sieci Natura 2000 będą ponosić państwa członkowskie. Unia Europejska zobowiązała się do pomocy finansowej w utrzymaniu siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu priorytetowym. Źródłem finansowania kosztów utworzenia i utrzymania obszarów Natura 2000 dla państw członkowskich będzie nowy instrument Lift +, obejmujący finansowanie tych działań, których nie obejmą fundusze rozwoju obszarów wiejskich i Fundusz Spójności. Źródłem finansowania mogą być także krajowe fundusze, np. Ekofundusz, wojewódzkie fundusze ochrony środowiska, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Sprawujący nadzór nad obszarami Natura 2000 będą do nich składać wnioski o finansowanie konkretnych działań ochronnych lub inwestycji służących ochronie przyrody w odniesieniu do wymagań Dyrektywy Siedliskowej [Machuińska 2004].

Zgodnie z cyt. ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, minister właściwy ds. środowiska nadzoruje funkcjonowanie obszarów Natura 2000. Na szczeblu wojewódzkim obszary Natura 2000 będą podlegać wojewodzie jako reprezentantowi rządu, który będzie koordynował prace na obszarach Natura 2000 na terenie swojego województwa. Do kompetencji Wojewody będzie należało m.in. zawieranie umów z właścicielami gruntów, w których wyszczególnione będą wykazy niezbędnych działań, sposoby i terminy ich wykonania oraz wartość rekompensaty za dochody utracone w wyniku wprowadzonych ograniczeń na obszarach Natura 2000. Do zadań Wojewody będzie należało także wydawanie zezwoleń na realizację inwestycji lub innych działań, mogących mieć wpływ na stan obszaru Natura 2000, na podstawie niezależnie wykonanej oceny wpływu tego działania na przedmiot ochrony (OOŚ) oraz po uzyskaniu opinii rad gmin, których dane przedsięwzięcie dotyczy. Jeśli będzie taka potrzeba, Wojewoda będzie ustalał również zakres, miejsce, termin i sposób wykonania kompensacji przyrodniczej oraz nadzorował jej wykonanie [Łustacz 2002].

Sprawowanie nadzoru nad poszczególnymi obszarami Natura 2000 będzie mogło zostać powierzone różnym podmiotom, w zależności od właściwości gruntów, statusu ochronnego terenu. Najbardziej odpowiednimi do objęcia funkcji sprawującego nadzór będą dyrektorzy parków narodowych i krajobrazowych, na terenie których utworzone zostaną obszary N2000. Może też zostać im powierzony nadzór nad terenami sąsiednimi włączonymi do sieci. W pozostałych przypadkach nadzór będą sprawować odpowiednie służby, np. administracji Lasów Państwowych. W proces zarządzania siecią Natura 2000 powinny zostać włączone władze samorządowe – gminne, powiatowe, wojewódzkie, a także jednostki odpowiedzialne za gospodarkę wodną oraz prywatni właściciele.

Obszary Natura 2000 zostały wyznaczone w drodze rozporządzenia Ministra Środowiska, w którym podane zostały: nazwa, powierzchnia, położenie, cel i przedmiot ochrony. Szczegółowe ustalenia dotyczące ochrony zostaną opracowane w planie ochrony, który będzie musiał zostać sporządzony w ciągu 5 lat od wyznaczenia obszaru i uzgodniony z odpowiednimi radami gmin. Na Obszarach Natura 2000, które obejmują również teren parku narodowego, krajobrazowego, obszar zarządzany przez Lasy Państwowe, plany ochrony i urzędzenia lasu powinny być ze sobą zgodne. Sporządzanie planu ochrony będzie należało do sprawującego nadzór nad obszarem. Do jego obowiązków będzie należało monitorowanie stanu ochrony siedlisk i gatunków, z uwzględnieniem siedlisk i gatunków o znaczeniu priorytetowym, a także sprawozdawczość i raportowanie (co 6 lat w przypadku obszarów specjalnej ochrony siedlisk SOO, i co 3 lata w przypadku obszarów specjalnej ochrony ptaków OSO).

W Polsce ustawa o ochronie przyrody wprowadziła bardzo skomplikowany i niejednoznaczny system kompetencji w odniesieniu do obszarów Natura 2000. Wyróżnia np. cztery różne szczeble kompetencyjne: „nadzorujący funkcjonowanie obszarów Natura 2000”, „koordynujący funkcjonowanie obszarów Natura 2000”, „sprawujący nadzór nad obszarem Natura 2000” i „wykonujący zadania w zakresie ochrony przyrody na obszarze Natura 2000”. Jednak w przypadku wielu obowiązków nie jest jasne, który z tych szczebli odpowiada za ich wykonanie, który za monitorowanie, a który za finansowanie. Również wzajemne relacje pomiędzy nimi nie zostały jednoznacznie ustalone.

Nałożenie na wojewodów obowiązków w zakresie koordynacji nadzoru nad obszarami N2000, nie zostało skorelowane z przepisami dotyczącymi finansowania ochrony tych obszarów. Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody koszty związane z wdrożeniem i funkcjonowaniem sieci finansowane są przez Wspólnotę Europejską, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw środowiska oraz funduszy celowych. Prowadzenie gospodarki na obszarach Natura 2000 podlega ograniczeniom mającym na celu zachowanie walorów przyrodniczych terenu. Ograniczenia gospodarcze dotyczyć będą nowych inwestycji

i znaczącej intensyfikacji gospodarki. W przypadku wszystkich nowych projektów, np. budowy autostrady, lokalizacji nowych zakładów przemysłowych, itp. konieczne będzie przeprowadzenie oceny oddziaływania na środowisko (OOŚ) pod kątem wpływu inwestycji na przedmioty chronione na mocy Dyrektywy Siedliskowej. Ocenę taką należy przeprowadzać zarówno w odniesieniu do inwestycji zlokalizowanych w obszarze Natura 2000, jak też w bezpośrednim sąsiedztwie tego obszaru.

Z badań Stasiaka i Czapiewskiego wynika, że z obszarami Natura 2000 mogą wystąpić problemy przy wyznaczaniu przebiegu tras komunikacji, zwłaszcza kołowej. Świadczy o tym spór o dolinę Rozpudy w województwie podlaskim i związane z tym perypetie lokalizacji obwodnicy Augustowa (trasa Via Baltica). Według wspomnianych autorów eskalacji takich konfliktów należy spodziewać się w najbliższej przyszłości [Stasiak, Czapiewski 2007].

3. Sieć Natura 2000 a rozwój rolnictwa

Sieć Natura 2000 oprócz celów przyrodniczych zajmuje się także zadaniami związanymi z rozwojem rolnictwa i polityką strukturalną obszarów wiejskich, ponieważ ok. 1/3 gruntów zaproponowanych do sieci Natura 2000 to grunty rolne (pola, łąki i pastwiska). Doświadczenia wielu krajów UE wskazują, że rozwój rolnictwa ukierunkowany jedynie na wzrost produkcji rolnej i osiąganie zysków ekonomicznych powoduje zarazem niszczenie środowiska i pogarszanie stanu przyrody. Proces ten jest tym bardziej widoczny, im bardziej intensywnie jest prowadzona gospodarka rolna i bardziej uprzemysławiane są jej metody. Dlatego wiele krajów próbuje przywracać bardziej tradycyjne metody produkcji rolnej, wdrażając zarazem ideę rolnictwa zrównoważonego, a więc nieco mniej wydajnego, ale bezpieczniejszego dla środowiska. Odchodzi się od wspierania intensywnego rolnictwa na rzecz programów rolnośrodowiskowych⁶. Są one wdrażane w UE od 1993 r. i obejmują 7 głównych pakietów. Wśród nich jest kilka zbieżnych z celami sieci Natura 2000. Należą do nich przede wszystkim: utrzymanie łąk ekstensywnych (przywrócenie lub kontynuacja wykaszania traw od 1 lipca na łąkach jednokośnych) i utrzymanie pastwisk ekstensywnych (przywrócenie lub zachowanie licznych wypasów na półnaturalnych pastwiskach). Wspomagają ten program pozostałe pakiety, takie jak: rolnictwo zrównoważone (polegające na ograniczeniu nawożenia i odpowiednim następstwie roślin) oraz rolnictwo ekologiczne (stosowanie metod zgodnych z ustawą o rolnictwie ekologicznym). Na ob-

⁶ II Polityka Ekologiczna Państwa, Rada Ministrów, 2000, www.mos.gov.pl/mos/put_VI Program działania Unii Europejskiej w ochronie środowiska Our Future Our Choice, www.europa.eu.int/comm/environment.

szarach Natura 2000, zgodnie z art. 16 Rozporządzenia Rady (WE) o rozwoju obszarów wiejskich 1257/1999, istnieje możliwość rekompensowania rolnikom poniesionych kosztów lub utraconych możliwości. Dotyczy to tych rolników, których dotyczą ograniczenia w prowadzeniu działalności rolnej ze względu na wymogi ochrony środowiska przyrodniczego, jeżeli w związku z tym zostały poniesione koszty lub utracone korzyści. Rekompensata poniesionych kosztów lub utraconych możliwości wynika ze stosowania ograniczeń w gospodarce rolnej wynikających z zasad ochrony środowiska obowiązujących we Wspólnocie. Wsparcie finansowe w ramach programów rolnośrodowiskowych dotyczy przede wszystkim:

- użytkowania gruntów rolnych w sposób zgodny z wymogami ochrony przyrody, zachowania struktury krajobrazu, zasobów naturalnych, gleb i różnorodności zasobów genetycznych,
- ekstensyfikacji działalności rolniczej i zachowania ekstensywnej gospodarki pastwiskowej
- ochrony walorów przyrodniczych obszaru,
- utrzymania krajobrazów i historycznych cech obszarów rolniczych,
- tworzenia planów ochrony środowiska w działalności rolniczej.

Wsparcie gospodarowania na obszarach Natura 2000 uwzględnione zostało w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007 – 2013, zatwierdzonym w dniu 24 lipca 2007 r. na posiedzeniu Komitetu Rozwoju Obszarów Wiejskich Unii Europejskiej. Budżet PROW to kwota 17,2 mld euro. Instrumenty PROW 2007 – 2013 podzielone zostały na trzy osie, których realizacja ma przyczynić się do osiągnięcia następujących celów:

- poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa przez wspieranie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji,
- poprawa środowiska naturalnego i terenów wiejskich przez wspieranie gospodarowania gruntami,
- poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz popieranie różnicowania działalności gospodarczej [Symonides 2007].

Istotne działanie związane z obszarami Natura 2000 w ramach 2 osi stanowią „programy rolnośrodowiskowe”, a szczególnie dwa pakiety 4 i 5. Pakiet 4 to ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000, natomiast pakiet 5 to ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000. Należy podkreślić, że beneficjenci realizujący program rolnośrodowiskowy w ramach PROW 2004 – 2006 na obszarach Natura 2000 mogą przejść na płatności w ramach działania Natura 2000 pod warunkiem, że powstaną plany zarządzania lub inne obowiązkowe wymogi dla rolnika w formie planów zarządzania lub w innej równoważnej formie [Bernacka, Jermaczek, Kierus, Ruszlewicz 2004].

Programy rolnośrodowiskowe w Polsce wdrażane są na wybranych terenach, tj. obszarach przyrodniczo – wrażliwych (OPW) i strefach priorytetowych. W du-

zym stopniu tereny te pokrywają się z obszarami o największej wartości przyrodniczej, z których część została wytypowana do sieci Natura 2000. Działania w ramach wspomnianych programów mają charakter długofalowy i mogą obowiązywać nawet przez 20 lat. W bieżącym okresie finansowania, a także w poprzednim 2004 – 2006, płatności dla indywidualnych rolników obliczane są jedynie od tych zobowiązań, które wykraczają poza tzw. dobrą praktykę rolniczą i określane są w przeliczeniu na 1 ha i są zróżnicowane w zależności od zakresu podejmowanych działań. W Rozporządzeniu Rady 1257/1999 określono maksymalne stawki dla rolników w ramach programów rolnośrodowiskowych. W Polsce szczegółowe warunki i tryb udzielania pomocy na wsparcie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych określa Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r. (Dz.U. Nr 174, poz. 1809), zgodnie z którym płatność rolnośrodowiskowa jest udzielana w ramach różnych pakietów, np. utrzymanie łąk ekstensywnych, utrzymanie pastwisk ekstensywnych, ochrona gleb i wód. Płatności te należą do płatności bezpośrednich. Wykonanie działań podlega kontroli administracyjnej. Rolnik zobowiązany jest do przechowywania dokumentacji dotyczącej gospodarowania, np. rachunków, etykiet z opakowań zakupionych nawozów, wyników analizy gleb. Natomiast kontrola w gospodarstwie polega na sprawdzeniu wszystkich działań podjętych w ramach programu rolnośrodowiskowego, a więc zadrzewień, odłogowania pól, zasiewów, itp.

4. Stan wdrażania sieci Natura 2000 w województwie podkarpackim

Stan środowiska przyrodniczego w woj. podkarpackim determinowany jest przez wiele czynników, nie tylko geograficznych czy też historycznych. Jest to region pozbawiony wielkich aglomeracji na tle innych części Polski i niezbyt zasobny w surowce naturalne dzięki czemu ingerencja człowieka była niewielka. Brak wielkiego przemysłu, tradycyjne rolnictwo, szacunek dla przyrody są podstawą dobrej kondycji ekologicznej dzisiejszego Podkarpacia. Województwo podkarpackie z uwagi na swoje zróżnicowanie geograficzne i klimatyczne posiada znaczne obszary wyróżniające się różnorodną, bogatą florą i fauną. Z terenu województwa podkarpackiego zgłoszonych zostało do Komisji Europejskiej 21 obszarów Natura 2000 o łącznej szacunkowej powierzchni ok. 490 tys. ha, stanowiącej 27,5% powierzchni województwa. Wśród obszarów objętych programem N2000 w woj. podkarpackim (tabela 1) wyszczególnionych zostało 14 specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000 (SOO) i 7 obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (OSO), które w różnym stopniu (od 30% do 100%) pokrywają się z innymi powierzchniowymi formami ochrony przyrody (park narodowy, rezerwat, park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu). Obszary Natura 2000 położone są na terenie gmin województwa podkarpackiego i sąsiadującego lubelskie-

go. Dokładne informacje na temat położenia konkretnych działek ewidencyjnych na obszarach Natura 2000 można uzyskać u właściwego w danym województwie Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody. Wnioski należy składać do Wydziału Środowiska i Rolnictwa właściwego Urzędu Wojewódzkiego.

Tabela 1

Sieć Natura 2000 w województwie podkarpackim
(wg stanu na 17 czerwca 2007 r.)

Lp.	Obszar Natura 2000 (symbol i nazwa)	Powierzchnia (w woj. podkarpackim) w ha	Procent pokrycia obszaru N2000 z innymi formami ochrony przyrody
1.	PLH180001 „Ostoja Magurska”	20 084,50	100
2.	PLC180001 „Bieszczady”*	111 519,46	100
3.	PLB180001 „Pogórze Przemyskie”	65 366,10	powyżej 90
4.	PLB060005 „Lasy Janowskie”	26 525,20	powyżej 90%
5.	PLB060008 „Puszcza Solska”	11 439,90	powyżej 90%
6.	PLH060031 „Uroczyska Lasów Janowskich”	4 343,10	100%
7.	PLH180006 „Kołacznia”	0,10	100%
8.	PLH180008 „Fort Salis Soglio”	51,70	0
9.	PLB060002 „Roztocze”	21 797,90	100%
10.	PLB180003 „Góry Słonne”	55 036,80	powyżej 90%
11.	PLB180005 „Puszcza Sandomierska”	129 115,60	30-40%
12.	PLH120033 „Bednarka”	1 289,15	0
13.	PLH180011 „Jasiołka”	686,73	40%
14.	PLH180015 „Lysa Góra”	2 882,10	100%
15.	PLH180016 „Rymanów”	8 174,38	powyżej 90%
16.	PLH180018 „Trzciana”	2 724,29	100%
17.	PLH180009 „Sztolnie w Węglówce”	61,12	100%
18.	PLH180017 „Horyniec”	5630,29	80%
19.	PLH180013 „Góry Słonne”	55 036,80	powyżej 90%
20.	PLH180014 „Ostoja Jaślińska”	29 491,45	100%
	Razem	488 124	88%

*PLC180001 „Bieszczady” – uwzględniany jest jako dwa obszary: ptasi i siedliskowy

Źródło: www.mos.gov.pl

Służby ochrony przyrody z Podkarpacia zgodnie z obowiązującą procedurą w niewielkim zakresie uczestniczyły w typowaniu tych obszarów. Uczestnictwo w procesie wyznaczania sieci Natura 2000 w woj. podkarpackim polegało na opiniowaniu przesyłanych przez Ministra Środowiska list proponowanych obszarów Natura 2000. Opiniowanie projektowanych obszarów do sieci Natura 2000 dokonywane było we współpracy w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się problematyką obszarów Natura 2000 w woj. podkarpackim. Współpraca służb ochrony przyrody PUW z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się problematyką obszarów Natura 2000 w woj. podkarpackim była

szczególnie istotna w procesie prowadzonych postępowań administracyjnych dotyczących planów i przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na obszary Natura 2000 (np. lokalizacja wiatraków, przejść dla zwierząt itp.). Pozytywnym efektem współpracy było udostępnianie służbom ochrony przyrody publikacji wydawanych staraniem tych organizacji, np. „Ocena planów i przedsięwzięć znacząco oddziałujących na obszary Natura 2000”, „Jakość ocen oddziaływania na środowisko w Polsce” i innych. Na projektowanych obszarach Natura 2000 w woj. podkarpackim obejmujących w ponad 80% ustanowione prawne formy ochrony przyrody, zasady ochrony wdrażane były na podstawie obowiązujących „planów ochrony dla tych obszarów” zatwierdzonych stosownymi rozporządzeniami Wojewody Podkarpackiego.

Istotnym działaniem administracji rządowej woj. podkarpackiego w zakresie ochrony obszarów Natura 2000 było prowadzenie postępowań administracyjnych dotyczących wydawania zezwoleń, uzgodnień i opinii związanych z realizacją planów i projektów przedsięwzięć na obszarach Natura 2000, w zakresie wynikającym z przepisów ustawy o ochronie przyrody i ustawy Prawo ochrony środowiska⁷. Wykonywanie przez administrację rządową w województwie obowiązków wynikających z ustawy o ochronie przyrody to głównie uzgadnianie projektów studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin dotyczących obszarów Natura 2000 oraz wydawanie opinii do projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dotyczących obszarów Natura 2000 w zakresie wynikającym z przepisów ustawy Prawo ochrony środowiska. W uzgodnieniach i opiniach uwzględniane były ograniczenia wynikające z ustanowienia obszaru Natura 2000, były one m.in. przesłankami do wydawania decyzji odmownych. Administracja rządowa w województwie stosownie do przepisów ustawy Prawo ochrony środowiska uczestniczyła w procedurze oceny oddziaływania planowanych przedsięwzięć na środowisko, które nie były bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000, ale mogły znacząco oddziaływać na ten obszar. W okresie do końca 2007 r., w ramach tej procedury, wydanych zostało ponad 400 opinii w sprawie konieczności uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach w związku z możliwością oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000 oraz ok. 100 opinii w sprawie obowiązku sporządzenia raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko, wydano także ok. 80 postanowień w sprawie uzgodnienia warunków realizacji przedsięwzięcia.

Innym zadaniem administracji rządowej było opiniowanie zgodności planu działalności rolnośrodowiskowej z celem ochrony obszaru Natura 2000. W zakresie tej procedury wydanych zostało (wg stanu na koniec 2007 r.) ok. 200 opinii o zgodności planowanej działalności rolnośrodowiskowej z celem ochrony lub

⁷ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U.2001, nr 62 poz. 627).

z planem ochrony obszaru chronionego. W ramach monitorowania obszarów sieci Natura 2000 wydanych zostało ponad 400 oświadczeń dla przedsięwzięć współfinansowanych ze środków funduszy strukturalnych UE, a realizowanych na tych obszarach.

Zadania administracji rządowej to także transfer informacji i prezentacja projektowanych obszarów Natura 2000 w województwie podkarpackim. Celem zrozumienia i akceptacji programu Natura 2000 szczególnie przez władze samorządów lokalnych współorganizowane były w woj. podkarpackim spotkania konsultacyjne, seminaria regionalne, publikowane były informacje, itp.

LITERATURA

1. M. Bar, J. Jendrośka (2005): Proces inwestycyjny a ochrona środowiska: decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach i inne wymagania prawne. Praktyczny poradnik prawny. Centrum Prawa Ekologicznego. Wrocław.
2. M. Behnke, M. Kistowski, A. Tyszecki (2004): System ocen oddziaływania na środowisko w granicach obszarów Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 w wybranych krajach Unii Europejskiej oraz Polsce. Eko-Konsult, Gdańsk.
3. Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa - Dz.U.UE L z dnia 25 kwietnia 1979 r. Nr 103.1.
4. Dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory - Dz.U.UE L z dnia 21 maja 1992 r. Nr 206.7
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody - Dz.U. Nr 92, poz.880 z późn. zm.
6. Sieć Natura 2000, 10 pytań-10 odpowiedzi - Ministerstwo Środowiska, Warszawa, listopad 2004.
7. Łustacz Ł.(2002): Prawo UE a ochrona środowiska, [w:] Wybrane problemy zarządzania środowiskowego, Wyd. PWE, Warszawa.
8. „Natura dla ludzi - ludzie dla Natury”(2005) - opracowanie IUCN, Warszawa.
9. Machuińska H. (2004): Ochrona środowiska w: Prawo Unii Europejskiej, pod red. J. Barcza, Wyd. PWN, Warszawa.
10. Bernacka A., Jermaczek A., Kierus M., Ruszlewicz A. (2004): Uspołecznione planowanie ochrony przyrody na obszarach sieci Natura 2000. Wyd. Klubu Przyrodników.
11. Buszko - Briggs M. (2003): - Natura 2000 w lasach Polski - skrypt dla każdego. Maszynopis powielony, COWI, Białowieża, dostępny w formacie pdf na www.kp.org.pl/n2k
12. Iddle E., Bines T. (2003): - Planowanie ochrony obszarów cennych przyrodniczo: przewodnik dla praktyków i ich szefów. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Kraków.
13. II Polityka Ekologiczna Państwa, Rada Ministrów, 2000, www.mos.gov.pl/mos/put_VI Program działania Unii Europejskiej w ochronie środowiska Our Future Our Choice, www.europa.eu.int/comm/environment
14. P. Pawlaczyk, A. Jermaczek (2004): Natura 2000 - narzędzie ochrony przyrody. Planowanie ochrony obszarów Natura 2000. WWF Polska, Warszawa.
15. Finansowanie sieci Natura 2000, podręcznik - tłumaczenie z j. niemieckiego, wyd. 2005.

16. Podręcznik: Ocena planów i przedsięwzięć znacząco oddziałujących na obszary Natura 2000. Wytyczne metodyczne dotyczące przepisów Artykułu 6(3) i (4) Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG. 2001. Komisja Europejska. DG Środowisko – polskie tłumaczenie wydane w 2005 r. nakładem WWF Polska.
17. Stasiak A., Czapiewski K.Ł. (2007): Przestrzenne zagospodarowanie a rozwój polskiej wsi [w:] Dylematy Przestrzennego rozwoju wsi polskiej na tle Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013/15. Biuletyn zeszyt 234, pod red. A. Stasiaka PAN KPZK Warszawa, s. 33-51
18. Symonides E. (2007): Ochrona przyrody. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
19. Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S.(2003): Ekologiczna sieć NATURA 2000. Problem czy szansa. IOP PAN, Kraków.
20. Pawlarczyk P., Jermaczek A. (2004): Natura 2000 – narzędzie ochrony przyrody. WWF Polska, http://www.kp.org.pl/pdf/poradniki/natura_2000_narzedzie.pdfWarszawa.
21. Strony internetowe: www.mos.gov.pl, www.wwf.pl, www.lkp.org.pl

ALINA WALENIA
TERESA MIŚ

EUROPEJSKA SIEĆ EKOLOGICZNA NATURA 2000 – CELE, UWARUNKOWANIA I MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA W POLSCE

STRESZCZENIE

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie znaczenia obszarów Natura 2000 w polityce ekologicznej Wspólnoty Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem tej problematyki w woj. podkarpackim. Na podstawie materiałów empirycznych oraz literatury dotyczącej omawianego problemu przedstawione zostały obowiązujące zasady tworzenia, zarządzania i zapewnienia ochrony obszarów N2000 wg uregulowań prawnych w Polsce wynikających z obowiązujących dyrektyw Rady Europy:79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. i 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r.

ALINA WALENIA
TERESA MIŚ

THE EUROPEAN ECOLOGICAL NATURA 2000 NETWORK - THE AIMS, CONDITIONS
AND THE POSSIBILITIES OF IMPLEMENTATION IN POLAND

SUMMARY

The aim of this publication is to present the significance of the areas Natura 2000 in the ecological policy of the European Community regarding the issue in the podkarpackie voivodship. On the basis of the empirical materials and literature concerning the given issue there were presented the current rules of creation, management and protection of the N2000 areas in accordance with the law regulations in Poland resulting from the current directives of the Council of the European Union: 79/409/EEC of 2 April 1979 and 92/43/EEC of 21 May 1992

INFORMACJE

Agnieszka Woszczek
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie

OGÓLNOPOLSKI KONKURS „SPOSÓB NA SUKCES” NA NAJLEPSZE DZIAŁANIA KREUJĄCE PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I NOWE MIEJSCA PRACY NA OBSZARACH WIEJSKICH

1. Wstęp

Zrównoważony, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w dużej mierze kreują sami mieszkańcy, a w szczególności lokalni liderzy społeczności wiejskich, tacy jak laureaci ogólnopolskiego konkursu „Sposób na Sukces”.

2. Ogólnopolski Konkurs „Sposób na Sukces”- charakterystyka

Ideą konkursu jest wspieranie ciekawych przedsięwzięć gospodarczych, których uruchomienie generuje nowe miejsca pracy na wsi poza rolnictwem przyczyniając się do ograniczenia bezrobocia i aktywizacji społeczności lokalnych.

Cele konkursu:

- promocja pozarolniczych przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich i w miastach do 20. tysięcy mieszkańców,
- aktywizacja gospodarcza mieszkańców wsi,
- upowszechnianie informacji o wyróżnionych przedsięwzięciach gospodarczych,
- upowszechnianie wiedzy o sposobach pozyskiwania środków na dofinansowanie przedsięwzięć gospodarczych, wymiana doświadczeń i współpraca pomiędzy uczestnikami konkursu.

Radę Programową tworzą przedstawiciele organizatorów, patronów honorowych i medialnych. Rada Programowa powołuje ze swojego grona Jury, które ocenia przedsięwzięcia zgłoszone do konkursu i przyznaje nagrody.

Do konkursu mogą być zgłaszane przedsięwzięcia realizowane przez osoby fizyczne, prawne oraz nie mające osobowości prawnej spółki prawa handlowego, a więc np.: samorządy gminne oraz powiatowe, w tym z miast do 20. tysięcy mieszkańców, organizacje społeczno-zawodowe i branżowe rolników, organizacje pozarządowe.

Osoby fizyczne i osoby prawne zgłaszają propozycje konkursowe po uzyskaniu potwierdzenia realizacji przedsięwzięcia przez: Urząd Gminy, Ośrodek Doradztwa Rolniczego lub Oddział Centrum Doradztwa Rolniczego właściwe dla miejsca realizacji przedsięwzięcia.

Do podstawowych kryteriów oceny przedsięwzięć należą: znaczenie przedsięwzięcia dla rozwoju gminy, w tym: społeczna użyteczność przedsięwzięcia, perspektywiczny wpływ przedsięwzięcia na rozwój gminy i społeczności lokalnej, zakres wykorzystania lokalnego potencjału, a ponadto uwzględnienie wymogów ochrony środowiska, stopień dostosowania przedsiębiorstwa do standardów Unii Europejskiej, innowacyjność rozwiązań i konsekwencja w prowadzeniu działalności.

Dodatkowo zgłoszenia konkursowe oceniane są pod względem: prowadzenia działalności eksportowej, posiadania dokumentów poświadczających bezpieczeństwo żywności lub jakości wyrobów, wykorzystania środków pomocowych i funduszy strukturalnych w realizacji przedsięwzięcia.

Konkurs ma charakter stały, a rozstrzygany jest raz w roku.

W roku bieżącym tj. w ramach IX edycji konkursu, zostaną przyznane nagrody za najlepsze przedsięwzięcia zrealizowane w roku 2007 i pierwszym półroczu 2008 roku. Ogłoszenie wyników tegorocznej IX edycji nastąpi do 15 stycznia 2009 r. Planuje się, że uroczystość finałowa konkursu odbędzie się wzorem lat ubiegłych w Pałacu Belweder w Warszawie.

Współorganizatorzy:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Stowarzyszenie „AgroBiznesKlub”,
- Stowarzyszenie „Sposób na Sukces”,
- Towarzystwo Inicjatyw Społecznych „Nowy Świat”,
- Firma „Agrobroker” - Ubezpieczenia i Doradztwo

Patronat honorowy:

Od początku uruchomienia, w 2000. roku patronat honorowy nad konkursem „Sposób na Sukces” sprawuje Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Patronat medialny:

Telewizja Polska S.A. Program 1

Redakcje pism:

- „Agro Serwis”,
- „Bank i Rolnictwo”,
- „Nowa Wieś Europejska”,

– „Nowe Życie Gospodarcze”,
Redakcja „Farmer.pl – portal nowoczesnego rolnika”

3. Laureaci i wyróżnieni w konkursie w latach 2000-2008 - statystyka

Ogółem w ośmiu dotychczasowych edycjach spośród 452 zgłoszeń konkursowych wyłoniono 115 laureatów a 16 przedsięwzięć wyróżniono.

Tabela 1

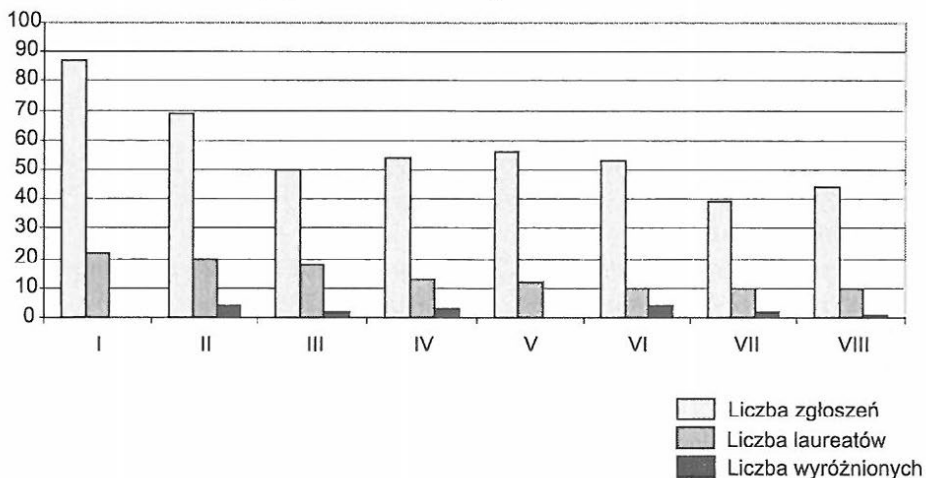
Liczba laureatów i wyróżnionych w poszczególnych edycjach konkursu

Edycja	Liczba zgłoszeń	Liczba laureatów	Liczba wyróżnionych
I	87	22	0
II	69	20	4
III	50	18	2
IV	54	13	3
V	56	12	0
VI	53	10	4
VII	39	10	2
VIII	44	10	1
Razem	452	115	16

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 1

Liczba laureatów i wyróżnionych w poszczególnych ośmiu edycjach konkursu "Sposób na Sukces"

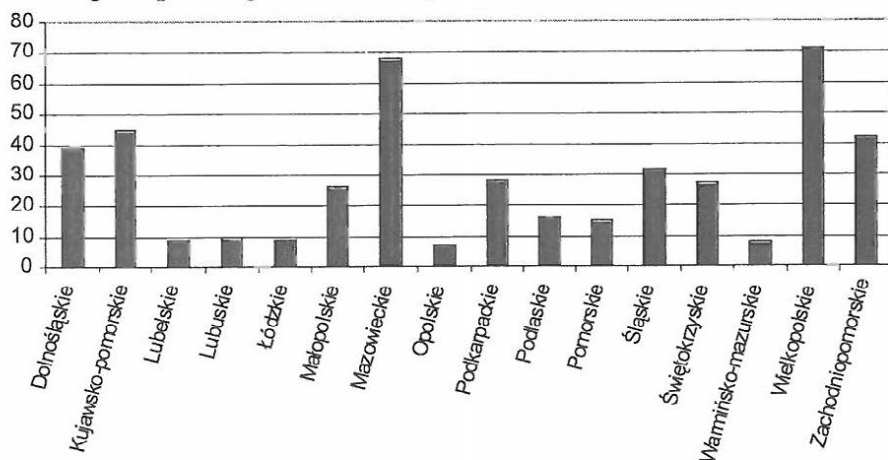

Źródło: Opracowanie własne

Największą liczbę zgłoszeń odnotowano w pierwszej edycji (87) natomiast najmniejszą w siódmej edycji konkursu (39). Najwięcej przedsięwzięć uhonorowano w pierwszej edycji konkursu (22). W ostatnich trzech latach liczba laureatów konkursu kształtuje się na tym samym poziomie (10).

Wykres 2

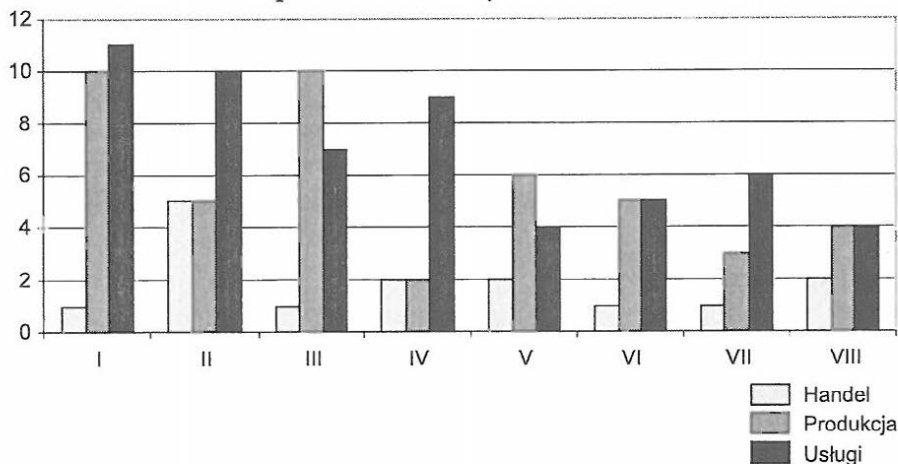
Liczba przedsięwzięć z poszczególnych województw zgłoszonych do ogólnopolskiego konkursu "Sposób na Sukces" w latach 2000-2008

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 3

Liczba laureatów poszczególnych edycji konkursu "Sposób na Sukces" w podziale na rodzaje działalności

Źródło: Opracowanie własne

Wśród zgłoszeń nadesłanych do konkursu w latach 2000 – 2008, najwięcej przedsięwzięć pochodziło z województwa wielkopolskiego (71) oraz mazowieckiego (68), najmniej z województwa opolskiego (7) oraz warmińsko-mazurskiego (8).

W gronie laureatów i wyróżnionych największą grupę stanowią przedsięwzięcia z terenu województwa wielkopolskiego i mazowieckiego, najmniej licznie reprezentowane są województwa: warmińsko-mazurskie (2) i łódzkie (3), natomiast województwo opolskie nie jest reprezentowane wśród finalistów konkursu.

Najczęściej reprezentowaną grupę w gronie ponad 120 finalistów ogólnopolskiego konkursu „Sposób na Sukces” stanowią przedsięwzięcia o charakterze produkcyjnym. Wymienić tu można m.in.: przedsięwzięcia związane z produkcją dziewiarską, produkcją mebli, produkcją dla potrzeb budownictwa, przetwórstwem rolno-spożywczym tj. przetwórstwem mięsa, ryb, owoców i warzyw; produkcją pieczywa, makaronów, czy też z wytwarzaniem produktów tradycyjnych.

Druga pod względem liczebności jest grupa przedsięwzięć z zakresu usług w tym m.in. usług turystycznych i rekreacyjnych, szkoleniowych, medycznych, finansowych oraz usług z zakresu rzemiosła artystycznego.

Najmniej liczna grupa to przedsięwzięcia o charakterze wyłącznie handlowym dotyczące najczęściej handlu materiałami budowlanymi, maszynami rolniczymi, środkami do produkcji rolnej, pakowania i dystrybucji owoców czy grzybów uprawowych.

W gronie laureatów konkursu znalazły się również przedsięwzięcia nietypowe np. produkcja tłumików sportowych, powozów konnych i boksów dla koni, akwariów i terrariów, usługi z zakresu akupresury, hirudoterapii, krycie dachów strzechą, produkcja tkanin artystycznych czy też utworzenie edukacyjnego ogrodu botanicznego, parku jurajskiego czy miasteczka westernowego.

W konkursie nagrodzono również wiele inicjatyw na rzecz społeczności lokalnych związanych z działalnością lokalnych stowarzyszeń i organizacji pozarządowych polegających na realizacji projektów edukacyjnych, organizacji zielonych szkół, tworzenia świetlic wiejskich, organizacji imprez sportowych i promocyjnych, uruchamiania programów aktywizacji zawodowej skierowanej do grup celowych: osób bezrobotnych, kobiet oraz osób niepełnosprawnych.

4. Podsumowanie

Według niezmiennych zasad od dziewięciu już lat, w ramach konkursu „Sposób na Sukces” promowani są ludzie odważni i przedsiębiorczy, rozwijający z powodzeniem małe firmy na terenach wiejskich. Dzięki swej aktywności i dobrym pomysłom, które sprawdziły się w praktyce, mogą być wzorem do naśladowania, gdyż z powodzeniem we współczesnych realiach ekonomicznych prowadzą pozarolniczą działalność gospodarczą przynoszącą dochód właścicielowi firmy oraz

tworzącą nowe miejsca pracy dla innych mieszkańców wsi. Jako główni, a często jedyni więksi pracodawcy w miejscowościach w których funkcjonują, przedsiębiorcy podejmują także wiele działań prospołecznych i sponsorskich na rzecz lokalnej społeczności.

Przedsiębiorcy i lokalni liderzy przedsiębiorczości wiejskiej stanowią również przykład umiejętnego wykorzystania zewnętrznych źródeł finansowania własnej działalności, czy to z wykorzystaniem pomocy krajowej: np. kredytów preferencyjnych ARiMR, czy funduszy strukturalnych np. działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” PROW 2007-2013 czy innych środków z poprzedniego okresu programowania 2004-2006 nie tylko SPO - rolnictwo lecz także środków realizowanych na poziomie regionalnym np. ZPORR.

Rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich sprzyja nie tylko tworzeniu nowych miejsc pracy dla ludności wiejskiej blisko miejsca zamieszkania lecz również przybliży dostęp do produktów i usług, wpływając pozytywnie na wzrost poziomu życia mieszkańców. Ma to szczególne znaczenie w świetle nowych funkcji jakie zaczynają pełnić tereny wiejskie, w tym funkcji „sypialni” dla mieszkańców aglomeracji.

Sektor MSP jest głównym motorem rozwoju gospodarczego kraju, gdyż zapewnia znaczną część miejsc pracy w gospodarce narodowej oraz wypracowuje około połowy dochodu narodowego brutto. Ważne jest więc upowszechnianie przykładów sukcesu osiągniętego przez mieszkańców wsi oraz umożliwienie małym i średnim przedsiębiorcom funkcjonującym na obszarach wiejskich szerszej promocji (poprzez udział w konkursach, wydawanie materiałów promocyjnych: ulotek, katalogów), jak również udostępnienie informacji o możliwościach finansowania dalszego rozwoju działalności. Dlatego też Centrum Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Brwinowie zaprasza laureatów ogólnopolskiego konkursu „Sposób na Sukces” do udziału w różnorodnych formach edukacyjnych: szkoleniach, warsztatach. Finaliści jednej z edycji konkursu wzięli też udział w wyjeździe na Litwę i Łotwę, którego celem było nawiązanie kontaktów gospodarczych. Laureaci konkursu założyli także Stowarzyszenie „Sposób na Sukces”, którego przedstawiciele zostali zaproszeni do uczestnictwa w pracach Rady Programowej oraz Jury konkursu.

MARIA MAJEWSKA

JUSTYNA ZDUNEK

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie

V ROLNICZY FESTIWAL NAUKI

Od 2004 roku z inicjatywy Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie (od 2005 roku - Centrum Doradztwa Rolniczego) organizowany jest **Rolniczy Festiwal Nauki**. Celem Festiwalu jest popularyzacja osiągnięć resortowych jednostek badawczo-rozwojowych i uczelni rolniczych, prezentacja sylwetek i wyników badań pracowników nauki, a także usprawnienie przepływu osiągnięć nauki rolniczej do praktyki. Współorganizatorem Festiwalu jest Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie.

W ramach Rolniczego Festiwalu Nauki **Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie** oraz **Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie** do 2007 r. zorganizowały następujące konferencje naukowe:

- „Nowoczesne techniki informacyjne w nauce, edukacji i doradztwie dla wsi i rolnictwa”,
- „Zarządzanie wiedzą i informacją w organizacjach pracujących dla wsi i rolnictwa”,
- „Teraźniejszość i przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce”,
- „Transfer osiągnięć nauki do praktyki”,
- „Globalizacja w rolnictwie”,
- „Nauka dla wsi i rolnictwa”.

Konferencje przybliżyły uczestnikom zagadnienia związane między innymi z wykorzystaniem nowoczesnych technik informacyjnych i umożliwiły organizatorom włączenie się w realizację „Strategii rozwoju społeczeństwa informacyjnego – ePolska”, według której „kluczowym zadaniem dla Polski jest włączenie się w proces budowy ery informacyjnej poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii społeczeństwa informacyjnego, stwarzanie warunków dla zapewnienia bezpośredniego dostępu do informacji, kształtowanie świadomości społeczeństwa oraz rozwijanie jego potencjału intelektualnego i gospodarczego”.

Konferencje pozwoliły także na sprecyzowanie potrzeb w zakresie stosowania nowoczesnych metod i technik komunikacyjno-informacyjnych w upowszechnianiu wyników badań naukowych przez resortowe jednostki badawczo-rozwojowe, a także na prezentację możliwości wykorzystania narzędzi z zakresu technologii informacyjnych i komunikacyjnych przy pozyskiwaniu, przetwarzaniu i upowszechnianiu informacji w nauce, edukacji i doradztwie dla wsi i rolnictwa.

V Rolniczy Festiwal Nauki odbył się w dniach 10-11 września 2008 r. Patronat honorowy nad Festiwalem przyjęli: **Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi** oraz **Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego**, a patronami medialnymi byli: portal **farmer.pl**, portal **AgroTrendy**, Tygodnik „**Zielony Sztandar**” oraz Miesięcznik „**Raport Rolny**”.

Pierwszego dnia Festiwalu w Centralnej Bibliotece Rolniczej w Warszawie zorganizowana została konferencja „**Dezagraryzacja polskiej wsi**”. Celem konferencji było przybliżenie środowisku związanemu z rolnictwem, problematyki dezagraryzacji wsi i konsekwencji realizacji tego procesu. Podczas konferencji wygłoszone zostały następujące referaty i komunikaty:

1. „Zmiana roli rolnictwa w gospodarce narodowej” prof. dr hab. Bogdan Klepacki - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
2. „Rolnictwo ekologiczne czy ekologizacja rolnictwa” prof. dr hab. Tadeusz Barszczak - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
3. „Dezagraryzacja wsi: istota - siły sprawcze - prawidłowości” prof. dr hab. Józef Zegar - Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie,
4. „Czynniki warunkujące wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w Polsce” prof. dr hab. Marek Kłodziński - Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie,
5. „Ewolucja postaw mieszkańców wsi wobec własnego zawodu i gospodarstwa” prof. dr hab. Józef Styk - Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
6. „Aktywność społeczna mieszkańców wsi krasnostawskiej” mgr Katarzyna Surowiec - Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
7. „Rybacko-śródlądowe w procesie ekorozwoju” doc. dr hab. Wiesław Wiśniewski - Instytut Rybacko-Śródlądowego w Olsztynie,
8. „Rozwój przedsiębiorczości i poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodu elementem dezagraryzacji polskiej wsi” red. Janusz Zwoliński - Prezes Klubu Publicystów Rolnych Stowarzyszenia Dziennikarzy RP.

Dezagraryzacja wsi jest procesem nowym powodującym wiele konsekwencji natury produkcyjnej, ekonomicznej, środowiskowej, ekologicznej i społecznej. Problemy wywołane rozwojem pozarolniczych funkcji wsi powinny być identyfikowane, tak aby procesy te przebiegały w sposób kontrolowany przynosząc postęp w rozwoju rolniczych funkcji wsi.

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie w drugim dniu Festiwalu zorganizowało konferencję „**Informatyka dla rolnika**”.

Podczas konferencji szkoły wyższe, jednostki badawczo-rozwojowe oraz jednostki doradztwa rolniczego zaprezentowały osiągnięcia w zakresie baz danych i programów komputerowych wspomagających zarządzanie gospodarstwem rolnym. Wygłoszone zostały następujące referaty i komunikaty:

1. „Nowoczesne technologie informatyczne i ich zastosowanie w agrobiznesie” dr inż. Radosław Kozłowski - Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu,
2. „Komputerowe wspomaganie decyzji w gospodarstwach rolnych” dr hab. inż. Michał Cupiał - Uniwersytet Rolniczy w Krakowie,
3. „Technologie informatyczne w nowoczesnym gospodarstwie rolnym” prof. dr hab. inż. Stanisław Oszczak, dr inż. Adam Ciećko - Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie,
4. „Identyfikacja czynników ograniczających rozwój informatyzacji w gospodarstwach rolnych” dr. hab. inż. Andrzej Grieger, mgr inż. Vladimir Chigarev, mgr inż. Michał Maksymiak - Akademia Rolnicza w Szczecinie,
5. Budowa zintegrowanego systemu informatycznego dla doradztwa rolniczego w Polsce Eric Thebault – Ministerstwo Rolnictwa Francji,
6. „Rolniczy kalendarz rachunkowy jako element systemu zarządzania wiedzą w gospodarstwie wiejskim” dr inż. Tomasz Kondraszuk – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
7. „Narzędzia wspomaganie decyzji w gospodarowaniu składnikami pokarmowymi w produkcji roślinnej” dr Tamara Jadczyżyn – Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach,
8. „Technologie informatyczne w produkcji roślinnej i zwierzęcej” mgr inż. Grzegorz Ignaczewski – Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu,
9. „Komputerowe wspomaganie zarządzania gospodarstwem rolnym – nowy kurs e-learning” dr Zbigniew Lechowski - Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie,
10. „Informacja o odmianach roślin uprawnych dostępna na stronie internetowej COBORU – www.coboru.pl” mgr inż. Marcin Behnke – Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych w Słupi Wielkiej,
11. „Współpraca Instytutu Ochrony Roślin i Ośrodków Doradztwa Rolniczego we wdrażaniu monitoringu oraz systemu wspomaganie decyzji w zwalczaniu zarazy ziemniaka” mgr Tomasz Krasiński, dr Andrzej Wójtowicz, mgr Małgorzata Rogalińska – Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu, dr Ryszard Jaworski, mgr Mieczysław Łepkowski – Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu, mgr Joanna Maciejewska - Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

Przedstawiciele jednostek badawczo - rozwojowych mieli także możliwość zaprezentowania w czasie konferencji komunikatów dotyczących najciekawszych rozwiązań naukowych wdrożonych do praktyki rolniczej. Wyniki wdrożeń i osiągnięcia zaprezentowali:

1. dr Katarzyna Seidler-Łożykowska - Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich w Poznaniu „Hodowla Roślin Zielarskich w Instytucie Roślin i Przetworów Zielarskich”,
2. dr inż. Jerzy Mańkowski, mgr inż. Andrzej Kubacki, mgr inż. Jacek Kołodziej - Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu „Ekologiczne maty dezynfekcyjne zapobiegające rozprzestrzenianiu chorób zakaźnych”,
3. mgr inż. Aleksandra Luwańska, mgr Karolina Wielgus, prof. dr hab. Henryk Burczyk - Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu „Praktyczny sposób przyspieszonego rozmnażania morwy białej (*Morus alba* L.) w kulturach *in vitro*”,
4. doc. dr hab. Małgorzata Godlewska, doc. dr hab. inż. Wiesław Wiśniewolski - Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie „Hydroakustyka jako narzędzie monitoringu ekosystemów wodnych dla potrzeb Ramowej Dyrektywy Wodnej”,
5. mgr Paweł Prus, mgr inż. Janusz Ligieża, doc. dr hab. inż. Wiesław Wiśniewolski, mgr inż. Paweł Buras - Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie „Odtwarzanie ciągłości rzek i restytucja ryb wędrownych jako elementu wdrażania Ramowej Dyrektywy Wodnej w zakresie przywrócenia dobrego stanu ekologicznego wód”.

Referaty zaprezentowane podczas konferencji zostały opublikowane w formie elektronicznej na CD ROM, a streszczenia referatów na stronie internetowej Centrum Doradztwa Rolniczego.

Wystąpieniom przedstawicieli nauki prezentowanym w formie referatów i komunikatów towarzyszyły prezentacje osiągnięć jednostek badawczo-rozwojowych i uczelni rolniczych w formie stoisk promocyjnych, wystaw, posterów oraz konsultacji. Stoiska promocyjne, wystawy i postery zorganizowały:

- Akademia Podlaska w Siedlcach,
- Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych w Słupi Wielkiej,
- Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa w Warszawie,
- Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie,
- Instytut Melioracji i Użytków Zielonych w Falentach,
- Instytut Ochrony Roślin w Poznaniu,
- Instytut Przemysłu Cukrowniczego w Lesznie,
- Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich w Poznaniu,
- Instytut Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie,
- Instytut Sadownictwa i Kwiaciarstwa w Skierniewicach,

- Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach,
- Instytut Warzywnictwa w Skierniewicach,
- Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu,
- Instytut Zootechniki w Krakowie.

Stoiska promocyjne zorganizowały również inne instytucje działające na rzecz rozwoju rolnictwa:

- Biuro Powiatowe Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Pruszkowie,
- Zespół Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Praktycznego w Pszczeliej Woli,
- Centrum Książki Rolniczej w Brwinowie,
- Wydawnictwo Hortpress w Warszawie.

Konferencja miała na celu upowszechnienie wyników badań naukowych w zakresie programów komputerowych i baz danych wspomagających podejmowanie decyzji w gospodarstwie rolnym oraz zwiększenie zainteresowania nowoczesnymi technikami informatycznymi i zachęcenie doradców rolniczych do ich wykorzystania w pracy doradczej, nauczycieli w kształceniu uczniów szkół rolniczych, natomiast rolników do zastosowania w gospodarstwie rolnym.

Komputery w rolnictwie nie są tak powszechne, jak w innych dziedzinach życia gospodarczego. Jednak technika informatyczna stopniowo znajduje zastosowanie w rolnictwie w postaci mikroprocesorów do maszyn i urządzeń rolniczych, mikrokomputerów wspomagających procesy produkcyjne oraz komputerów wspomagających proces zarządzania gospodarstwem rolnym. Dynamiczny rozwój rynku komputerowego i sieci informatycznych umożliwia dostęp do praktycznie nieograniczonych ilości informacji. Ciągle jednak, informatyzacja wsi jest na bardzo niskim poziomie i wielu rolników nie ma dostępu do internetu.

Przekazywanie wiedzy do praktyki, stanowiąc jeden z głównych czynników rozwoju obszarów wiejskich i podniesienia konkurencyjności polskiego rolnictwa, jest wyzwaniem dla instytucji naukowych, edukacyjnych i doradczych działających w obszarze wsi i rolnictwa. Ze względu na swoje zadania, jak i usytuowanie na obszarach wiejskich, doradztwo rolnicze należy traktować jako instrument wspomaganie rozwoju wsi i rolnictwa. Efektywne doradztwo rolnicze i sprawny przepływ informacji, są niezbędnymi warunkami postępu w rolnictwie. Informacja i doradztwo powinno obejmować nie tylko tradycyjne zagadnienia technologiczne produkcji rolniczej, ale także zagadnienia dotyczące wykorzystania nowych technik informatycznych w gospodarstwie rolnym. Ośrodki doradztwa rolniczego powinny odgrywać dominującą rolę we wdrażaniu nowych technologii informatycznych w gospodarstwach rolnych.

EUGENIUSZ KOŚMICKI

Akademia Rolnicza im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu

MIĘTA ZNANA I MNIEJ ZNANA – MOŻLIWOŚCI JEJ UPRAWY I WYKORZYSTANIA

1. Wprowadzenie

Herbata z mięty jest powszechnie znana nie tylko w Polsce, ale prawie na całym świecie. Rano herbata miętowa pobudza organizm do działania i gasi pragnienie, natomiast wieczorem uspokaja żołądek i pomaga w trawieniu. Latem zimna herbata miętowa odświeża, a zimą ogrzewa. Wszystko to znali już nasi przodkowie, którzy uważali miętę za cenną roślinę leczniczą. Co więcej, uprawiać miętę nie jest wcale trudno, gdyż może być uprawiana ona nawet na balkonach i tarasach. Kto zapozna się z różnymi odmianami czy gatunkami mięty, ten szybko staje się zwolennikiem jej smaku i zapachu. Obok najbardziej chyba znanej mięty pieprzowej znany jest szeroko zakres łatwych do uprawy odmian mięty z delikatnym zapachem i smakiem, które mogą być wszechstronnie wykorzystane. Aby to ułatwić Brigitte Kleinod i Friedhelm Strickler opracowali książkę „Mięta. Świeża – aromatyczna – zdrowa”, która została opublikowana w znanym niemieckim wydawnictwie Ulmer Verlag¹.

Autorzy tej książki są uznanymi specjalistami w zakresie uprawy i stosowania mięty. B. Kleinod jest biologiem i autorką książek botaniczno – ogrodniczych, a F. Strickler jest właścicielem ogrodnictwa stosującego metody ekologiczne (organiczno – biologiczne). Jest charakterystyczne, że w Niemczech, Szwajcarii, czy w Wielkiej Brytanii istnieją już ogrodnictwa wyspecjalizowane w zakresie uprawy mięty². Głównym celem omawianej książki jest zapoznanie czytelników z bogac-

¹ Brigitte Kleinod, Friedhelm Strickler, *Minze. Frisch – aromatisch – gesund*, Stuttgart (Hohenheim) 2006, Verlag Eugen Ulmer, ss. 64, ISBN 10:3-8001-4909-5.

² Do najważniejszych zaliczamy tutaj: Herb's (Oldenburg); Kräuter – und Wildpflanzengärtnerei Strickler (Alzey – Heimersheim); Staudengärtnerei Dieter Gaissmayer (Illertissen), czy Weinland Stauden (H. Frei Wildenbuch).

twem uprawianych gatunków i odmian mięty, odpowiednim kształtowaniem rabat miętowych (słoneczna rabata herbaciana, pobudzająca zmysły rabata aromatyczna, dekoracyjna rabata bylinowa, łatwa do uprawy rabata cienista), wszechstronnym wykorzystaniem mięty w kuchni i dla zachowania zdrowia, a także zapoznanie się z jej uprawą, rozmnażaniem czy suszeniem. W omawianej książce możemy wyróżnić cztery podstawowe części: „Wielostronne zioło”; „Dozwolona do uprawy: mięta”; „Piękne rabaty z miętą”; „Mięta – świeżość w kuchni”. W pierwszej części książki autorzy wskazują, że obok powszechnie znanej mięty pieprzowej uprawianych jest wiele innych botanicznych gatunków i odmian mięty, często o niepowtarzalnym zapachu i smaku. Co więcej, wiele z nich wykorzystywanych jest od czasów Starożytności jako cenne źródło lekarstw, herbaty i substancji aromatycznych. Obecnie powszechnie znana mięta pieprzowa (*Mentha x piperata*) znana jest dopiero od 1696 roku. Szczególnie uchodzi mięta jako cenne źródło olejków eterycznych (mentol, menton, mentofuran, karwon, pulegon, limonen i innych), garbników czy flawonoidów. W wyniku wszechstronnego działania mentolu mięta wykorzystywana jest – zwłaszcza mięta pieprzowa – do wytwarzania olejku miętowego, który pomaga przy stanach zapalnych w jamie ustnej, w dolegliwościach związanych z przeziębieniem, a także w chorobach żołądka, jelit i dróg żółciowych. Co więcej, mentol jest wszechstronnie stosowany w wielu artykułach kosmetycznych, paście do zębów czy w gumie do żucia. Natomiast gorzko smakujący olejek miętowy mięty japońskiej (*Mentha arvensis* var. *piperascens*) znany jest jako chiński i japoński olejek leczniczy – stosowany w przypadku bólów głowy, mięśni czy bólów nerwowych. Z książki dowiadujemy się, że mięta wykorzystywana też była jako afrodyzjak („zioło miłości”) w dodatkach do kąpieli, potraw i napojów. Ponadto przypisywano jej pozytywne oddziaływanie na tworzenie się męskiego nasienia, a nawet stosowano przeciwko impotencji.

2. Botaniczne gatunki mięty

Wszystkie gatunki i odmiany mięty należą do rodziny Wargowych (*Labiatae*), podobnie jak inne aromatyczne zioła m.in. tymianek, lawenda, szalwia czy rozmaryn. W przeciwieństwie do wymienionych ziół mięty preferują jednak półcieniste do cienistych i wilgotne stanowiska, bogate w składniki mineralne i posiadające luźne gleby. W takich warunkach tworzą one wiele rozłogów, tak że powstają gęste skupiska roślin. Kwiaty zebrane są w gęste, walcowaty lub prawie główkowaty niby – kłos posiadając barwę czerwono – fioletową, różową lub białą i pojawiają się począwszy od lipca – sierpnia aż do października. Przyciągają one wiele owadów, zwłaszcza motyli. Cała roślina pachnie bardzo aromatycznie, bardziej lub mniej silnie mentolem i innymi olejkami eterycznymi. Najbardziej znane gatunki mięty to: mięta nadwodna (*Mentha aquatica*), mięta polna (*Mentha arvensis*),

mięta polejowa (*Mentha pulegium*), mięta długolistna (*Mentha longifolia*), mięta okrągłolistna (*Mentha suaveolens*), mięta zielona (*Mentha spicata*), czy wreszcie drobna mięta korsykańska (*Mentha requienii*).

Mięta nadwodna rośnie w gęstych skupiskach na wilgotnych brzegach rowów, strumieni, czy stawów. Jest ona podobnie aromatyczna jak mięta pieprzowa i może być podobnie stosowana. Także mięta polna pachnie silnie, chociaż rośnie raczej na bardziej suchych stanowiskach. Znana jest ona w różnych odmianach na obszarze Azji i stanowi najważniejsze źródło mentolu stosowanego do poprawy smaku i zapachu lekarstw i kosmetyków. Olej jednej z jej odmian znajduje się w handlu jako „japoński olejek miętowy”, a inny bardzo ostry jako „olejek tygrysi”. Mięta polejowa była dawniej stosowana – w szerokim zakresie – w medycynie. Jednakże działa ona w większych ilościach toksycznie. Dlatego nie należy jej mylić z podobnie wyglądającą miętą polną. Nisko rosnąca odmiana mięty polejowej ‘Penny Royal’ może być wykorzystywana jako cenna roślina okrywowa do „wypędzania” wielu szkodników. Mięta długolistna jest bardzo dekoracyjna z powodu długich ozdobnych liści i fioletowych kwiatów. Może być stosowana szeroko w ogrodzie jako roślina ozdobna, a także przyprawa w kuchni. Natomiast mięta okrągłolistna jest „klasyczną” rośliną do przygotowywania herbaty z powodu małej zawartości mentolu. Jej zapach jest słodko aromatyczny i przypomina świeże zielone jabłka. W Anglii określana jest ona powszechnie jako „applemint”. Dobrze rośnie pod drzewami owocowymi i krzewami. Szczególnie atrakcyjną odmianą jest posiadająca białe brzegi liści mięta anasowa (*Mentha suaveolens* ‘Variegata’) z oryginalnym smakiem i zapachem. Mięta zielona, inaczej kłosowa stanowi – jak się na ogół twierdzi – zdziczałe skrzyżowanie mięty długolistnej i mięty okrągłolistnej. Może rosnąć na różnych stanowiskach, zarówno suchych, jak i wilgotnych. Razem z miętą nadwodną należy ona do rodziców mięty pieprzowej. Zielona mięta ma swoisty, ubogi w mentol zapach – stosowana jest powszechnie do aromatyzowania pasty do czyszczenia zębów, czy gumy do żucia. Sławna w Anglii jako „spearmint” znajduje szerokie zastosowanie w kuchni angielskiej i jest bardzo przyjazna dla żołądka (sławny sos miętowy). Odmianą mięty zielonej jest tzw. mięta kędzierzawa (*Mentha spicata* var. *crispa*), która wyrasta stosunkowo nisko. Jest ona powszechnie lubiana jako herbata i przyprawa w kuchni wschodniej. Do bardzo oryginalnych gatunków mięty należy mięta korsykańska, posiadająca drobne listki i wysokość zaledwie kilku centymetrów. Preferuje ona ubogie, ale wilgotne stanowiska. Nie jest całkowicie mrozoodporna w warunkach środkowo europejskich, ale posiada duże walory ozdobne i może być przechowywana zimą w domu.

Należy tutaj podkreślić, że wiele mięt nie można ściśle przyporządkować pod względem gatunkowym, gdyż są one różnymi, często nieznanymi, mieszańcami. Te tzw. wszędobylskie mięty są bardzo różnorodne i nadają się na różne stano-

wiska. Różnią się one znacznie smakiem i zapachem posiadając zastosowanie do poprawy smaku, odświeżania, dodatków do kąpieeli, jako herbaty, przyprawa do drinków i potraw. Wiele mięt przypomina zapachem inne zioła, a niektóre zapach owoców.

Trzeba jednak stwierdzić, że oprócz „prawdziwych” mięt występują inne rośliny, które posiadają podobny zapach i smak; nie są jednak miętami w botanicznym sensie. Do najbardziej znanych takich roślin należą: cytrynowa kocimiętka Fassena (*Nepeta x fassenii* ssp. *citriodora*), kocimiętka zwyczajna (*Nepeta cataria*), czyścica górską (*Calamintha cretica*), czyścica Hadriana (*Calamintha spec.*), kłosowiec koreański (*Agastache rugosa*) oraz chiński krzew korzenny elsholcja Stauntona (*Elsholtzia stauntonii*). Cytrynowa kocimiętka Fassena stanowi ładną roślinę poduszkową pachnącą miętowo i cytrynowo. Nadaje się ona jako roślina przyprawowa i ozdobna. Rośnie dobrze na suchych stanowiskach w słońcu, w ogrodach skalnych, czy na suchych murkach. Podobne właściwości posiada kocimiętka zwyczajna, która posiada szarozielone poduszki. Stanowi ona aromatyczną bylinę przyciągającą koty. Bardzo długo kwitnie czyścica górską występująca na obszarze Grecji. Jest ona uprawiana w ogrodach skalnych, a także wykorzystywana dla celów kulinarnych jako przyprawa. Natomiast czyścica Hadriana stanowi mieszańca nieznanego pochodzenia. Jest ona ceniona jako środek wspomagający leczenie bezsenności, napięcia nerwowego, przy problemach z trawieniem i braku apetytu. We Włoszech jest używana jako ceniona przyprawa do jaj. Nadaje się także jako roślina ozdobna. Kłosowiec koreański posiada bardzo dekoracyjne liliowe kwiaty (kwitnie od lipca do września). Nadaje się ona do parzenia herbaty i jako dodatek do słodkich potraw. Jest to roślina łatwa do uprawy, a przy tym bardzo dekoracyjna rosnąca do 60 – 80 cm wysokości (znana jest odmiana ‘Anisana’ smakująca jak anyż). Także elsholcja Stauntona – znany w Chinach krzew korzenny – nadaje się do wyrobu aromatycznych herbat, a także jako przyprawa do sałatek, warzyw i twarogów. Kwitnie dość późno (VIII – X) i jest magnesem dla owadów. Przydatna jest na rabaty bylinowe i kwitnie wtedy, gdy brakuje już innych kwitnących roślin.

3. Mięty pieprzowe

Mieszańcowa grupa mięty pieprzowej należy do najbardziej znanych i najczęściej stosowanych mięt. Mięta pieprzowa (*Mentha x piperata*) została po raz pierwszy opisana w Anglii (w 1696 przez Raya). Od 1721 znalazła wszechstronne zastosowanie lecznicze. Kwitnie obficie, ale nie tworzy nasion i może być rozmnażana jedynie pod sadzonki i rozłogi. Obok klasycznej odmiany mięty pieprzowej obecnie są znane także odmiany jak mięta turingijska (*Mentha x piperata* var. *piperata* ‘Multimentha’), mięta pomarańczowa (*Mentha x piperata* var. *citrara*),

czy mięta czekoladowa (*Mentha x piperata* var. *piperata* 'Chocolate Mint'). Klasyfikacja mięta pieprzowa znajduje wszechstronne zastosowanie w przypadku wielu chorób. Z powodu dużej zawartości mentolu, nie jest ona jednak przydatna do długotrwałego używania w przypadku dzieci. Mięta turingijska stanowi odporną bylinę, która rośnie dobrze w półcieniu, a nawet w cieniu. Znajduje wszechstronne zastosowanie jako herbata, do sosów miętowych i jako przyprawa. Mięta pomarańczowa posiada wyraźny zapach owocowy przypominający zapach ananasa lub cytryny. Odmiany tzw. grupy *citrata* posiadają bardzo różny wygląd, a także zapach i smak. Mięta pomarańczowa nadaje się znakomicie na słoneczne stanowiska, a także znosi bardziej suszę. Stosuje się ją jako herbatę, jako składnik odświeżających drinków, przyprawę i dodatek do kąpieli. Charakterystyczny smak i zapach ma mięta czekoladowa. Nadaje się ona znakomicie na obszary półcieniste jako roślina okrywowa. Mięta ta jest bardzo przydatna do słodkich potraw, szczególnie zawierających czekoladę (można dodawać jej liście także do płynnej, ciekłej czekolady albo do kakao).

4. Mięty owocowe, herbaciane i ozdobne

Jako mięty owocowe określane są mięty z charakterystycznym zapachem owocowym i posiadające mało mentolu. W zależności od składników olejków eterycznych pachną one podobnie do różnych owoców, a także do innych ziół (np. bazylii, a nawet lawendy). Do najbardziej znanych mięt owocowych zaliczamy: miętę cytrynową (*Mentha* 'Hillary's Sweet Lemon'), miętę figową (*Mentha* 'Tomentosa'), dużą miętę jabłkową (*Mentha x villosa* 'Holandia'), czy też miętę truskawkową (*Mentha x spicata* var. *crispa* 'Strawberry'). Mięta cytrynowa należy – pod względem smaku – do najśłodszych mięt. Nadaje się ona znakomicie do drinków, herbat, a także deserów. Mięta figowa posiada soczysty, słodki smak fig. Znajduje ona wszechstronne zastosowanie do sałatek, sosów czy deserów owocowych. Także herbata z niej jest znakomita. Dużą miętę jabłkową określa się jako „barokową piękność”. Należy ona do największych odmian mięty. Nadaje się dobrze do wszystkich potraw z jabłkami, a także do bukietów. Mięta truskawkowa przydaje się znakomicie do najmniejszych ogrodów i przypomina zapach truskawek. Nie tworzy ona rozłogów i rośnie na różnych stanowiskach. Świeże liście tej mięty podkreślają smak truskawek i potraw je zawierających.

Na uwagę zasługują mięty herbaciane. Są one najczęściej mniej ostre niż mięty pieprzowe i są bardziej zdrowe dla żołądka. Szczególnie latem smakuje dobrze herbata miętowa. Do najbardziej znanych mięt herbacianych należą: mięta zielona (*Mentha spicata*), mięta jabłkowa (*Mentha x rotundifolia*), mięta marokańska (*Mentha spicata* var. *Crispa* 'Marokko'), mięta gumi do żucia 'Kentucky' (*Mentha x cordifolia* 'Kentucky'). Zielona mięta stanowi sławny składnik sosów angielskich.

skich. Znajduje ona wszechstronne zastosowanie w celach kulinarnych. Podobne zastosowanie posiada także mięta jabłkowa, która jest także bardzo dekoracyjna. Ma ona wszechstronne zastosowanie i nadaje się szczególnie dla dzieci, a także jako przyprawa do potraw owocowych. Mięta marokańska stanowi przysmak w Afryce. Przy tym rośnie dobrze na różnych stanowiskach, nawet dość suchych. Mięta nazywana w USA jako „Kentucky – Spearmint” stanowi doskonałą herbatę na cały rok. Jest ona bardzo zdrowa, gdyż nie posiada mentolu. Może też być stosowana do przyprawiania słodkich potraw.

Wiele odmian mięty posiada wysokie walory dekoracyjne – wiążą się one z piękną sylwetką roślin, kolorowymi liśćmi, a także pięknymi kwiatami. Do najpiękniejszych należy niewątpliwie mięta długolistna ‘Buddleja’ (*Mentha longifolia* ‘Buddleja’), zwana też miętą srebrzystą, gdyż odbija światło Księżycy. Pasuje ona bardzo dobrze do niebiesko kwitnących bylin. Może być także wszechstronnie wykorzystywana w kuchni. Mięta imbirowa (*Mentha x gentilis* ‘Variegata’) – jest to mięta słabo rosnąca z żółto – zielonymi liśćmi i wymaga ochrony na zimę. Posiadająca czerwoną łodygę rapila (*Mentha x smithiana* ‘Rubra’) należy do wyjątkowo pięknych mięt. Rośnie dobrze pod drzewami tworząc piękny dywan. Smakiem i zapachem przypomina miętę nadwodną. Do bardzo dekoracyjnych mięt należy także mięta ananasowa (*Mentha suaveolens* ‘Variegata’) posiadająca białe brzegi liści. Rośnie ona stosunkowo wolno i nadaje się do jasnego cienia. Można ją ogólnie stosować do potraw owocowych.

5. Piękne rabaty miętowe

Niektóre odmiany mięty wymagają ograniczeń np. pojemników lub starych wiader. Większość mięt rośnie dobrze na stanowiskach półcienistych, a niektóre nawet w głębokim cieniu. Mięty są bardzo użyteczne, gdyż przepędzają mrówki i inne owady z ogrodów. Możliwe są bardzo różnorodne kompozycje z miętami i innymi roślinami. Możemy wymienić tutaj: słoneczną rabatę herbacianą, pobudzającą pachnącą rabatę, aromatyczną herbatę ziołową, dekoracyjną rabatę bylinową i łatwą do opieki rabatę cieniistą. Słoneczne rabaty herbaciane obejmują różne odmiany mięt – miętę przyładkową (*M. longifolia* ssp. *capensis*), miętę Kentucky – Spearmint (*M. x cordifolia* ‘Kentucky’) rapilę (*M. smithiana* ‘Rubra’) i miętę ananasową (*M. suaveolens* ‘Variegata’). Na rabacie towarzyszą im inne gatunki roślin aromatycznych mające wszechstronne zastosowanie: szaflwia muszkatołowa (*Salvia sclarea*), nawłóć anyżowa (*Solidago odora*), czerwolistny koper włoski (*Foeniculum vulgare* ‘Rubrum’), kłosowiec koreański (*Aqastache rugosa* ‘Korean Zest’) i elsholcja.

Bardzo ciekawa w ogrodzie jest pobudzająco pachnąca rabata, najlepiej gdy znajduje się ona koło miejsc przeznaczonych do wypoczynku. Nadają się tutaj

szczególnie lekko toksyczne odmiany mięty polejowej (*M. pulegium* ssp. *cervina* i *M. pulegium* 'Nanum'), które przepędzają szkodliwe owady, ale nie należy ich spożywać. Obie odmiany mięty pieprzowej, podobnie jak inne rośliny można natomiast bez przeszkód spożywać (*M. x piperata* var. *officinalis pallescens*, *M. x piperata* var. *piperata* 'Nana'). Do innych roślin zapachowej rabaty można zaliczyć macierzankę (*Thymus longicaulis*), marzankę turyńską (*Asperula taurina*), pysznogłówki (*Monarda menthaefolia*, *M.* – Hybr. 'Squaw'), czy złocien balsamiczny.

Aromatyczna rabata ziołowa służy szczególnie przyprawianiu potraw. Do najważniejszych mięt zaliczamy tutaj: miętę tajlandzką (*M.* 'Thai Bai Saranae'), mięty pomarańczowe (*M. x piperata* var. *citrate* 'Citrate' i *M. x piperata* var. *citrate* 'Bergamott'), czy omówiona już poprzednio mięta czekoladowa. Jako inne zioła można tutaj wymienić prawoślaz lekarski (*Althaea officinalis*), bylicę liguryjską (*Artemisia vulgaris* var. *ligusticus*), pieprzycę (*Lepidium latifolium*), czy wreszcie krwiściąg lekarski. W ogrodach nie należy również zapominać o dekoracyjnej rabacie bylinowej, a także łatwej do pielęgnacji rabacie cienistej (zwłaszcza pod drzewami). Na rabatę ozdobną nadają się najpiękniejsze mięty: mięta Hemingwaya (*M.* 'Nemorosa'), mięta cytrynowa (*M.* 'Hillary's Sweet Lemon'), a także wskazana już poprzednio mięta turingijska i mięta srebrzysta. Mogą im towarzyszyć arcydzięgiel litwor, krwawnik (*Achillea ageratum*), melisa cytrynowa, a także jasnota biała. Jak już wspominałem nawet w cieniu drzew liściastych mięty rosną gęsto i bez żadnych problemów. Warstwa liści w czasie zimy wywiera przy tym korzystny wpływ na rośliny. Najbardziej nadają się tutaj znakomite mięty herbaciane: zielona mięta, mięta marokańska, mięta imbirowa, a także japońska mięta polna służąca do wytwarzania tzw. olejku tygrysowego (*M. arvensis* var. *pipeva-scens*). Na cienistą rabatę można wykorzystać podagrycznik pospolity (barwna odmiana), marzankę pachnącą, bluszczuk kurdybanek, a także tojeść rozeslaną.

6. Zakończenie

Wszystkie gatunki i odmiany mięt rosną bez żadnych problemów. Jedynym warunkiem jest nawożenie kompostem. Także rozmnażanie mięty jest bardzo łatwe. Mięty znajdują szerokie zastosowanie dla celów kulinarnych. Nadają one wielu potrawom szczególny smak. Mogą służyć z powodzeniem do przyprawiania pikantnych potraw, sałatek i przekąsek, a także wspaniałych deserów i napojów (najbardziej znana jest kawa miętowa czy sławny napój kubański mojito). Na podkreślenie zasługuje wszechstronne zdrowotne działanie mięty, a także dekoracyjne oddziaływanie nie tylko w ogrodzie, ale także na stole. Przy tym miętę można suszyć i zamrażać, aby móc korzystać z jej walorów zdrowotnych i kulinarnych także w okresie zimy. Wydaje się, że uprawa mięty i jej spożywanie zasługują na większe upowszechnianie w naszym kraju.

GRZEGORZ IGNACZEWSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu

BITFARMA – PROGRAM KOMPUTEROWY WSPOMAGAJĄCY ZA- RZĄDZANIE PRODUKCJĄ ROŚLINNĄ W GOSPODARSTWIE – – LAUREATEM ZŁOTEGO MEDALU MIĘDZYKRAJOWYCH TARGÓW POZNAŃSKICH

Sprawne i dochodowe funkcjonowanie gospodarstw rolnych prowadzących produkcję roślinną, szczególnie przy większych arealach uprawy lub dużej liczbie uprawianych gatunków, wymaga prowadzenia ewidencji zabiegów uprawowych oraz stosowanych nakładów. Gromadzenie tych informacji jest konieczne nie tylko pod kontem analizy opłacalności danego rodzaju produkcji ale również z punktu widzenia technologicznego, czyli nadzorowania procesu produkcji. Jednak samo gromadzenie informacji nie dostarcza osobie zarządzającej gospodarstwem wiedzy koniecznej do właściwego zarządzania produkcją i jej planowania. Zebrane informacje muszą być następnie przetworzone tak aby dostarczyły danych koniecznych do właściwego podejmowania decyzji zarządczych. Program BITFARMA spełnia obie te funkcje. Za pomocą BITFARMY możliwe jest gromadzenie następujących informacji o gospodarstwie rolnym:

- Informacje o użytkowanych działkach ewidencyjnych (rejestr działek ewidencyjnych)
- Informacje o działkach rolnych – uprawach w danym roku jak również w latach poprzednich i planowanych na lata następne (rejestr działek rolnych)
- Szczegółowe roczne zapisy dla poszczególnych działek rolnych (karta działki rolnej) obejmujące:
  - Informacje ogólne o działce – powierzchnia, uprawiany gatunek rośliny itp.,
  - Informacje o zasobności gleby,
  - Informacje o użytym materiale siewnym – w tym, nazwa odmiany, ilość wysiewu, koszt, data siewu. Dostępne również listy odmian wpisanych do krajowego rejestru COBORU
  - Nawożenie mineralne i naturalne – również dostępny moduł zaleceń nawozowych opracowany we współpracy z IUNG
  - Obserwacje dotyczące występowania chorób, szkodników, chwastów oraz innych istotnych zjawisk,

- Ochronę roślin ze szczegółową ewidencją zastosowanych środków chemicznych – dostępny również moduł doboru pestycydów opracowany we współpracy z IOR,
- Zbiory produktów – w tym rodzaju i ilości zebranego produktu jak i cenie sprzedaży,
- Zabiegi uprawowe wykonane na danej plantacji.
- Informacje o kosztach zakupu usług rolniczych, szczegółowej ewidencji poszczególnych partii towaru przeznaczonych do sprzedaży jak również dopłat uzyskanych w związku z prowadzoną produkcją;
- Informacje o zakupach i sposobie rozdysponowania środków produkcji oraz zebranych produktach i ich rozdysponowaniu.

Zebrane informacje oprócz tego, że w każdej chwili są dostępne dla użytkownika programu, mogą być również prezentowane w formie syntetycznych zestawień i raportów tj.:

- Podsumowanie poniesionych kosztów i uzyskanych przychodów na różnych poziomach szczegółowości analizy jak również z podziałem na poszczególne uprawy, grupy upraw bądź na poziomie całego gospodarstwa (ekonomika produkcji);
- Raporty dotyczące powierzchni uprawy poszczególnych roślin, rozmieszczenia działek rolnych na działkach ewidencyjnych czy też syntetycznego raportu z karty działki rolnej.

Ponadto BITFARMA oferuje wiele innych raportów np.:

- Wniosek o dopłaty bezpośrednie,
- Ewidencja zabiegów przy użyciu chemicznych środków ochrony roślin – dokument obowiązkowy w każdym gospodarstwie rolnym,
- Rejestr działalności rolnośrodowiskowej,
- Zestawienia operacji magazynowych,
- Raport ekonomiczny dotyczący przychodów i kosztów produkcji.

Główną zaletą programu BITFARMA w porównaniu z innymi programami stosowanymi w zarządzaniu produkcją roślinną jest jego kompleksowość a jednocześnie możliwość dostosowywania funkcjonalności do potrzeb użytkownika. Na rynku programów komputerowych przeznaczonych dla tego sektora, dominują rozwiązania obejmujące swym zakresem jeden wybrany aspekt produkcji. I tak rolnik może nabyć program do wypełniania wniosku o dopłaty bezpośrednie, program do planowania nawożenia, program do ochrony roślin itd. BITFARMA oferuje możliwość zintegrowania tych wszystkich funkcjonalności w jednym programie. Takie podejście przynosi użytkownikowi programu wiele korzyści:

- Nie ma konieczności wpisywania tych samych informacji w kilku programach, raz wpisana informacja jest wykorzystywana we wszystkich koniecznych miejscach bez konieczności jej ponownego wprowadzania. Takie podejście ogranicza znacznie czas potrzebny do wprowadzania informacji;

- W ramach jednego programu użytkownik dysponuje łatwym dostępem do danych obejmujących cały proces produkcji – daje to pełny obraz zachodzących procesów;
- Ograniczenie kosztów zakupu oprogramowania.

Drugą z istotnych zalet programu BITFARMA jest możliwość dopasowania funkcjonalności programu do potrzeb indywidualnego użytkownika. Ta możliwość dostosowania dotyczy dwóch obszarów:

- Możliwość wyboru wersji programu do obsługi jednego gospodarstwa – szczególnie przydatne w przypadku zakupu programu przez rolników indywidualnych ze względu na niską cenę tej wersji, lub wersji przeznaczonej do obsługi wielu gospodarstw skierowanej do firm doradczych, grup producentów itp.
- Możliwość zakupu wyłącznie modułu standardowego, oferującego podstawowe funkcjonalności i następnie w zależności od potrzeb użytkownika, rozbudowy o jeden lub kilka modułów dodatkowych tj.: mapy, zalecenia nawozowe, zalecenia ochrony roślin, moduł PDA. Taka opcja daje możliwość wyboru tylko tych funkcjonalności, z których użytkownik zamierza korzystać, powodując jednocześnie obniżenie kosztów nabycia programu.

Podczas odbywających się w Poznaniu Międzynarodowych Targów Hodowli Zwierząt i Rozwoju Obszarów Wiejskich FARMA 2008, program BITFARMA został nagrodzony Złotym Medalem Międzynarodowych Targów Poznańskich.

Więcej informacji o programie można znaleźć na stronie internetowej www.bitfarma.pl

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Wzajemna zgodność- „Doskonalenie wiedzy i umiejętności zawodowych rolników w zakresie ochrony środowiska, utrzymania zwierząt, bezpieczeństwa wytwarzania produktów rolniczych w aspekcie uzyskiwania płatności bezpośrednich” –Wydanie II uzupełnione i poprawione. Praca zbiorowa pod redakcją Leszka Piechockiego i Pawła Wienconka. Wyd. Kujawsko-Pomorska Izba Rolnicza z siedzibą w Przysieku, Przysiek 2008, ss. 138

Kolejne zmiany we wspólnej polityce rolnej mają docelowo uniezależnić dochody rolników od wielkości i intensywności produkcji a wiązać je z poziomem dbałości o stan zasobów naturalnych. Wśród posunięć przyjętych reformą z 2003 roku znalazła się m.in. „zasada wzajemnej zgodności”, którą można rozumieć jako „zgodę na dopłaty dla gospodarstw w zamian za zgodę rolników na przestrzeganie pewnych norm w gospodarowaniu”. Zgodnie z w/wym. zasadą od 1 stycznia 2009 roku polscy rolnicy będą zobowiązani do sprostania wymogom związanym z ochroną środowiska, w tym dobrej kultury rolnej oraz obowiązkom wynikającym z identyfikacji i rejestracji zwierząt. W następnych latach będzie stopniowo włączane egzekwowanie wymogów z pozostałych obszarów tj. przepisów dotyczących bezpiecznego wytwarzania produktów pochodzenia rolniczego w gospodarstwie oraz zdrowia i dobrostanu zwierząt. Przedstawiany materiał jest w wielu miejscach daleki od jednoznaczności, jednakże okres na dostosowanie gospodarstw jest krótki i dlatego, mimo niedoskonałości, opracowanie przybliżające zainteresowanym zagadnienia związane z „zasadą wzajemnej zgodności” jest na pewno przydatne. Zwłaszcza, że prezentowana publikacja ma bardzo przystępną formę i zaktualizowane na dzień wydania treści. Materiał informacyjno-szkoleniowy –skierowany zarówno do doradców rolnych i rolników jak i innych zainteresowanych problematyką

Roślinność siedlisk łąkowych i użytków przyrodniczych w regionie Kujawsko-Pomorskim. Podręcznik dla doradców rolno środowiskowych. Opracował zespół autorów: Ewa Krasicka-Korczyńska, Tomasz Załuski, Halina Ratyńska i Maciej Korczyński. Wyd. Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie, Minikowo 2008, ss. 89

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 i związane z nią rozporządzenia powoli kształtują świadomość użytkowników przyrody i decydentów, jak również wymuszają- za pomocą instrumentów prawnych- określone formy działalności. Jednym z takich właśnie proekologicznych instrumentów są programy rolnośrodowiskowe, których celem jest proponowanie finansowych rekompensat za stosowanie ekstensywnego gospodarowania na użytkach zielonych. Obowiązujący program rolnośrodowiskowy różnicuje wsparcie finansowe dla rolników stosujących tradycyjne sposoby pielęgnacji łąk w zależności od ich typu. Ważna jest zatem umiejętność rozpoznawania poszczególnych ekosystemów łąkowych, specyficznych dla nich zbiorowisk roślinnych oraz charakterystycznych lub dominujących gatunków roślin. Prezentowana książka jest przełożeniem specjalistycznej wiedzy przyrodniczej na język praktyczny. Adresowana zarówno do doradców rolnośrodowiskowych jak i decydentów, użytkowników gruntów, przyrodników, studentów biologii, rolnictwa i ochrony środowiska, znacznie ułatwi zainteresowanym rozpoznawanie cennych ekosystemów i gatunków roślin. Tym bardziej, że wyczerpujący opis siedlisk i roślin uzupełniony jest dodatkowo załączonym atlasem do oznaczania roślin i ich zbiorowisk.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów Zagadnienia przyjmują:
  - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
  - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
  - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
  - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
  - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
  - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
  - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
  - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
  - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
  - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
  - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CoreIDRAW w formacie B5;
  - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
  - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
    - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
    - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;
  - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);

- klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
  - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
  5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
  6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
  7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku Redakcja nie zwraca.
  8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
  9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: a.keszycka@cdr.gov.pl

Uwaga !

Redakcja informuje Autorów, że na stronie internetowej czasopisma, obok spisów treści kolejnych numerów zamieszczane są streszczenia artykułów w języku polskim i w języku angielskim, a także wybrane artykuły. Jeśli Autor nie wyraża zgody na zamieszczenie artykułu na stronie internetowej czasopisma prosimy o złożenie pisemnego zastrzeżenia w momencie składania artykułu do Redakcji. Brak zastrzeżenia będzie przez Redakcję traktowany równoznacznie ze zgodą Autora na zamieszczenie artykułu w internecie.

